

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta

Mgr. Jan Zapletal

Ohlasy církevních otců v nauce o manželství v církevních dokumentech
od *Casti connubii* k papeži Františkovi

Rigorózní práce

2018

Prohlašuji, že svoji rigorózní práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své rigorózní práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby rigorózní práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé rigorózní práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Olomouc 12. ledna 2018

Děkuji doc. Václavu Venturovi, Th.D., za jeho cenné rady při přípravě a psaní této rigorózní práce. Děkuji též celé své rodině za podporu, již mi poskytovala během mého studia.

Obsah

OBSAH	4
ÚVOD	6
1. BIBLICKÉ ZÁKLADY POJETÍ MANŽELSTVÍ	8
2. POJETÍ MANŽELSTVÍ U KLEMENTA ALEXANDRIJSKÉHO A TERTULLIANA, JANA ZLATOÚSTÉHO A AUGUSTINA	14
2.1 KLEMENTOVO POJETÍ MANŽELSTVÍ	14
2.1.1 Život Klementa Alexandrijského	14
2.1.2 Klementovo dílo	15
2.1.3 Teologické aspekty	15
2.1.4 Klementovo pojetí manželství	16
Strómata II	16
Strómata III	18
Další místa věnovaná problematice manželství v Klementově díle	21
2.2 TERTULLIANOVO POJETÍ MANŽELSTVÍ	26
2.2.1 Život Tertulliana	26
2.2.2 Tertullianovo dílo	28
Spisy apologetické	28
Spisy prakticko-asketické	29
Spisy o manželství	30
Teologické aspekty	32
2.2.3 Tertullianovo pojetí manželství	34
Ad uxorem	34
De exhortatione castitatis	37
De monogamia	43
2.3 JAN CHRYSOSTOMOS	47
2.3.1 Život a dílo	47
2.3.2 Janovo pojetí manželství	49
De virginitate	49
Tři homilie na 1K 7 věnované manželství	50
XX. homilie na list Efezským	54
2.4 AUGUSTINUS	56
2.4.1 Život a dílo svatého Augustina	56
2.4.2 Augustinovo pojetí manželství	58
O manželském dobru	60
3. MANŽELSTVÍ V POJETÍ TOMÁŠE AKVINSKÉHO	68
3.1 ŽIVOT A DÍLO TOMÁŠE AKVINSKÉHO	68
3.2 TOMÁŠOVO POJETÍ MANŽELSTVÍ	69
3.2.1 Teologická suma	69
3.2.2 Summa contra gentiles	72
4. OD TOMÁŠE K FRANTIŠKOVI	75
4.1. REFORMACE	75
4.1.1 Martin Luther	75
4.1.2 Jan Kalvín	76
4.2 TRIDENTSKÝ KONCIL	77
4.3 ČASTI CONNUBII	79
4.4 DRUHÝ Vatikánský koncil	80

4.4.1 <i>Lumen gentium</i>	81
4.4.2 <i>Gaudium et spes</i>	82
4.5 JAN PAVEL II.....	84
4.5.1 <i>Teologie těla</i>	84
4.5.2 <i>Familiaris consortio</i>	86
4.6 BENEDIKT XVI. A JEHO VKLAD DO POHLEDU NA MANŽELSTVÍ A RODINU	87
5. PONTIFIKÁT PAPEŽE FRANTIŠKA	92
5.1 BISKUPSKÁ SYNODA O RODINĚ	92
5.2 WALTER KASPER	93
5.3 ŘÁDNÁ BISKUPSKÁ SYNODA O RODINĚ.....	96
6. PAPEŽ FRANTIŠEK.....	101
6.1 AMORIS LAETITIA	101
6.1.1 <i>Představení</i>	101
6.1.2 <i>Hlavní myšlenky</i>	103
6.1.3 <i>Některé reakce na Amoris laetitia</i>	119
7. PAPEŽ FRANTIŠEK A CÍRKEVNÍ OTCOVÉ.....	123
7.1 HOMILIE	124
7.2 CHUDÍ A ODVAHA	124
7.3 ROZLIŠOVÁNÍ	126
ZÁVĚR	129
POUŽITÁ LITERATURA	134
PRAMENY	134
SEKUNDÁRNÍ LITERATURA.....	136
RESUMÉ RIGORÓZNÍ PRÁCE	141
ABSTRACT	142

Úvod

Téma „Ohlasy církevních otců v nauce o manželství v církevních dokumentech od *Casti connubii* k papeži Františkovi“ jsem si zvolil proto, že se ve své praxi jáhna dostávám do kontaktu s pastoračními i právními otázkami a problémy manželského soužití. Zejména v průběhu a po skončení *biskupských synod o rodině* (2014 a 2015) a po zveřejnění posynodální apoštolské exhortace o lásce v rodině *Amoris laetitia* vyvstalo v celé katolické církvi, a tedy i u nás mnoho nových, aktuálních a dosud neřešených otázek, které nejsou jen teoretickou záležitostí, ale dotýkají se bolestně mnoha lidských osudů. Exhortace, zejména ve své osmé kapitole, navrhuje některé netradiční přístupy. Zajímalo mne, jak jsou tyto nové přístupy v harmonii s celkovou naukou církve, zejména s tradicí zachycenou sloupy církve – církevními otci. Vzhledem k tomu, že téma mé diplomové práce se týkalo nauky o manželství u Klementa Alexandrijského a Tertulliana,¹ rozhodl jsem se ještě podrobněji zabývat touto tematikou. Přiřadil jsem k již zmíněným církevním spisovatelům ty, kteří ve svém literárním odkazu zanechali texty a nauku o manželství výrazným způsobem. Patří k nim bezesporu Jan Chrysostomos a Augustin. Hledal jsem nějaký spojovací uzel či most vedoucí od církevních otců k současnosti. Nemohl jsem přehlédnout toho, který reálně takovou funkci splnil a dodnes plní. Je jím beze sporu Tomáš Akvinský, který ve své nauce o manželství teologii otců syntetizoval a ve své syntéze předal do dalšího vývoje teologie. Velkým (r)evolučním posunem v chápání manželství a rodiny byla světová reformace. Proto jsem věnoval Martinu Lutherovi a Janu Kalvínovi zaslouženou pozornost. Jejich vliv, či spíše vliv následného rozštěpení církve, nesoucí v sobě nejen teologické, ale také politické a ekonomické faktory, nutně vyvolal reakci v katolické církvi a svolání všeobecného Tridentského sněmu. Nemohl jsem proto jeho nauku o manželství přehlédnout. Koncil na dlouhou dobu nauku o manželství zakonzervoval. K otevření další diskuse a rozvoji přístupu k teologii manželství docházelo velmi pomalu. Zajímavé pro mne je, že to bylo právě navracení k pramenům, tedy církevním otcům, které nové přístupy otevíralo. V oficiálních církevních dokumentech je tento nový rodící se duch otců přítomen v encyklice Pia XI. *Casti connubii* z roku 1930. Ani Pius XII. nezůstal nic dlužen rozvoji nauky o manželství, zejména ve svých projevech. Druhý vatikánský koncil pak jasně a pozitivně nauku o manželství představil. Zabývám se tedy

---

¹ Ze své diplomové práce *Manželství v pojetí Klementa Alexandrijského a Tertulliana* jsem v rigorózní práci použil částečně zkrácenou druhou část.

rozbohem hlavních dokumentů *Lumen gentium* a *Gaudium et spes*. Další vývoj je zlomový. Ne příliš nápadně, ale přesto rozhodujícím způsobem vstoupil do teologie manželství Jan Pavel II. se svými proslovy, jež byly souborně vydány pod názvem *Teologie těla*. Té věnuji také stručné představení, následně pak jeho apoštolské adhortaci *Familiaris consortio*. Hlavním zájmem mých pohledů do těchto dokumentů je, jaký vliv v nich mají církevní otcové a tradice. Ten je pak ještě víc než ve zmíněných dokumentech patrný u Benedikta XVI., jehož některé myšlenky o manželství také představuji. Ústřední kapitolou mé práce je pak nauka, která se profiluje za pontifikátu papeže Františka. Pokouším se představit diskuzi a závěry, které lze vysledovat z dokumentů obou biskupských synod o rodině a následně v posynodální exhortaci *Amoris laetitia*. Nemohl jsem opomenout ani reakce, které dokument vyvolal. Stále ovšem hlavním důvodem analýzy je hledání vlivu církevních otců. Tomuto vlivu u papeže Františka je věnována závěrečná kapitola rigorózní práce.

Metodologicky budu vycházet z vybraných pramenných textů církevních otců a textů magisteria, budu analyzovat pasáže týkající se manželství. Prostřednictvím pečlivé četby, rozboru obsahu textů a hermeneutického přístupu se pokusím nalézat citace, ozvuky a širší vliv církevních otců a hledat aktuální dopad těchto patristických vlivů na myšlení a nauku magisteria.

1. Biblické základy pojetí manželství

Budeme-li sledovat pojetí manželství u vybraných církevních otců a vztahy magisteria od *Casti connubii* k *Amoris laetitia* papeže Františka, musíme si alespoň v letmém přehledu připomenout základní kameny této nauky, která jsou položeny v Božím zjevení v Bibli.

Podle Starého zákona je manželství jedním z nejstarších ustanovení Božího zákona. Bylo založeno v samotném ráji (Gn 1,26–31; 2,8–25). Geneze je také zřejmé, že člověk je plně člověkem (*'ádám*) v jednotě mužství a ženství: „Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil.“ (Gn 1,27) Člověk je tedy podle Starého zákona obrazem Božím. „I řekl Bůh: ‚Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazem plazícím se po zemi‘.“ (Gn 1,26) Rysem tohoto obrazu je moc člověka nad svěřeným stvořením, jednota muže a ženy v lásce a podíl na stvořitelské Boží aktivitě: „A Bůh jim požehnal a řekl jim: ‚Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe‘.“ (Gn 1,28) Z textů Starého zákona vyplývá, jakou váhu měla v Izraeli rodina. Vyplývá z nich také vývoj struktur rodinného života od Bohem požehnané polygamie k monogamnímu typu rodiny. Ta byla přítomná již v mladších biblických textech, zejména deuterokanonických, a také v životní praxi Izraelců čerpajících ze spirituality esénů. Vstup do manželství byl dán manželskou smlouvou, ale také nechyběly rituální liturgické a poetické prvky obřadu např. (1Mak 9,39; Iz 61,10; Žl 45,15; Jer 16,9 a celá Píseň písní). Hlavním důvodem manželství bylo plození potomstva. Děti byly chápány jako Boží požehnání. „Dům tradičně představuje prvopočáteční posvátný prostor a rodina základní rituální jednotku judaismu. Doma je nejvyšší hodnotou *š'alom bait* („pokoj domova“), který střeží přísné zákony hierarchie a úcty k rodičům“.² Rodinný život také významně vyjadřuje a podporuje slavení židovských svátků. Vhled do teologie manželství otevírá zejména kniha *Píseň písní* (*Píseň Šalomounova*) z 3. století před Kristem. Láska je nejsilnějším poutem mezi mužem a ženou, je v ní žár, jehož zdrojem je sám Bůh: „Vždyť silná jako smrt je láska, neúprosná jako hrob žárlivost lásky. Žár její – žár ohně, plamen Hospodinův. Lásku neuhasí

---

² FISHBANE, Michael A. *Judaismus. Zjevení a tradice*. Praha : Obzor 1996, s. 136.

ani velké vody a řeky ji nezaplaví. Kdyby za lásku chtěl někdo dávat všechno jmění svého domu, sklídl by jen pohrdání.“ (Pís 8,6–7)

Ježíš navazuje na starozákonní tradici a zároveň kritizuje některé zákonické přístupy. Zejména v otázce rozvodu důrazně trvá na nerozlučitelné jednotě manželství (Mt 10,6–9; srov. Mt 5,32; 19,9; L 16,18). Boží království přirovnává ke svatební slavnosti (Mt 22,2–12) a sám sebe přirovnává k ženichovi, který se vrací ze svatby (L 12,35n.). Ježíšův pozitivní vztah k manželství vyjadřuje svou přítomností na svatbě v Káně galilejské (J 2,1n.), kde se v atmosféře radostné svatební slavnosti projeví jeho božská moc. „Církev přikládá velkou důležitost Ježíšově přítomnosti na svatbě v Káně. Vidí v tom potvrzení, že manželství je dobré, a ohlášení, že od nynějška bude účinným znamením Kristovy přítomnosti.“ (KKC 1614) Poněkud se může zdát zarážející, že Ježíš sám vlastní rodinu neměl, žil v celibátu. Ani rodina, v níž se narodil, nebyla rodinou, v níž by figuroval biologický otec. Navíc texty o jeho rodině nejsou příliš sdílné. Některé výroky z veřejného působení na první pohled vlastní rodinu nijak nevyzdvihují (např. Mt 12,46–50; Mk 3,31–35; L 8,19–21). Celý úsek Ježíšova života od dvanácti let do začátku jeho veřejného života je zakryt mlčením. To však nezabránilo zrodu tradic o spasitelském významu jeho skrytého (nazaretského) života v kruhu rodiny tesaře, pěstouna Josefa, a Marie. „Nazaretský dům je školou, v níž začínáme rozpoznávat Kristův život: je tudíž školou evangelia... též nás učí způsobu rodinného života. Ať nám Nazaret ukáže, co je to rodina, co znamená její společenství v lásce; jak závažná a prostá je její krása, jak posvátná a nedotknutelná je její povaha...“³ Musíme však otevřeně konstatovat, že Ježíš manželství ani rodinu nekladl na první místo. Na prvním místě je Bůh sám, Boží království. To někdy přesahuje rodinné povinnosti: „On jim řekl: ‚Amen, pravím vám, není nikoho, kdo opustil dům nebo ženu nebo bratry nebo rodiče nebo děti pro Boží království, aby v tomto čase nedostal mnohokrát víc a v přicházejícím věku život věčný.‘“ (L 18,29–30) Někdy vede Boží volání ke konfliktu s rodinou: „Nemyslete si, že jsem přišel na zem uvést pokoj; nepřišel jsem uvést pokoj, ale meč. Neboť jsem přišel postavit syna proti otci, dceru proti matce, snachu proti tchyni; a ‚nepřítelem člověka bude jeho vlastní rodina‘. Kdo miluje otce a matku více nežli mne, není mne hoden.“ (Mt 10,35–37; srov. též Mt 12,46n; Mk 13,12). Navíc je z jeho životního příběhu i některých postojů a výroků zřejmý tajemný akcent na význam panictví/panenství pro nebeské království (např. Mt 19,10–12).

Pro pochopení pohledu na manželství v rané církvi, tedy i u apoštola Pavla, je potřeba si uvědomit různé vlivy na tento raně křesťanský pohled. Na prvním místě je to již zmíněná

---

³ PAVEL VI. Promluva 5. ledna 1964 v Nazaretě. In KKC 553.

starozákonní tradice, silně promanželská. Další vlivy pocházejí z dualismu helenistického prostředí a především z gnostických kruhů, pro které manželství je spojeno s hmotou a tělesností a je překážkou pro osvobozující poznání (*gnósis*). Manželství spadá do této kategorie a pravý gnostik se jej zřiká. Tato tendence našla v rodícím se křesťanství docela vstřícné přijetí. Zejména v apokryfních novozákonních spisech takové pozice nejsou vzácné.⁴

Proto se novozákonní autoři Jan, Petr a zejména Pavel musí vůči takovým dualistickým tendencím vymezit. Pavel se k manželství vyjádřil na několika místech, zejména pak v 1. listu Korintským v 7. kapitole. Zřetelně se vymezuje se vůči gnostickým či enkratickým tendencím, které znevažovaly či zcela odmítaly manželství. Pavel jeho legitimitu brání. Na otázku, zda je pro muže lepší žít bez ženy, jasně odpovídá hned v úvodu kladně, ale zároveň jasně formuluje obhajobu manželství: „Pokud jde o to, co jste psali: Je pro muže lépe, když žije bez ženy. Abyste se však uvarovali smilstva, ať každý má svou ženu a každá žena svého muže. Muž ať prokazuje ženě, čím je jí povinen, a podobně i žena muži. Žena nemá své tělo pro sebe, ale pro svého muže. Podobně však ani muž nemá své tělo pro sebe, ale pro svou ženu. Neodpírejte se jeden druhému, leda se vzájemným souhlasem a jen na čas, abyste byli volni pro modlitbu. Potom zase buďte spolu, aby vás satan nepokoušel, když byste se nemohli ovládnout.“ (1K 7,1–5) Ovšem nemůže nepřidat svůj akcent: „To ovšem říkám jako ústupek, ne jako příkaz. Přál bych si totiž, aby všichni lidé byli jako já; ale každý má od Boha svůj vlastní dar, jeden tak, druhý jinak.“ (1K 7,6–7) Proto svobodným a ovdovělým říká, aby se neženili a nevdávaly, a nemohou-li, pak ať vstoupí do manželství, „neboť je lepší žít v manželství, než se trápit“ (1K 7,9). Řecký text však říká „než hořet“. Těm, kteří v manželství již jsou, Pavel představuje příkaz Pána, tedy oficiální postoj rané církve: „Těm, kteří žijí v manželství, přikazuji – ne já, ale Pán –, aby žena od muže neodcházela. A když už odejde, ať zůstane neprovdána nebo se s mužem smíří; a muž ať ženu neopouští.“ (1K 7,10–11)

V dalším toku textu Pavel formuluje svůj pozitivní vztah k panictví/panenství, protože ti, kdo v něm žijí, jsou svobodní pro službu Bohu: „Svobodný se stará o věci Páně, jak by se líbil Bohu, ale ženatý se stará o světské věci, jak by se zalíbil ženě, a je rozpolcen. Žena bez manžela nebo svobodná dívka se stará o věci Páně, aby byla svatá tělem i duchem. Provdaná se stará o světské věci, jak by se zalíbila muži.“ (1K 7, 32–34) Z těchto všech Pavlových slov, která hájí legitimitu manželství, ale vyplývá jednoznačný závěr: „Takže kdo se ožení se svou snoubenkou, jedná dobře, ale kdo se neožení, udělá lépe.“ (1K 7,38) V úplném závěru

---

⁴ VENTURA, V. *Spiritualita křesťanského mnišství I*. Praha : Arcidiecézní úřad sv. Vojtěcha a sv. Markéty 2006, s. 47–53.

nacházíme ještě několik rad vdovcům/vdovám. Opět je pro ně lépe, zůstanou-li tak. V opačném případě sňatek „v Kristu“ je možný.

O manželství nacházíme jinou formu úvah v listu Efezským. V kontextu pareneze o novém životě a jeho znacích se velmi podstatná pasáž týká manželského a rodinného života. Jejím jádrem je paralela mezi láskou Krista k církvi a láskou v manželství. Žena, jako obraz církve, má být muži poddána, stejně jako je církev poddána Kristu; muži mají své ženy milovat, jako Kristus miloval církev. On se za církev obětoval: „Ale jako církev je podřízena Kristu, tak ženy mají být ve všem podřízeny svým mužům. Muži, milujte své ženy, jako si Kristus zamiloval církev a sám se za ni obětoval.“ (Ef 5,24–25; srov. též Kol 3,18–20) Můžeme sledovat i další rovinu. Muži mají milovat ženu jako sebe. Je to určitá aplikace zlatého pravidla do manželského soužití. Jako každý pečuje o své tělo a jako Kristus pečuje o církev, tak se má muž starat o svou ženu. A zároveň Pavel cituje Genesis nebo Kristova slova (Ef 5,31; srov. Gn 2,24; Mt 19,5) o tom, že muž opustí rodiče a s manželkou vytvoří jednotu – jedno tělo. Pro Pavla je to „velké tajemství“ (Ef 5,32) – manželství, které odráží jednotu Krista a církve.

V pastorálních epištolách je dobrý manželský a rodinný život předpokladem a modelem pro církevní správu. Biskup má být jednou ženatý, „má dobře vést svou rodinu a mít děti poslušné a počestné; nedovede-li někdo vést svou rodinu, jak se bude starat o Boží církev?“ (1Tm 3,4–5) Stejně tak jáhen (1Tm 3,12). Pozornost je věnována také vdovám. Z textu vyplývá, že starší vdovy nad šedesát let vytvářely společenství a věnovaly se „prosbám a modlitbám ve dne i v noci“ (1Tm 5,5), případně dobročinnosti. Mladší vdovy jsou vyzývány k opětovnému sňatku. „Chci tedy, aby se mladší vdovy vdávaly, měly děti, vedly domácnost a nedávaly protivníku příležitost k pomluvám.“ (1Tm 5,14) Duch pastorálních epištol, pokud jde o manželství a s ním spojené otázky, je zaměřen spíše na morální a strukturální záležitosti. Přesto teologická myšlenka – manželství jako obraz církve – je tu zřetelně přítomná.

V listu Židům je to především víra a příklad starozákonních postav jako základní kámen manželství.

V 1. epištole Petrově je zdůrazněna podřízenost ženy podle biblických starozákonních vzorů a pro muže výzva k úctě vůči ženám (1Pt 2,25; 3,1–2.7)

Janovy epištoly přímo o manželství nemluví, ale silná slova o lásce jistě platí i pro lásku manželskou. Láska „je z Boha, a každý, kdo miluje, z Boha se narodil a Boha zná. Kdo nemiluje, nepoznal Boha, protože Bůh je láska... Milování, jestliže Bůh nás tak miloval, i my se máme navzájem milovat. Boha nikdy nikdo neviděl, ale jestliže se milujeme navzájem, Bůh v nás zůstává a jeho láska v nás dosáhla svého cíle.“ (1J 4, 7.11–12)

Kniha Zjevení, která celou Bibli uzavírá, představuje bolestnou cestu stvoření k budoucnosti Božího království. Pojetí manželství je paradoxní. V jedné vypjaté chvíli, kdy přichází vítězný Boží Beránek, se s ním objevuje zástup vyvolených, kteří zpívají novou píseň, kterou nemůže zpívat nikdo jiný. Jsou to ti, kteří nikdy manželským životem nežili. „A viděl jsem, hle, Beránek stál na hoře Sión a s ním sto čtyřicet čtyři tisíce těch, kdo mají na čele napsáno jméno jeho i jméno jeho Otce. A slyšel jsem hlas z nebe jako hukot množství vod a jako zvuk mocného hřmění; a znělo to, jako když hudebníci rozezvučí své nástroje. Zpívali novou píseň před trůnem, před těmi čtyřmi bytostmi a před starci. Nikdo nebyl schopen naučit se té písni, než těch sto čtyřicet čtyři tisíce z obyvatel země, kteří byli vykoupeni. To jsou ti, kdo neporušili svou čistotu se ženami a zůstali panici. Ti následují Beránka, kamkoli jde. Ti jako první z lidstva byli vykoupeni Bohu a Beránkovi.“ (Zj 14,1–4) Je tu jasně řečeno, že jsou „první z lidstva“ těch, kteří byli vykoupeni. Tento tón nelze z poselství Písma vymazat. A paradoxně na druhou stranu tu zní i jiný vůči manželství pozitivní tón. Tvorstvo, které prošlo celým dramatickým procesem, které kniha popisuje, je pozváno k radostné události, ke svatbě Beránkově: „A slyšel jsem zpěv jakoby ohromného zástupu, jako hukot množství vod a jako dunění hromu: ‚Haleluja, ujal se vlády Pán Bůh náš všemohoucí. Radujme se a jásejme a vzdejme mu chválu; přišel den svatby Beránkovy, jeho choť se připravila a byl jí dán zářivě čistý kment, aby se jím oděla.‘ Tím kmentem jsou spravedlivé skutky svatých. Tehdy mi řekl: ‚Piš: Blaze těm, kdo jsou pozváni na svatbu Beránkovu.‘“ (Zj 19,7–9) Svatba, ženich, nevěsta to všechno jsou obrazy Krista a nebeského Jeruzaléma, vykoupeného lidstva. Manželství a vše, co s ním souvisí, má tedy nejen sociologický rozměr, ale rozměr mystický a eschatologický. „A přistoupil jeden ze sedmi andělů... řekl mi: ‚Pojď, ukážu ti nevěstu, choť Beránkovu.‘ Ve vytržení ducha mě vyvedl na velikou a vysokou horu a ukázal mi svaté město Jeruzalém, jak sestupuje z nebe od Boha.“ (Zj 21,9–10) Nevěsta se připojuje k Duchu a zve všechny ke vstupu do Božího království. S trochou „exegetické licence“ lze toto místo vykládat i tak, že manželství je pozváním k tomuto vstupu. „A Duch i nevěsta praví: ‚Přijď!‘ A kdokoli to slyší, ať řekne: ‚Přijď!‘ Kdo žízní, ať přistoupí; kdo touží, ať zadarmo nabere vody života.“ (Zj 22,17)

Z celého biblického kontextu je zřejmá ambivalence ve vztahu k manželství. Je přítomno od samého začátku Bible v prvních kapitolách Genesis až k samému závěru knihy Zjevení. Je Božím dílem a plánem, je spoluprací na díle tvoření, je inkarnací lásky. Je Božím požehnáním. Je tu však ještě jiný silný akcent: panictví/panenství, to jsou ti, kteří následují Beránka kamkoli jde, ti, kterým Ježíš i Pavel dávají přední postavení v struktuře dějin spásy. Tento ambivalentní kód zůstane pak součástí pochopení manželství a v průběhu dějin se bude

kyvadlo vychylovat na jednu (až donedávna) a na druhou stranu (jsme toho svědky). Tato dynamika však vytváří náš „čas“ a je známkou života.

V následujících kapitolách budeme pohyb tohoto kyvadla sledovat u vybraných církevních spisovatelů křesťanského starověku a jeho postupný pohyb v dalším vývoji křesťanského myšlení.

2. Pojetí manželství u Klementa Alexandrijského a Tertulliana, Jana Zlatoústého a Augustina

2.1 Klementovo pojetí manželství

2.1.1 Život Klementa Alexandrijského

Klement Alexandrijský, celým jménem Titus Flavius Clemens, nebo přezdíváný také podle svého díla „Stromateus“, se narodil mezi lety 140–150. Někteří se domnívají, že to bylo v Athénách, jiní uvažují o Alexandrii.⁵ Jméno může souviset s předky, někdo z rodiny mohl být propuštěncem římského aristokrata Tita Flavia Clementa, kterého nechal popravit císař Domitian.⁶ Z jeho díla vyplývá, že nabyl širokého vzdělání, zejména filosofického, u různých učitelů v Řecku, Itálii, Sýrii, Palestině a nakonec ve věhlasné Alexandrii u jím obdivovaného učitele Pantaina, kde zřejmě přijal křesťanství. O svých učitelích se zmiňuje v úvodu ke *Strómateis*: „Jeden z nich byl Ión působící v Řecku, další žili ve Velkém Řecku, z nichž jeden pocházel z dolní Sýrie, druhý z Egypta. Ostatní působili na Východě, přičemž jeden byl Asyřan a druhý Palestinec, původem Žid. Poslední, jehož jsem našel, byl první co do svého vlivu. Vypátral jsem ho v Egyptě, kde byl ukryt, a tehdy jsem ve své honbě ustal. Byl skutečně ‚sicilskou včelou‘, jež sbírala nektar z květů na prorocké a apoštolské louce a v duších svých posluchačů plodila cosi ryzího – poznání. Tito učitelé, kteří zachovali pravou tradici posvátné nauky pocházející bezprostředně od svatých apoštolů Petra, Jakuba, Jana a Pavla, tak jak se předávala z otce na syna (jen málo potomků se však vyrovná otcům), přišli s Boží pomocí také k nám, aby do nás zaseli semena zděděná po apoštolských otcích.“⁷ Úvahy o jeho křesťanském původu, které ve své disertační práci uvádí Černušková, nekorespondují s faktem, že Klement prošel nejrůznějšími filosofickými školami a mysterijními kulty, o nichž se zmiňuje ve svých dílech. Otázkou zůstává, zda byl knězem. Pokud ano, pak to byl kněz s nebývalým kulturním a „ekumenickým“ přesahem. Hlavním jeho povoláním bylo vyučování v didaskaliu, které bylo součástí tzv. alexandrijské školy první generace. Vedl vstřícný dialog

⁵ Základní údaje sleduji v Drobnerově Patrologii. DROBNER, H. R. *Patrologie. Úvod do studia starokřesťanské literatury*. Praha : OIKOYMENH 2012, s. 177–178.

⁶ ČERNUŠKOVÁ, Veronika. *Interpretace Horského kázání v díle Klementa Alexandrijského*. Disertační práce. Masarykova univerzita, Brno 2012, s. 10. Dostupné na http://is.muni.cz/th/20327/ff_d/Cernuskova_-_disertace_ke_zverejneni.pdf (18. 7. 2015).

⁷ KLEMENS. *Stromata* I,11,2–3. Citováno z ČERNUŠKOVÁ, V. *Interpretace Horského kázání*, s. 11.

s pohanskými vzdělanci, věnoval se filosoficky orientovaným křesťanům. Pronásledování za Septimia Severa (v roce 202) jej přivedlo podle některých do Palestiny, podle jiných do Kappadokie, kde zřejmě pokračoval ve své pedagogické či kněžské činnosti. V roce 216 se již o něm hovoří jako svatém Klementovi; před tímto rokem tedy zemřel.

Jeho mučednická smrt není historicky doložena. Přesto byl v některých starých martyrologiích Klement uváděn. Za pontifikátu Benedikta XIV. jeho jméno z těchto textů mizí. Otázku, zda byl nebo nebyl svatořečen, necháme otevřenou. Jisté však je, že papež Benedikt XVI. jej ve svých promluvách při generálních audiencích o otcích církve svatým nazývá.⁸

2.1.2 Klementovo dílo

Klement Alexandrijský po sobě zanechal poměrně rozsáhlý literární odkaz. Dochovala se tři velká díla, jež tvoří jakousi trilogii. Spojujícím motivem je postava božského Logu – Krista, který nejprve vyzývá posluchače k obrácení a přijetí křesťanství jako *Logos protreptikos* (Pobídka Řekům).⁹ Ty, kteří výzvu přijali, pak bere do své pedagogické a terapeutické péče jako *Paidagógos*. Klement zamýšlel zřejmě ještě třetí část, kde by Logos – Kristus ty, které postupně morálně a duchovně formoval jako *Paidagógos*, zasvětil do hlubokého poznání (*gnósis*). Dílo se mělo nazývat *Didaskalos*.¹⁰ Ale třetím dochovaným dílem je rozsáhlá osmidílná práce, jejíž centrální osou je pravé poznání a pravý gnostik, tedy hluboce věřící křesťan. Toto dílo se nazývá *Strómateis*.¹¹

Dále se dochovala rozsáhlá „homilie“ věnovaná tématu bohatých v rané církvi nazvaná *Který boháč bude spasen*,¹² výpisky z gnostického spisu *Výpisky z Theodota* a fragment exegetické práce *Výběr z prorockých knih*. Dohledává se dílo, jež nese název *Hypotypóseis*, o kterém pojednává doktorská práce Jany Plátové,¹³ a ještě několik dalších zlomků.

2.1.3 Teologické aspekty

⁸ BENEDIKT XVI. *Otcové církve. Od Klementa Římského po Augustina*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 27n.

⁹ KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Pobídka Řekům*. Praha : Herrmann & synové 2001.

¹⁰ Srov. ČERNUŠKOVÁ, V. *Interpretace Horského kázání*, s. 14–15.

¹¹ Český překlad vycházel v nakladatelství OIKOYMENH v letech 2004–2014.

¹² KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Který boháč bude spasen?* Olomouc : Refugium Velehrad-Roma 2008.

¹³ PLÁTOVÁ, Jana. *Hypotypóseis. První křesťanský komentář Písma*. Disertační práce, Brno : FF MU 2007. Dostupné online: http://is.muni.cz/th/10264/ff_d/Klement_Alexandrijsky_-_Hypotyposeis.pdf (18. 7. 2015).

Klementovo dílo je originální především v maximální otevřenosti vůči pozitivnímu dědictví řecké filosofie, zejména v oblasti etiky, ale svým způsobem také spirituality. Podařilo se mu naroubovat ideál kontemplativního života (*vita contemplativa*), jak jej nahlížel Platón či židovský myslitel Filón Alexandrijský († 50), na křesťanskou spiritualitu, podobně i teorii antických ctností, zejména koncept svobody od vášní (*apatheia*), jak ji znal od stoických filosofů. Koncept pravé gnóze je nejen teoretickou záležitostí, ale cestou k hlubokému uchopení křesťanského mystéria a cestou k podobnosti s Bohem (zbožštění). To vše Klementovi umožňoval pohled na Krista jako na božský Logos, který působí ve veškerém dění od věčnosti do věčnosti. „Připodobnění Bohu a Jeho kontempace nelze dosáhnout pouhým racionálním poznáním: za tímto účelem je zapotřebí žít podle Logu, žít podle pravdy. A v důsledku toho musejí dobré skutky doprovázet intelektuální poznání tak, jako stín sleduje tělo. Zejména dvě ctnosti formují duši ‚pravého křesťana‘. První je svoboda od vášní (*apatheia*); druhou je láska – pravá vášeň –, která zajišťuje niterné sjednocení s Bohem. Láska dává dokonalý pokoj, a uschopňuje ‚pravého gnostika‘ přinášet ty největší oběti, včetně vrcholné oběti v následování Krista, a umožňuje mu stupeň po stupni vystoupit až na vrchol ctností. Etický ideál antické filosofie, tj. osvobození od vášní je tak Klementem předefinován a doplněn láskou v neustálém procesu připodobňování se Bohu.“¹⁴

Klement se také vepsal do dějin exegeze, v níž aplikoval metody alexandrijské školy, tedy především hledání duchovního smyslu textů pomocí alegorie. Bez nadsázky lze říci, že Klement Alexandrijský je v pravém slova smyslu otcem křesťanské teologie a mystiky.

2.1.4 Klementovo pojetí manželství

Nejvíce se Klement tématem manželství zabývá ve *Strómatech II* a *III*. Naše analýza se bude nejvíce opírat právě o tyto spisy.

Strómata II

V druhé knize *Strómat* je hlavním tématem víra jako základ pravého poznání;¹⁵ s vírou a cestou k pravému poznání v bázni, jež směřuje k lásce,¹⁶ úzce souvisí život ctností¹⁷ a připodobnění Bohu,¹⁸ s ním zase zdrženlivost a ovládnutí vášní.¹⁹ A protože v obecném

¹⁴ BENEDIKT XVI. *Otcové církve*, s. 27.

¹⁵ *Strómata II*, 12–31. Česky s. 118–155.

¹⁶ Srov. *tamtéž*, 32–55. Česky s. 154–199.

¹⁷ Srov. *tamtéž*, 78–96. Česky s. 228–257.

¹⁸ Srov. *tamtéž*, 97–104. Česky s. 257–269.

povědomí „má manželství co do činění s rozkoší a žádostí“,²⁰ vzniká logicky otázka, zda není překážkou v cestě k pravé gnózi. Klement proto soustřeďuje svou pozornost na tuto otázku. V jeho době lze z mnoha gnostických přístupů vysledovat dva protichůdné, s nimiž se křesťanská teologie musí vyrovnat. První zastávali názor, že vše je dovoleno, že člověk, zejména ten „duchovní“, není vázán mravními závazky; druzí zase maximálně přecenili život ve zdrženlivosti (řec. *enkrateia*), proto je tento proud nazýván enkratismus. Radikální přívrženci enkratismu vycházeli z dualistických gnostických předpokladů; vše, co souviselo s tělesností či sexualitou, bylo a priori vyloučeno, tedy i manželství, jež považovali za smilstvo. Pokud někdo chtěl přijmout křest, zřikal se manželství a přijímal závazek celibátu.²¹ Klement na libertunistické názory reaguje v duchu Pavla z Tarsu: „Vše je dovoleno, i když ne všechno prospívá“ (1K 10,23), tedy poukazuje na nutnost určité korekce přikázání. Na různorodou argumentaci enkratitů zásadně odpovídá, že zdrženlivost jako taková je jistě dobrá, ale jejím předpokladem je láska a celostný život z víry.

V závěru druhé knihy se Klement pokouší o definici manželství. „Manželství je spojení muže a ženy, spojení prvotní a zákonné, jehož účelem je plození dětí.“²² Sňatek by měl být uvážen: „Ženit by se totiž neměl každý a bez ohledu na okolnosti; je to vhodné pouze v určitý čas, pro určitou osobu a do určitého věku... Pro vstup do manželství je zapotřebí určitá situace muže, určitá povaha ženy a vhodný čas; dále je třeba, aby se to dělo kvůli dětem, aby se žena muži ve všem podobala a aby, když se do ní muž zamiluje, nebyla do vztahu s ním přivedena násilím nebo z donucení.“²³ Z názorů řeckých filosofů pak činí Klement své závěry: ženíme se „kvůli vlasti, abychom po sobě zanechali děti, a také pro to, aby byl svět dovršen, nakolik je to v naší moci.“²⁴ Klement ovšem nechápe manželství jen jako povinnost plodit děti; manželství je také životní pomocí, což se ukazuje třeba v nemoci. Klement zvláště oceňuje roli ženy: „...neboť ona více než kdo jiný touží s mužem soucítit a být mu nablízku“.²⁵ Z Homéra si Klement přivlastňuje myšlenku, že k dobrému životu v manželství patří také „ušlechtilá jednomyslnost..., aby budovali manželství, které jim bude po celý život ku pomoci“.²⁶ Plození přirovnává k setbě, k posvátnému obrazu, a postuluje jeho důstojnost a čistotu: „Musíme tedy chránit manželství jako nějaký posvátný obraz, aby bylo čisté a bez

---

¹⁹ Srov. *tamtéž*, 105–126. Česky s. 268–299.

²⁰ Srov. *tamtéž*, 137. Česky s. 325.

²¹ Srov. VENTURA, V. *Spiritualita křesťanského mnišství I.*, s. 47–53.

²² *Strómata II*, 137. Česky s. 325.

²³ *Tamtéž*, 137. Česky s. 325–327.

²⁴ *Tamtéž*, 140. Česky s. 329.

²⁵ *Tamtéž*, 140. Česky s. 331.

²⁶ *Tamtéž*, 143. Česky s. 333.

poskvrny.²⁷ Manželství dokonce vstupuje do duchovního života a modlitby: „Ráno se probouzejme s Pánem a k spánku uléhejme s modlitbou chval... Buďme Pánovými svědky v celém svém životě, v duši mějme zbožnost a uměřenost nechť vládne našemu tělu.“²⁸ Závěr druhé knihy pak zdůrazňuje věrnost a nerozlučitelnost manželství.

Úvahy druhé knihy zůstávají otevřené a k tématu manželství a zdrženlivosti se Klement vrátí v knize třetí.

Strómata III

Třetí kniha *Strómata* je z velké části polemikou s různými gnostickými pohledy na manželství a zdrženlivost. Stoupenci Basilida zdůrazňovali těžkosti manželského života, aby opodstatnili své preference pro celibát: „Bojí se ztrácet čas obstaráváním každodenních potřeb“.²⁹ Jejich motivaci chápe Klement jako útek před těmito starostmi; někteří se cítili tak dokonalými a vyvolenými, že mohou hřešit a přesto být spaseni. Na tyto a podobné názory Klement jasně odpovídá: „Velebíme celibát a ty, kterým ho Bůh daroval. Zároveň však obdivujeme manželskou věrnost a důstojnost jediného svazku, přičemž říkáme: je potřeba pomáhat si v těžkostech, nést břemena jedni druhých“, aby si někdo nemyslel, že pevně stojí, a přitom sám nepadl.“³⁰ Dalšími Klementovými oponenty byli žáci Karpokratovi a Epifanovi, již v platónském duchu tvrdili, že „ženy mají být společné všem“,³¹ a tím podpírali svou vizi rovnosti ve společenství. Klement oponuje biblickým „zeczizoložíš“ a „každý, kdo se dívá na ženu chtivě, už s ní zeczizoložil“ (Ex 20,13; Mt 5,28).³² Poměrně rozsáhlá je Klementova polemika s markiónovskou gnózí, která podporovala zřeknutí se manželství z důvodů, „že přirozenost je špatná, protože pochází ze špatné látky“³³ demiurga, a že „zrození je špatné“.³⁴ Složitě úvahy a závěry lze schematizovat následovně: „Abychom neprodlužovali naše poznámky do nekonečna, budeme oponovat všem herezím souhrnně, přičemž si je rozdělíme do dvou skupin. Jedna skupina učí morální indiferenci, druhá hlásá a z neúcty vůči Bohu a nevraživosti vůči lidem přikazuje přepjatou zdrženlivost.“³⁵ Proti nevázanému životu staví svobodnou volbu pro život uměřený a ctnostný, neboť to je projev skutečné svobody a vede k

---

²⁷ *Tamtéž*, 145. Česky s. 335.

²⁸ *Tamtéž*.

²⁹ *Strómata III*, 1. Česky s. 343.

³⁰ *Tamtéž*, 4. Česky s. 347.

³¹ *Tamtéž*, 5. Česky s. 347.

³² Srov. *tamtéž*, 9. Česky s. 355.

³³ *Tamtéž*, 12. Česky s. 359.

³⁴ *Tamtéž*, 13. Česky s. 361.

³⁵ *Tamtéž*, 40. Česky s. 397.

„podobnosti s Pánem, nakolik je to možné“,³⁶ směřuje k „jedinému božství“³⁷, a v duši tak „povstává božský obraz“.³⁸ „Dojít k poznání Boha je pro ty, kteří se ještě nechají ovládat vášněmi, nemožné.“³⁹ Proti enkratickým tendencím, které učí, že „člověk nesmí přijmout manželství a plození dětí, nesmí uvádět do světa jiné, aby tu pak byli nešťastní, nesmí přinášet potravu smrti“,⁴⁰ Klement staví požadavky božského zákona, které Kristus nepřišel zrušit, ale naplnit (Mt 5,17). Mezi těmito požadavky je manželský život a plození dětí. Jedním z gnostických argumentů pro celibát bylo, že manželství je smilstvem, že oni, gnostikové, správně „pochopili evangelium, lépe než ostatní“,⁴¹ že následují Krista, který žil v celibátu a chudobě. Klement oponuje, že Kristus se neoženil proto, „že měl svou nevěstu, církev“,⁴² že nebyl obyčejný člověk, ale Boží Syn. Tvrzení, že celibát není sám o sobě svatý, dokládá příklady celibátního života antických atletů a umělců a uzavírá: „Takže ani na celibátu není nic ctnostného, pokud se neděje z lásky k Bohu.“⁴³ Dále Klement shromažďuje výroky z pavlovských epištol, které jasně mluví proti gnostickému enkratismu, a připomíná manželský život některých apoštolů včetně domněnky, že i Pavel byl ženatý.⁴⁴

Následující kapitoly třetí knihy *Strómat* jsou z velké části věnovány tématu zdrženlivosti, ale také krásné promanželské exegezi Mt 18,20.

Klement vychází z předpokladu, „že bychom neměli nic dělat ze žádostivosti, ale chtít pouze to, co je nutné. Vždyť nejsme děti žádosti, ale děti vůle.“⁴⁵ To se týká i manželství. I manželé mají žít zdrženlivě a zároveň odpovědně v lásce i plození dětí. Zdrženlivost se však netýká, jak Klement dále pokračuje, jen „milostné rozkoše“,⁴⁶ nýbrž také dalších oblastí lidského života: majetku, jídla, pohodlí, myšlení, řeči apod.

Křesťané vítají zdrženlivost, ta ovšem není motivována jako u gnostiků či některých orientálních směrů negativním postojem k tělesnosti či sexualitě, ale „láskou k Pánu“⁴⁷ a ke kráse. Zároveň je pojetí křesťanské zdrženlivosti v přímém rozporu s těmi, kteří propagují

---

³⁶ *Tamtéž*, 42. Česky s. 401–403.

³⁷ *Tamtéž*.

³⁸ *Tamtéž*.

³⁹ *Tamtéž*, 42. Česky s. 403.

⁴⁰ *Tamtéž*, 45. Česky s. 407.

⁴¹ *Tamtéž*, 49. Česky s. 411.

⁴² *Tamtéž*.

⁴³ *Tamtéž*, 51. Česky s. 413.

⁴⁴ *Tamtéž*, 49–53, 137. Česky s. 411–417.

⁴⁵ *Tamtéž*, 58. Česky s. 423.

⁴⁶ *Tamtéž*, 59. Česky s. 423. Srov. Mt 5,17.

⁴⁷ *Tamtéž* Česky s. 425.

morální indifferenci. Klementův závěr je jasný: „Čistota místo smilstva, zdrženlivost místo nevázanosti, spravedlnost místo nepravosti.“⁴⁸

Zajímavá je následující Klementova argumentace proti gnostickému Evangeliumu Egyptanů, které cituje údajná Kristova slova o tom, „že přišel zrušit skutky ženství“,⁴⁹ což podle gnostického výkladu znamená žádostivost spojenou s plozením. Ale plození drží svět v Božím řádu. Žádostivost, již je nutné ovládat, se týká podle Klementa jiných věcí: hrabivosti, řevnivosti, touhy po slávě, nevázané sexuality, nestřídmosti v jídle atd.⁵⁰

Je-li plození a rození v Božím řádu, pak je tu proto, „abychom se učili a poznávali“,⁵¹ ve smrti pak dochází k obnově. Vše je tedy pozitivní, a to včetně úlohy ženy-rodičky: „měla by být nazvána také vládkyní života“.⁵² V polemice s Evangeliumem Egyptanů, které akcentuje život bez manželství a dětí – celibát, formuluje Klement křesťanský pohled na něj: „Celibát nebo manželství je věcí volby, a nikoli nutnosti plynoucí z nějakého zákazu“.⁵³ Tyto úvahy jsou zakončeny jednoznačně pozitivní vizí manželství jako „spoluprací na díle stvoření“.⁵⁴ Pokud jde o celibát, ten je zde pro ty, kteří touží po věcech božských, umějí snášet samotu a přijímají ho rádi a svobodně.⁵⁵ Klement trefně poznamenává, že ten, kdo přijímá celibát z jiných důvodů, často svůj životní příběh končí: „Časem se stávají mrzouti a ztrácí se jim laskavost“.⁵⁶

Klementův pozitivní pohled na manželství vrcholí exegezí Matoušova evangelia. Je to ono místo, kde Ježíš říká: „Neboť kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich.“ (Mt 18,20) Klement pasáž vykládá následovně: „Kdo jsou ti dva nebo tři shromážděni ve jménu Kristově, uprostřed nichž je Pán? Těmito slovy jistě míní muže, ženu a dítě, protože žena se zasnubuje s mužem prostřednictvím Boha“.⁵⁷ Klement nabízí ještě další alternativy výkladů, které však přímo nesouvisí s naším tématem, snad s výjimkou výkladu o oněch třech shromážděných ve jménu Krista, kterými jsou vznětlivost, žádostivost a rozum, nebo tělo, duše a duch. Pokud vytvoří harmonickou jednotu, člověk se stává pravým gnostikem, jehož charakteristickým rysem se stane to, že „bude svými skutky prokazovat lásku ke stvoření s ohledem na Boha“.⁵⁸ Jistě to platí analogicky i pro první výklad. Manželé,

⁴⁸ *Tamtéž*, 62. Česky s. 429. Srov. Mt 5,17.

⁴⁹ *Tamtéž*, 63. Česky s. 429. Srov. Mt 5,17.

⁵⁰ Srov. *Tamtéž* Česky s. 429–431.

⁵¹ *Tamtéž*, 64. Česky s. 433. Srov. Mt 5,17.

⁵² *Tamtéž*.

⁵³ *Tamtéž*, 66. Česky s. 435. Srov. Mt 5,17.

⁵⁴ *Tamtéž*.

⁵⁵ Srov. *tamtéž*, 67. Česky s. 435.

⁵⁶ *Tamtéž*.

⁵⁷ *Tamtéž*, 68. Česky s. 435.

⁵⁸ *Tamtéž*, 69. Česky s. 437–439.

kteří spolu s Kristem tvoří jednotu, mají otevřenou cestu stát se pravými gnostiky s přesahem lásky ke všemu stvoření.

Další místa věnovaná problematice manželství v Klementově díle

Čtvrtá kniha *Strómata* je věnována zejména mučednictví. Objevují se v ní však i pasáže o portrétu pravého gnostika a s ním kapitoly o lásce a roli ženy na cestě k pravé gnózi.

Klement Alexandrijský cituje Klementa Římského, podle něhož láska „pozvedá do nevýslovných výšin... přimyká k Bohu“,⁵⁹ cituje Pavla a jeho „velepíseň lásky“ (1K 13) a další pavlovské texty o lásce. Láska je součástí pravé gnóze. Může této gnostické dokonalosti dosáhnout také žena a manželka? Klement do staré diskuse přináší křesťanský pohled: „Na této dokonalosti může mít podíl stejně muž i žena“.⁶⁰ To podle Klementa jasně dokumentuje Písmo na příkladech biblických žen, jakými byly Sára, Judit, Ester a Zuzana. Jak má Klement ve zvyku, připojuje i příklady ctnostných žen řeckého starověku. Závěr je jasný: žena má žít uměřeně (*sófrón*), má „přesvědčit svého manžela, aby s ní sdílel vše, co přináší blaženost, ale neuspěje-li, ať usiluje o ctnost sama“.⁶¹ Manžela má mít v úctě, poslouchat ho, ale zároveň se má svobodně rozhodnout proti, když to „považuje za důležité pro ctnost a spásu“.⁶²

Klement se vrací k tématice manželského soužití a užívá Euripidových myšlenek blízkých křesťanství. Podtrhuje vzájemné sdílení smutku i radosti mezi manželi⁶³ a přirovnává manželství k přátelství.⁶⁴ Manželství má smysl, je-li „uskutečňováno v souladu s rozumem“, protože pak „dochází posvěcení, pokud je tento svazek podřízen Bohu“,⁶⁵ je-li jeho součástí upřímné srdce, víra a čistota. Základem manželského štěstí není majetek ani fyzická krása, nýbrž život „podle ctnosti“⁶⁶ a podle rozumu. Žena má v manželství svou nezastupitelnou úlohu ve vytváření pokojného soužití; pokud to ze strany manžela není jednoduché, má se opřít o Boha, ve kterém nachází oporu v současných těžkostech i pro budoucnost. „Přijme uměřenost a spravedlnost jako úkol a za cíl si bude klást Boží blízkost“⁶⁷ a Bůh bude jejím vůdcem. Klement uzavírá pasáže o lásce, úloze ženy a manželství citátem z apoštola o tom, že

---

⁵⁹ *Strómata* IV, 111. Česky s. 313; srov. 1Klem. 49, 4; 50, 1–2. Česky *Spisy apoštolských otců*. Praha : Kalich 1985, s. 105.

⁶⁰ *Strómata* IV, 118. Česky s. 321.

⁶¹ *Tamtéž*, 123. Česky s. 329.

⁶² *Tamtéž*.

⁶³ Srov. *tamtéž*, 125. Česky s. 329.

⁶⁴ Srov. *tamtéž*, s. 331.

⁶⁵ *Tamtéž*, 126. Česky s. 331.

⁶⁶ *Tamtéž*.

⁶⁷ *Tamtéž*, 127. Česky s. 333.

manželství zasluhuje úctu a manželé mají žít věrně (Žd 13,4).⁶⁸ Pokud jde o postavení ženy na cestě k pravé gnózi, jsou si muž a žena naprosto rovni. „Pro muže i ženu je stanoven jeden a tentýž úkol a cíl, dokonalost.“⁶⁹ Ženě je tedy zcela jednoznačně otevřena cesta stát se pravou gnostičkou.

Sedmá kniha *Strómat* je věnována portrétu pravého gnostika. Je to člověk, u něhož víra dozrála v poznání, který je hluboce sjednocen s Bohem, jeho Slovem – Kristem a je s ním spodoben – zbožštěn, jehož modlitba je neustálá, žije ve vědomí Boží přítomnosti a blízkosti, jehož morální život – život ctností – je na vysoké úrovni a jenž je motivován božskou láskou.

Zdrženlivosti, která souvisí s tématem práce, věnuje Klement několik stránek. Gnostik má mít do svého života zdrženlivost hluboce vrytou. Nemá nikým pohrdat, má soucítit se souženými, pomáhat všem, kdo jsou v nouzi, nevylučuje ani nepřátele.⁷⁰ Rovněž má být zdrženlivý vůči rozkoším, vždyť „zdrženlivost je základem poznání (*gnósis*) a určitým vykročením a výchozím bodem dokonalosti“.⁷¹ V tomto smyslu Klement zmiňuje manželství, které pro gnostika není prvořadým cílem, nýbrž nezbytným prostředkem.⁷² Takové manželství vychází z volby rozumu a „má za vzor apoštoly“.⁷³ Tím míní především apoštola Petra, který byl ženatý. Na jiném místě Klement uvádí příběh, kdy Petr doprovází svou ženu na smrt s radostí a povzbuzuje ji, aby myslela na Pána.⁷⁴ Tak má vypadat „manželství blahoslavených... oproštěné od vášni a soustředěné na lásku k Pánu“.⁷⁵

Další tok Klementových myšlenek je natolik zajímavý, že byla škoda jej přerušit. Ačkoli bychom to od křesťanského autora třetího století neočekávali, z určitého hlediska preferuje manželský život před celibátem. „Skutečný muž se neproказuje tím, že si zvolí celibátní život. Ostatní muže předčí takový, jenž je ženatý, plodí děti a stará se o domácnost, aniž by propadl rozkoším nebo zármutkům, a zůstává pevný v lásce k Bohu navzdory všem zkouškám, které s sebou život s dětmi, se ženou, služebníkem a majetkem přináší. Kdo nemá rodinu, zůstává v mnoha ohledech mimo pokušení. Má na starosti pouze sám sebe, a proto jej předčí ten, kdo se sice nedostal tak daleko ve spásné péči o sebe sama, ale vyniká nad ním péčí o životní potřeby své rodiny – je prostě malým zpodoběním pravé Prozřetelnosti.“⁷⁶

---

⁶⁸ Srov. *Tamtěž*, 129. Česky s. 333.

⁶⁹ *Tamtěž*.

⁷⁰ Srov. *Strómata* VII, 69. Česky s. 237.

⁷¹ *Tamtěž*, 70. Česky s. 239.

⁷² *Tamtěž* Česky s. 241.

⁷³ *Tamtěž*.

⁷⁴ *Tamtěž*, 63. Česky s. 225.

⁷⁵ *Tamtěž*, 64. Česky s. 225.

⁷⁶ *Tamtěž*, 70. Česky s. 241.

V čem spočívá upřednostnění manželského života? Ženatý muž či vdaná žena mohou právě díky starostem a zkouškám realizovat lásku k Bohu, stát se jeho obrazem ve starosti o lidskou rodinu, tedy stát se obrazem jeho Prozřetelnosti. Jako na jiných místech, i zde chce Klement potvrdit, že manželský život nevylučuje od dosažení pravé gnóze, možná lze říci, že naopak manželství je specifickou cestou k jejímu dosažení.

Sexuální morálce a manželskému životu se Klement věnuje také v druhé knize Paidagóga. V knihách Paidagóga Božský Paidagógos – Kristus – učí své žáky velice konkrétně, jak žít, a to v mnoha oblastech. Novost křesťanského života se musí odrážet i v praktických záležitostech života. Jednou z nich je i manželské soužití a plození dětí. Celou desátou kapitolu druhé knihy věnuje „dělání dětí“. Začátek kapitoly věnuje účelu a cíli manželství, jehož účelem „je plození a cílem mít krásné děti“.⁷⁷ Klement používá již ve Strómatech zmíněný obraz rodiče jako rozsévače. Rodič svým rozséváním nezajišťuje obživu jako zemědělec, ale pracuje „kvůli Bohu“ na tom, „aby přetrvával svět“,⁷⁸ naplňuje Boží příkaz „Množte se“ (Gn 1,28) a podílí se na spolupráci s Bohem. Země, do níž muž rozsévá, musí být zemí úrodnou. Následují dobové úvahy o nečistých zvířatech zajáci a hyeně (srov. Lv 11,5), které Klement alegoricky vykládá jako symboly pro člověka nepřirozeného sexuálního života. Uzavírá, že je třeba, „abychom upustili od násilnických tužeb, nepřetržitého páření, souložení s těhotnými, homosexuality, pederastie, smilstva a jiných forem zhýralosti“.⁷⁹ Ke zmíněným sexuálním nezřízenostem připojuje prostituci a cizoložství.⁸⁰

Pro podporu těchto stanovisek používá Mojžíšova a Platónova slova.⁸¹ Manželství a sexuální život musí být podle přirozenosti, tedy dělat vše „užitečně a čestně... a toužit po plození“.⁸²

Jedinou možnou zemí, do níž má rozsévač sít, je jeho vlastní žena, „pouze z ní je spravedlivé sklízet tělesné potěšení v souvislosti s legitimním potomstvem. To jediné je správné v očích Logu. My, kteří máme účast na Boží funkci tvoření, neházejme sémě kamkoli“.⁸³

---

⁷⁷ *Paidagógos* II, 83. Používám pracovní překlad doc. Ventury.

⁷⁸ *Tamtéž*.

⁷⁹ *Tamtéž*, 87.

⁸⁰ Srov. *tamtéž*, 89.

⁸¹ Srov. Lv 18,20.22; Platón. *Zákony* 841D, česky s. 219–220; 839, česky s. 217. Srov. *Paidagógos* II, 89-90.

⁸² *Paidagógos* II, 90.

⁸³ *Tamtéž*, 91.

Klement dále pokračuje ve své náročné vizi sexuálního života: není dovoleno souložit při menstruaci, v těhotenství, a tedy když nemůže dojít k oplodnění. „Potěšení samo o sobě, i když je sklízeno v legitimním svazku, protiřečí zákonu, spravedlnosti a rozumu“.⁸⁴

Část desáté kapitoly je věnována otázce, je-li třeba se ženit či vdávat. První část úvah řeší to, že sexuální život vysiluje a „ubíjí energii“.⁸⁵ Klement cituje sofistu Abdéra, který považoval sexuální akt za „malý epileptický záchvat, jako nevléčitelnou nemoc“.⁸⁶ Přeci však manželství je „skutečností, jež má být přijata a je dobrá, protože Pán si přeje, aby se lidstvo rozmnožovalo“.⁸⁷ Jen je třeba se dát „do školy přirozenosti a zachovávat moudré příkazy její pedagogiky“.⁸⁸ Podle této přirozenosti se nežení a nevdávají příliš mladí a příliš staří lidé, „manželství, to je touha plodit a ne vyprazdňování spermatu, které je jak proti zákonu, tak proti rozumu“.⁸⁹ Klement se vyslovuje v dalším textu proti potratům,⁹⁰ které jsou důsledkem toho, že člověk neovládá své touhy. Pedagog–Kristus pak poučuje o praktických otázkách souvisejících s manželským aktem (časem, prostředím, frekvencí apod.), který nazývá „mystikou přirozenosti (*ta mystika tés fyseós*)“.⁹¹ Své vývody Klement dokumentuje citacemi z Písma. Zajímavé je, že ponejvíce je to *Knihy Sirachovcova*. Nechybí ani citát ze Sibiyliných proroctví. Velkou pozornost soustřeďuje na texty, které mluví o tom, že vše je před Boží tváří a v jeho světle není nic skrytého.⁹² Ovšem ve výhledu lidského života je skutečnost, že sexuální manželský život skončí: „Poté, co opustíme skutky těla a oblečeme neporušitelnost, i naše tělo bude očištěno a my budeme moci se zabývat tím, čím andělé“.⁹³

Pokusili jsme se představit hlavní texty, v nichž se Klement zabývá manželstvím. Jeho hlavní snahou bylo vystavět pozitivní vizi manželství proti gnostickým a enkratickým tendencím, které tehdy silně ovlivňovaly myšlení a spiritualitu křesťanů. Viděli jsme, že svou nauku vytváří za pomoci Bible, což je pro křesťanského teologa samozřejmostí, ale zároveň pracuje s texty knih deuterokanonických a apokryfních, a také s pracemi významných řeckých filosofů, jako byly texty Platónovy, stoických myslitelů a dalších. Vzniká tak zajímavá syntéza, která bude základem křesťanské morální teologie i spirituality. V souladu s antickou etikou a právem je i pro Klementa účelem a cílem manželství plození potomstva a stabilizace

---

⁸⁴ *Tamtéž*, 92.

⁸⁵ *Tamtéž*, 94.

⁸⁶ *Tamtéž*.

⁸⁷ *Tamtéž*, 95.

⁸⁸ *Tamtéž*.

⁸⁹ *Tamtéž*.

⁹⁰ Srov. *tamtéž*, 96.

⁹¹ *Tamtéž*.

⁹² Srov. např. Sir 23,18–19.

⁹³ *Paidagógos* II, 100.

společnosti, zároveň však zasazuje manželství do biblického kontextu. Klement zdůrazňuje manželskou věrnost a nerozlučitelnost svazku.

Hledáme-li v Klementových spisech nějakou narážku na liturgický aspekt uzavírání manželství, nenalezneme nic konkrétního. Zdá se, že ve třetím století v Alexandrii žádná speciální liturgie pro uzavírání sňatku neexistovala. Pro Klementa je manželství uzavřeno, když „dochází posvěcení, pokud je tento svazek podřízen Bohu a pěstován „s upřímným srdcem, v plné jistotě víry, se srdcem očištěným od špatného svědomí a tělem omytým čistou vodou, jsme-li zakotveni v naději, kterou vyznáváme, protože ten, kdo nám dal zaslíbení, je věrný“.⁹⁴ Z toho vyplývá, že kromě právní roviny je základem křesťanského manželství křest a dispozice víry manželů.

Z dnešního pohledu se nám jeví Klementův přístup k manželským otázkám poněkud extrémní, zejména v otázce plození jako jediného cíle manželství. Přesto jsou jeho pohledy ve srovnání s jinými dobovými názory na manželství velmi pozitivní. Manželství je cestou ke svatosti a spáse, vytváří jakési malé církevní společenství, jež později otcové nazvou *domáci církví* (*ecclesia domestica*). Manželství se podílí na spolupráci s Bohem při stvoření a podle Klementova výkladu Matoušova evangelia (Mt 18,20) se v něm uskutečňuje hluboká jednota s Kristem. V manželství je přítomna rajska milost⁹⁵ a současně anticipuje Boží království na zemi.⁹⁶ Manželství má tedy i svou mystickou rovinu.

Můžeme také říci, že nároky na křesťany, a to nejen v otázce manželství, ale i v dalších oblastech života, jsou poznamenány silnými asketickými důrazy. Celkový portrét křesťana, který bychom načrtli podle Klementových textů, by měl silně mnišské kontury.

I když mnohé a obzvláště právě pozitivní Klementovy myšlenky o manželství v pozdějším teologickém vývoji ustoupily do pozadí, nevymizely zcela. Dokladem toho je teologický vývoj ve 20. století, který se vrací k patristickým základům. Svědčí o tom i dokumenty Druhého vatikánského koncilu a dokumenty papežské.⁹⁷ S Klementovými myšlenkami souzní i text pastorální konstituce *Gaudium et spes*: „Svou přirozenou povahou jsou manželství a manželská láska zaměřeny k plození a výchově dětí, což je vrchol a koruna manželské lásky... Toto důvěrné sjednocení jakožto vzájemné darování dvou osob a také dobro dětí vyžaduje úplnou manželskou věrnost a důrazně požaduje jejich nerozlučnou jednotu. Zůstává pak s nimi, aby, tak jako on miloval církev a vydal sám sebe za ni, i manželé milovali jeden

⁹⁴ *Strómata* IV, 126. Česky s. 331.

⁹⁵ *Strómata* III, 94. Česky s. 473.

⁹⁶ Srov. FOLTÁN, F. *Teologie manželství u Klementa Alexandrijského*, Praha : KTF UK 2009, s. 67. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120045128/?lang=cs> (25.7.2015)

⁹⁷ Např. *Mulieris dignitatem* 6 a 22.

druhého ve vzájemné oddanosti s trvalou věrností. Opravdová manželská láska je pozdvižena k účasti na božské lásce; vykupitelskou silou Kristovou a spásonosným působením církve se usměrňuje a obohacuje, aby manželé byli účinně vedeni k Bohu a dostalo se jim pomoci a posily v jejich vznešeném úkolu otce a matky. Proto jsou křesťanští manželé posilováni a jakoby svěceni k povinnostem a důstojnosti svého stavu zvláštní svátostí její silou plní svůj úkol v manželství a v rodině a prodchnuti Kristovým duchem, jenž naplňuje celý jejich život vírou, nadějí a láskou, spějí stále více k vlastní dokonalosti a k vzájemnému posvěcení, a tím i ke společné oslavě Boha.⁹⁸

2.2 Tertullianovo pojetí manželství

2.2.1 Život Tertulliana

Bohužel nemáme k dispozici přesné informace o základních datech Tertullianova života. Údaje, které máme, vycházejí z hypotetických odhadů,⁹⁹ neznáme datum narození ani úmrtí, nevíme nic určitého o jeho rodině, vzdělání, zda byl, či nebyl knězem. Pramenem k jeho životopisu je především Jeronýmův spis *De viris illustribus* a mnoho informací lze nalézt i v samotných Tertullianových spisech.

Quintus Septimius Florens Tertullianus se narodil po roce 150 v severoafrickém Kartágu, jež bylo v té době jedním z významných křesťanských center. Jeho otec byl vyšším důstojníkem římské armády (*centurio proconsularis*). Rodina byla pohanská. Sociální postavení rodiny umožnilo mladému Tertullianovi vystudovat právo, zřejmě také rétorická a literární studia. Pravděpodobně nějaký čas žil a vykonával právnickou praxi v Římě. Jeho působení nebylo bezvýznamné a diskutuje se o tom, co znamená výskyt jeho jména v rozsáhlé sbírce výpisků z právnické praxe nazvané *Digesta*. Poté, co se kolem roku 197 vrátil do Kartága, našel cestu ke křesťanství. Kitzler uvádí, že byl ženatý s křesťankou, Jeroným zmiňuje i jeho kněžství: „Polovinu svého života prožil Tertullianus jako presbyter církve.“¹⁰⁰ Podle tradiční biografie se kolem roku 207 přidal k charismatické sektě montanistů. K tomuto tvrzení se však současné bádání vyjadřuje kriticky. Augustin uvádí, že se Tertullian se sektou

---

⁹⁸ *Gaudium et spes* 48.

⁹⁹ KITZLER, P. Tertullianus: Demytizace osobnosti a protipohanská polemika v *De spectaculis*. In *Tertullianus. O hrách*. Praha : OIKOYMENH 2004, s. 7. Tato Kitzlerova studie bude podkladem našeho životopisného portrétu.

¹⁰⁰ HIERONYMUS. *De viris illustribus* 53. Cituje KITZLER, P. Tertullianus: Demytizace osobnosti, s. 8, pozn. 5.

rozešel a založil vlastní, která nesla jeho jméno.¹⁰¹ Celý život, jak před montanistickým obdobím, tak i v něm a po něm, se intenzivně věnoval literární činnosti. Zemřel v poměrně vysokém věku někdy mezi lety 220–240.

Jeroným, jehož informace nemusejí být zcela věrohodné, popisuje Tertulliana následovně: „Byl povahy prudké a vášnivé... Polovinu svého života prožil Tertullianus jako presbyter církve; kvůli nenávisti a urážkám kněží římské církve sklouzl k učení Montanovu a toto nové proroctví zmiňuje v mnoha knihách.“¹⁰²

Kitzler ve své studii analyzuje práci Timothy Davida Barnese,¹⁰³ která vnáší do Tertullianova životopisu radikálně nové pohledy. Zpochybňuje téměř všechny dosud uváděné údaje, otcovo vojenské povolání, Tertullianovo kněžství, jeho dlouhověkost i ztotožnění Tertulliana právníka a Tertulliana teologa. I když Barnes sám později některé výsledky svého bádání korigoval, zůstává v platnosti oslabení důvěryhodnosti Jeronýmovy zprávy.

Zajímavé jsou také nové pohledy na Tertullianovo montanistické období. Sám Tertullian hnutí nazýval „novým proroctvím“¹⁰⁴. Hnutí je pojmenováno po svém zakladateli Montanovi (2. stol.), který silně akcentoval úlohu Ducha svatého, za jehož mluvčího se on a jeho dvě spolupracovnice Priscilla a Maximilla považovali. Věrouka hnutí byla na první pohled ortodoxní, přijímali Starý i Nový zákon a trojiční nauku, ovšem doplněnou funkcí Montana jakožto nástroje Ducha. Jejich morální důrazy byly velmi přísné a nekompromisní: posty, disciplína, zákaz druhého manželství, vylučování hříšníků ze společenství a odpírání odpuštění cizoložníkům. Také důraz na duchovní stránku církevního života i organizace vytvářel přitažlivý moment. Kitzler se domnívá, že „v počáteční fázi Nového proroctví nelze hovořit o žádné heterodoxii – rozdíly byly spíše disciplinárního charakteru“.¹⁰⁵ „Původní montanisté byli bezpochyby oddaní katolické církvi a takový přístup spolu s dalšími aspekty tohoto hnutí se musel Tertuliánovi jistě zamlouvat. Tertulián dospěl s montanismem k určité shodě, spíše než že by jím byl jednostranně ovlivněn, a našel zde vhodné útočiště pro své rigoristické názory.“¹⁰⁶

Dnešní bádání řeší otázku, zda Tertullian opustil či neopustil katolickou církev. Tradiční pojetí jsme uvedli v životopisu. Barnes i Rankin se ovšem domnívají, že k tomu nedošlo,¹⁰⁷ a připojují následující argumentaci: V Tertullianových spisech nikde nenacházíme popis

¹⁰¹ AUGUSTINUS. *De haeresibus* 86. Cituje KITZLER, P. Tertullianus: Demytizace osobnosti, s. 9.

¹⁰² HIERONYMUS. *De viris illustribus* 53. Cituje KITZLER, P. Tertullianus: Demytizace osobnosti, s. 9–10.

¹⁰³ BARNES, T. D. *Tertullian. A Historical and Literary Study*. Oxford : Clarendon Pr. 1985.

¹⁰⁴ TERTULLIANUS. *O hrách*, s. 17.

¹⁰⁵ KITZLER, P. Tertullianus: Demytizace osobnosti, s. 18.

¹⁰⁶ KOROTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*. Praha : Krystal OP 2014, s. 21.

¹⁰⁷ Srov. KITZLER, P. Tertullianus: Demytizace osobnosti, s. 20n.

montanistické církve, nikoho nevybízí k přestupu do jiného společenství, nikde nezpochybňuje strukturu katolické církve, kritizuje pouze morální nedostatky některých jejích představitelů. Rankin se domnívá, že skupina, ke které se Tertullian přidal, byla spíše „vybraná skupina uvnitř církve – jakési ‚*ecclesiola in ecclesia*‘ – ze své vůle na sebe beroucí úkol zachránit ortodoxní věřící před nebezpečím heterodoxie“¹⁰⁸. Rankin také navazuje na nevyslovené a podvědomé tušení tradice, že totiž „pozdější“, tedy montanistický Tertullian se liší od toho „pravověrného“ jen „tónem a stylem“, nikoli podstatou nauky.¹⁰⁹

Tertullianus po celá staletí opravdu zůstal uznávanou autoritou. Dokládá to četnost dochovaných rukopisů a citace teologů následných generací a patrný je vliv na celou latinskou teologii i spiritualitu.

2.2.2 Tertullianovo dílo

Tertullianovo literární dílo je rozsáhlé. Klasické dělení sleduje tyto okruhy: spisy apologetické, spisy antiheretické a dogmatické a spisy prakticko-asketické.¹¹⁰

Spisy apologetické

Hlavním důvodem napsání těchto spisů byla obhajoba křesťanství proti nespravedlivému a protizákonnému pronásledování křesťanů. Do tohoto okruhu patří dva významné texty *Ad nationes* a *Apologeticum*. Zejména *Apologeticum (Obrana)* je ukázkovou „advokátskou řečí“ obhajující křesťany proti útokům, perzekucím a soudům založeným na předsudcích. Patřilo k nim např. to, že křesťané jsou ateisté, protože neuznávají římské náboženství, neuctívají císaře, že požívají lidské maso a žijí v nevázaných incestních svazcích. V tomto spisu jde Tertullianovi také o to, aby našel *modus vivendi* křesťanů s nekřesťany a našel vztah k římskému státu. Kromě toho, že precizně doložil nespravedlivost právních postupů podle samotných římských zákonů a vyvrátil předsudky, pokusil se také odpovědným politickým činitelům, jimž je spis adresován, ukázat nejpodstatnější prvky křesťanské nauky a života. Představil život křesťanů jako život užitečný pro celé impérium, jehož jsou viditelnou a početnou součástí. Duší se Tertullian zabývá také ve spise *De anima*. Je to polemika s platónskou naukou o preexistenci duší, která podle Tertulliana neodpovídá biblickému pojetí. Celá řada děl se zabývá heretickými proudy, zejména gnostickými. Patří mezi ně např.

¹⁰⁸ RANKIN, D. *Tertullianus a církev*. Brno : CDK 2002, s. 37.

¹⁰⁹ Srov. RANKIN, D. *Tertullianus a církev*, s. 49.

¹¹⁰ Srov. KITZLER, P. *Tertullianus: Demytizace osobnosti*, s. 27n.

De praescriptione haereticorum (Uplatnění preskripce vůči heretikům). Další antiheretické spisy jsou věnovány jednotlivým heretikům nebo jejich školám: *Adversus Hermogenem*, *Adversus Valentinianos*, *Adversus Markionem*.

Doketismus a jeho vyvrácení se vrací ještě v díle *De carne Christi* (O těle Kristově). Kristovým zmrtvýchvstáním a vzkříšením těla se zabývá ve spise *De resurrectione mortuorum* (O zmrtvýchvstání).

Pro dogmatiku velmi důležitým dílem je *Adversus Praxean* (Proti Praxeovi). Praxeas patřil k odpůrcům montanistů, v jejichž společenství již zřejmě Tertullian byl. Praxeas spolu s Noetem zastávali modalistické pojetí Trojice. Jeden jediný Bůh se v určitých epochách projevuje ve způsobu (*modus*) Otce, Syna či Ducha. Praxeas také připouštěl utrpení Otcovo na kříži (*patripasianismus*). Tertullian rozvíjí v polemice s těmito názory velmi přesnou trojiční nauku. Také jeho christologické důrazy jsou významné. V Kristu „vidíme dvojí status, nikoli smíšený, nýbrž spojený v jedné osobě, Boha a člověka Ježíše“.¹¹¹ To je základní východisko, ze kterého vychází slavná definice Chalkedonského sněmu (r. 451).¹¹²

Spisy prakticko-asketické¹¹³

Letmý pohled na témata spisů v této kategorii ukazuje, že část je více méně věnována křesťanům, kteří byli pod stálou hrozbou persekucí. Patří sem např. povzbuzení pro ty, kteří jsou perzekuci vystaveni, tj. *Ad martyres* (Mučedníkům) a *De fuga in persecutione* (O útěku v době pronásledování), kde zásadně odmítá vyhnout se pronásledování.

Vztahu k pohanskému světu věnuje spisky *De spectaculis* (O hrách) a *De idololatria* (O modloslužbě). V těchto dílech vyjadřuje velmi radikální odsouzení pohanských sportovních i kulturních akcí, protože jsou podle něj ve službách pohanského náboženství.

Dva spisky, *De cultu feminarum* (O toaletě žen) a *De virginibus velandis* (O zahalování dívek), jsou adresovány ženám. Vede je k tomu, aby žily střídmě, zdržovaly se všech módních trendů a zachovávaly tradiční zvyklosti, např. nosily při modlitbě závoj.

Vysloveně spirituálním otázkám se pak věnuje v dílech *De patientia* (O trpělivosti), kterou považuje za základní ctnost odrážející Boží vlastnost, a *De oratione* (O modlitbě), spisek určený katechumenům pojednávající o modlitbě; zároveň je to jeden z nejstarších latinských komentářů k modlitbě Páně.

¹¹¹ *Adversus Praxean*, 27, 11. Citováno podle DROBNER, H. R. *Patrologie*, s. 218.

¹¹² Srov. POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Praha : Krystal OP; Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 2010⁴, s. 144.

¹¹³ Vycházím z citované Kitzlerovy úvodní studie a Dattrinovy *Patrologie*.

S tematikou liturgickou či svátostnou se setkáváme v dalších několika spisech. V *De baptismo (O křtu)* nalzáme úvahy o nutnosti křtu a jeho liturgické podobě. Tento spis je důležitým dokumentem pro dějiny svátosti křtu a biřmování. *De paenitentia (O pokání)* je stejně významným dokumentem pro poznání starokřesťanské praxe pokání a postupně se vyvíjející svátostné praxe. *De pudicitia (O počestnosti)* je spisek ovlivněný Tertullianovým příklonem k rigoristickým myšlenkám montanistů. Církev podle něj nemá právo odpouštět hřích manželské nevěry a jiné vážné sexuální delikty. Je tu také silně vyjádřen odmítavý postoj ke katolické hierarchii. Odpuštění těchto velkých hříchů je podle Tertulliana vyhrazeno jedině Bohu.

Do montanistického období patří také spisy *De corona (O věnci)*, v němž Tertullian odmítá jakoukoli účast křesťanů v armádě, protože se v ní nemohou vyhnout pohanským náboženským projevům, a druhý spis *Scorpiace (Lék proti uštknutí škorpióna)*, kde se staví proti gnostikům, kteří odmítají mučednictví. Ve spisku *De ieiunio adversus psychicos (O postu proti psychikům)* hájí montanistickou teorii a praxi přísného postu. Zmíňme ještě krátký text *De pallio (O palliu)*, ve kterém Tertullian obhajuje svůj řecký styl odívání: nosil tradiční „filosofický“ oděv pallium namísto moderní římské tógy.

Spisy o manželství

Běžně jsou spisy o manželství (resp. o druhém manželství po ovdovění) a o čistotě uváděny v rámci spisů prakticko-asketických. Uvádíme je zvláště, neboť jsou základem pro téma této rigorozní práce. Tyto spisy tvoří svým jednotícím námětem jakousi trilogii. K tématu manželství se Tertullian vracel několikrát ve svém životě, a tak se v příručkách rozlišují podle toho, zda je psal jako katolík, nebo už jako sympatizant s montanisty. První z trojice spisů *Ad uxorem (Manželce)* je napsaná z katolické pozice. Radí v něm manželce, co má dělat po smrti manžela. Je možné, že to je jeho osobní závěť. Je ale také možné, že jde o fikci a je to text adresovaný všem ženám.¹¹⁴ V první části spisu se věnuje otázkám druhého manželství, tedy manželství po ovdovění. Radí ženě, aby dala přednost vdovství a podruhé se nevdávala. Manželství jako takové je podle něj dobré, ale zdrženlivost má přednost. Analyzuje důvody pro druhý sňatek a domnívá se, že hlavním důvodem je žádostivost, a tu je třeba překonávat. Pokud by důvodem k druhému manželství měly být děti, porodnost římská společnost podporovala; Tertullian naopak mluví o dětech jako přítěži.

---

¹¹⁴ Srov. KORONTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*, s. 32. Většinu dalších informací čerpám z této studie.

Další argumenty proti druhému sňatku vycházejí z originální Tertullianovy exegeze Písma, zejména 1K 7. K argumentům připojuje i příklady zdrženlivosti u pohanů samotných. Posledním argumentem je Boží vůle: smrtí jednoho z manželů Bůh povolává druhého z nich k životu v samotě. Církev sama už v době Tertullianově nepovolovala druhý sňatek biskupů a kněží. V druhé části spisu Tertullian uvažuje o situaci, že se vdova přeci jen rozhodne pro sňatek. Tuto možnost jí nikterak nezakazuje, jen radí, aby to byl sňatek křesťanský, a varuje před sňatky smíšenými, i když ví, že takové sňatky budou nastávat. V textu, jak uvidíme v rozboru Tertullianovy teologie manželství, jsou pasáže vykreslující krásu manželského soužití.

De exhortatione castitatis (Výzva k čistotě) je text z období, kdy již Tertullian sdílel montanistická východiska. V tomto spise, který je „na půli cesty mezi dialogem a pojednáním“,¹¹⁵ apeluje na svého přítele, aby po smrti manželky do druhého svazku nevstupoval, protože to není ve shodě s Boží vůlí. K tomuto názoru jej přivedla jeho exegeze apoštola Pavla. Názor ze spisu *Ad uxorem*, který druhý sňatek ještě připouštěl, je zcela odlišný, v této práci druhý sňatek Tertullian odmítá. V textu je však jistý nelogický krok; když totiž Tertullian odsuzuje druhý sňatek, sklouzne do odsouzení manželství jako takového. Výslovně říká, že „co je základem manželství, je základem smilstva“.¹¹⁶ Zajímavé je, že v tomto ryze montanistickém textu nenajdeme žádné výpady proti katolické církvi. Opět tu nalézáme svéráznou exegezi sedmé kapitoly 1. Korintským a první kapitoly Genesis. Rozvádí tu také myšlenku, že stejně jako není dovoleno ženit se po ovdovění kněžím a biskupům, není to dovoleno ani laikům. Zřejmě montanisté stírali rozdíly mezi hierarchií a laiky. V závěru pak opakuje názory o zátěži, jíž jsou děti, a že i někteří pohané mohou být vzorem pro odmítavý vztah k druhému manželství.

Třetím spisem naší trilogie je text nazvaný *De monogamia* (O jediném manželství). Pochází přibližně z roku 217, tedy z Tertullianova období montanistického. V tomto spise je velmi radikálně vyjádřen postoj k manželství, respektive k manželství druhému. Druhý sňatek je vyloučen absolutně, protože podle montanistů manželství smrtí nekončí. Tertullian se zde s advokátskou agresivitou věnuje obraně svých postojů. Neformuluje však jen své osobní názory, ale vystupuje jako mluvčí společenství montanistů. Vymezuje se proti gnostickému dualismu a absolutnímu zákazu manželství jako takového a zároveň se velmi agresivně vymezuje i proti katolíkům, jejichž přístupy považuje za laxní. Argumentaci odmítnutí druhého sňatku již známe z předchozích textů. Připojují se však další argumenty, které čerpá

---

¹¹⁵ Tamtéž, s. 35.

¹¹⁶ TERTULLIANUS. *De exhortatione castitatis*, 9, 3. Česky *Výzva k čistotě*, s. 81–82.

ze svých výkladů Bible: manželství nepatří do ráje, vstoupilo do světa až po pádu prvních lidí. Přesto má první manželství jakousi legitimitu, má svůj dobrý účel. A opět připojuje svérázné výklady Pavlových myšlenek.

Teologické aspekty

Tertullian bývá s trochou nadsázky považován za zakladatele západní teologie. V každém případě západní teologii silně ovlivnil, jednak, jak již jsme zmínili, vytvořil latinské teologické pojmosloví, jednak silně poznamenal teologické myšlení Západu právním duchem. Jeho autorita zůstala v podstatě neotřesená, i když se přiklonil k radikálním postojům montanistů. „Ani tehdy se ovšem neodklonil od hlavních velkých zásad učení katolické církve.“¹¹⁷

Za nejpodstatnější přínos do teologického myšlení bývá považována jeho nauka o Trojici. Tu rozvinul především v díle *Adversus Praxean*. Praxeas zastával modalistické pojetí: nejsou tři, ale jedna osoba, která se pouze jako Otec, Syn a Duch projevuje. Tertullian v polemice proti tomuto názoru používá poprvé v latinské teologické literatuře zachycený termín *Trinitas*: „Tři jsou třemi nikoli v kvalitě, ale v posloupnosti; ne v podstatě, ale ve formě; ne v moci, ale v jejím projevu; mají jednu podstatu (*substantia*), jednu kvalitu a jednu moc, protože jsou jeden Bůh, z něhož vychází ony posloupnosti, formy a projevy moci ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.“¹¹⁸ V Tertullianově trojiční nauce je již jasně naznačen další vývoj k výroku: Jeden Bůh ve třech osobách.¹¹⁹ Také tu nacházíme popis vztahu Otce a Syna. Logos je jedné podstaty s Otcem – je s ním soupodstatný (*homoúsios*). Je to klasický terminus nicejského vyznání víry z r. 325. I když si toho Tertullianus nebyl vědom,¹²⁰ předešel o několik desetiletí teologický vývoj. V obraně Ducha svatého se také profiluje Tertullianova pneumatologie. Duch svatý je stejné podstaty s Otcem i Synem. Duch svatý vychází z Otce skrze Syna (*per Filium*). Tertullianova kristologie je vybudována na pochopení Kristovy osoby jakožto jednoty dvou přirozeností, božské a lidské. I když Tertullian přímo o přirozenostech nepíše, užívá pojmu *podstata*. Tertullian mluví o této jednotě takto: „Vidíme tento dvojí stav, nesmíšený, ale spojený v jednotě osoby, totiž Boha a člověka Ježíše“¹²¹ a „takovým způsobem zůstávají uchovány charakteristiky jak jedné, tak druhé podstaty“.¹²² Kristovo lidství chápe

¹¹⁷ KOROTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*, s. 24.

¹¹⁸ TERTULLIANUS. *Adversus Praxean* 2, 4. Citováno z KOROTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*, s. 25.

¹¹⁹ Srov. *Tamtéž*.

¹²⁰ Srov. KOROTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*, s. 26.

¹²¹ TERTULLIANUS. *Adversus Praxean* 27, 11. Citováno z KOROTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*, s. 28.

¹²² *Tamtéž*.

v plnosti jednoty těla i lidské duše.¹²³ Opět daleko předběhl teologický vývoj, který o stejné pochopení bude bojovat až v 5. století.

Nauka o spáse se opírá o pochopení Krista jako skutečného člověka s lidským tělem a duší. Lidská smrt je podmínkou vzkříšení – tedy podmínkou našeho ospravedlnění a spásy. U Tertulliana nacházíme také ozvěny učení východních otců o člověku jakožto Božím obrazu, jehož obnovu a nápravu uskutečňuje Kristus svým vykupitelským dílem. Tertullian tedy „pojímá spásu jako přímou obnovu Božího obrazu v člověku díky dílu vtěleného Slova, jež vrcholí, jak jsme viděli, právě ve vzkříšení těla. Syn je tedy díky svému vtělení exemplární příčinou zbožštění člověka. „Bůh žil lidským způsobem, aby se člověk mohl naučit žít božským způsobem... Bůh se dal poznat jako malý, aby se člověk mohl stát velkým.“¹²⁴ Náprava se však nedotýká jen člověka, ale celého stvoření.¹²⁵ Tertullianův právnícký duch se však objeví také v porozumění spásnému dílu Kristovu jakožto satisfakci a kompenzaci za hřích. Tato právní interpretace, zdá se, kontaminovala další úvahy západních teologů včetně Augustina.

O církvi píše Tertullian velmi pěkně, byť o ní nepředkládá žádnou systematickou nauku. Užívá často biblické obrazy jako archa, nevěsta, tělo Kristovo; několikrát ji nazývá matkou, matkou a paní, apod. Mluví o jednotě církve, její apostolicitě a tradici, která garantuje pravdy víry. Když se začal přiklánět k montanistickým pohledům, stále více zdůrazňoval duchovní aspekt církve a úlohu Duchu-Parakléta. Také hierarchické zřízení, i když je nepopřel zcela, ustoupilo v jeho teologii do pozadí. Církev byla pro něj shromážděním věřících nezávisle na tom, zda jsou laici či ordinovaní. O Tertullianově sakramentologii jsme se krátce zmínili při popisu jeho děl. Představil ji ve spise *De baptismo*. Nalézáme tu doklady o svěcení vody a křestní trojiční vyznání, po němž následuje pomazání a vkládání rukou (spojení křtu s biřmováním); píše o křtu vodou a krví. Není nakloněn křtu dětí.¹²⁶

Eucharistii nazývá „večeří Páně“, „večeří Boží“, nebo „svátostí chleba a kalicha“. Eucharistie nás živí Bohem. Tertullianovi je vlastní víra v reálnou přítomnost Krista v eucharistii i její obětní charakter. Zajímavé jsou praktické postřehy o tom, že v jeho době si věřící uchovávali eucharistii i doma, zřejmě z důvodů častých perzekucí a nemožnosti se

---

¹²³ Srov. TERTULLIANUS. *De carne Christi* 13,4. Citováno z KOROTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*, s. 28.

¹²⁴ POSPÍŠIL, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, s. 143–144. Citát je z TERTULLIANUS. *Adversus Marcionem* 2,27,7.

¹²⁵ Srov. KOROTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*, s. 27.

¹²⁶ Srov. SOUČEK, P. *Patrologie*, s. 124-125

scházet. Je tu také vidět západní pojetí eucharistické liturgie, která chápe moment konsekrace Kristovými slovy, na rozdíl od pojetí východního, v němž k ní dochází ve chvíli epikléze.¹²⁷

Tertullianova eschatologie je poznamenána milenaristickým nádechem; věří, že tu před definitivním posledním soudem nastane tisíciletá vláda Krista a jeho vyvolených. Zajímavým textem je závěrečná část *Apologetika*, ve které mluví o věčném ohni, který „nestravuje, co spaluje, ale rozděluje a obnovuje“,¹²⁸ což by mohlo naznačovat, že nakonec dojde i ke spáse těch, které tento oheň pročistí.

2.2.3 Tertullianovo pojetí manželství

V přehledu Tertullianových spisů jsme věnovali zvláštní pozornost jeho trilogii, která je věnována manželství, respektive vdovství, druhému sňatku po ovdovění a zdrženlivosti (kapitola 2.2.2). Běžně se spisy této trilogie rozdělují chronologicky, to znamená podle Tertullianovy katolické periody, periody semi-montanistické a montanistické.¹²⁹ Z tohoto rozdělení pak vyplývá radikalizace jeho postojů. Pokusíme se o vlastní analýzu textů, která by nám mohla poodhalit Tertullianovy důvody jednak pro manželství, jednak pro jeho preference zdrženlivosti.

Ad uxorem

Tento spis je jakýmsi testamentem, který adresuje zřejmě své ženě; radí jí, či spíše nařizuje, co má udělat po jeho smrti.

Přikloňme se k hypotéze, že Tertullian byl ženatý a že píše své ženě. Byl manželem milujícím, manželku nazývá „milovanou družkou“.¹³⁰ Důvod pro odmítnutí druhého sňatku vidí v eschatologické perspektivě: „Ostatně křesťanům se nepřislibuje, že po smrti v den vzkříšení bude obnoven jejich manželský stav. Budou totiž přeneseni do stavu andělského bytí a svatosti. Proto nebudou znepokojeni ničím, co pochází z vášně těla.“¹³¹ Je to jasná myšlenka, která je opřena o Ježíšova slova při sporu se saduceji o vzkříšení (Mt 22,23–30 par.). Je logické, že v perspektivě andělského bytí a svatosti manželství nemá budoucnost. Hned se ovšem zableskne vzpomínka na tělesné manželské soužití, že totiž jde „o nedůstojnou vášeň“, ale vzápětí říká: „Neodmítám spojení muže a ženy. Je Bohem požehnané

¹²⁷ Srov. *tamtéž*, s. 136.

¹²⁸ TERTULLIANUS. *Apologeticum* 48. Český *Apologeticum*, s. 74.

¹²⁹ Srov. KOROTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*, s. 30.

¹³⁰ TERTULLIAN. *Ad uxorem* 1, 1. Český *Manželce*. s. 49.

¹³¹ *Tamtéž*.

jako nástroj k rozmnožení lidského rodu a zamýšlené k naplňování světa a k jeho podrobování.¹³² Z Písma Tertullian vyvozuje, že Bůh ovšem zamýšlel jen jediné manželství; biblickým podkladem je jeden Adam, jedna Eva, jedno žebro.¹³³ Mnohoženství patriarchů bylo jen dočasným vývojovým stádiem, které bylo překonáno dalším vývojem. Ten směřuje k něčemu lepšímu, než je dobré manželství, totiž ke zdrženlivosti.¹³⁴ Opírá se tu o exegezi 1K 7,9. „Proto je také psáno: Je lépe žít v manželství, než hořet. Co je to za dobro, prosím tě, když se srovnává s nějakým zlem, a pak se z toho vyvozuje, že je lépe žít v manželství než hořet?“¹³⁵ Křesťan by měl také dát přednost tomu, co pochází z ducha, a ne z těla a jeho žádostivosti. Vdovství je velkou příležitostí se k duchovní dimenzi, tedy k Bohu, bezvýhradně orientovat. Důvody k druhému sňatku mohou být nejen materiální, ale může to být také touha po tom mít vliv na jiné ap. To by křesťanovi mělo být vzdálené. O křesťana pečuje Bůh. „Prosím tě, aby sis uvědomila, že nebudeš potřebovat nic, pokud budeš sloužit Bohu. Naopak, budeš mít vše, jestliže budeš mít Boha, kterému vše patří. Mysli na věci nebeské, odvrhni věci pozemské. Pro život ve vdovství, který má Boží pečeť, není třeba nic, jen vytrvalost.“¹³⁶

Dalším důvodem pro manželství, samozřejmě i druhé, bývá touha po potomstvu. Tertullian se k tomuto důvodu vyjadřuje ironicky. Ptá se, k čemu že vlastně Boží služebník potřebuje děti, které jsou břemenem a mohou být navíc ohrožením víry. Při persekucích a ohrožení budou bezdětní svobodnější. „Tedy ať už někdo vstupuje do manželství kvůli tělu, kvůli světu nebo kvůli potomstvu, nic z těchto potřeb není důležité pro Boží služebníky.“¹³⁷ Dnes můžeme ještě pochopit eschatologické důvody, ale těžko můžeme přijmout Tertullianův názor o dětech jako břemenu.

K důvodům pro vdovský celibát pak Tertullian připojuje příklady pohanských kněžek-panen.

Před manželkou (manželem), která ovdoví, se nyní nově otevírá cesta ke svobodě a věčnosti prostřednictvím zdrženlivosti. Tertullian přiznává, že druhým sňatkem se ten, kdo do něj vstupuje, nedopouští hříchu, ale podle učení církve a Písma „druhé manželství škodí víře“¹³⁸ a těm, kteří uzavřeli druhý sňatek, se nedovoluje podle již existující praxe vykonávat některé církevní funkce.

---

¹³² *Tamtéž* 1, 2. Česky s. 50.

¹³³ *Tamtéž*.

¹³⁴ *Tamtéž* 1, 3. Česky s. 51.

¹³⁵ *Tamtéž*.

¹³⁶ *Tamtéž*, 1, 4. Česky s. 53.

¹³⁷ *Tamtéž*, 1, 5. Česky s. 54.

¹³⁸ *Tamtéž*, 1, 7. Česky s. 56.

Písmo také podle Tertulliana cení vdovský stav více než panenský, protože vdova se zřiká druhého sňatku a ze zkušenosti ví, čeho se zřiká.

Ke vdovství však nepatří jen zřeknutí se sexuálního života, ale též úsilí o ctnost a počestný život.¹³⁹

V druhé části spisu se Tertullian věnuje vdově, která nepřijala šanci žít ve svobodě a zdrženlivosti, ale vdala se. Shovívavě je možné toto řešení připustit, ovšem sňatek by měl být, jak několikrát zdůrazní, „v Pánu“, jak to nalezl v Písmu: „Po smrti manžela je žena volná. Muže se vdát, za koho chce, avšak pouze v Pánu. To znamená, že se má vdát v církvi za křesťana. Polemizuje s exegezí Pavlova textu 1K 7,12–14, podle níž někteří ospravedlňovali sňatky věřících s nevěřícími. Pavlův text se podle Tertulliana týká těch, kteří již v manželství žili a v něm teprve víru přijali, nikoli že by Pavel povoloval takové sňatky. „Pouze v Pánu“, ono „pouze“ je kategorickým imperativem. Na tomto místě Tertullian také podtrhuje nerozlučitelnost manželství, i když je to manželství s pohanem.¹⁴⁰

Úvahy dále gradují. Manželství křesťana s nevěřícím nazývá smilstvem; takoví by měli být vyloučeni z církevního společenství. Hlavním důvodem pro odmítnutí druhého sňatku je „nebezpečí nebo újma pro víru“,¹⁴¹ neboť pohanské způsoby života a myšlení by mohly kontaminovat život křesťanského partnera. Některá křesťanská tajemství by se rovněž mohla prostřednictvím nevěřícího partnera profanovat či být vyzrazena a zneužita. Ovšem i pro tolerantního a vstřícného pohanského partnera by bylo těžké pochopit některé křesťanské zvyky. Zajímavá je zmínka o tom, že by například těžko chápal, že žena před společným jídlem požívá v ústraní chléb. „A všimne-li si, že je to chléb, copak bude věřit, že to není to, co se říká?“¹⁴² Je to zřejmá narážka na uchovávání eucharistie v domech věřících k soukromému přijímání. Do sňatků věřících s nevěřícími se mohou také promítat sociální a ekonomické důvody, jimž by se podle Tertulliana křesťan neměl přizpůsobovat.

V závěru spisu však přichází nečekaná pasáž o kráse a smysluplnosti manželství, jedna z nejkrásnějších v patristické literatuře. Jedná se o už zmíněné manželství v Pánu. „Jak bychom mohli dostatečně vypovědět štěstí takového manželství, které je uzavřeno církví, potvrzeno obětí a zpečetěno požehnáním, které ohlašují andělé a se kterým Otec souhlasí? Neboť ani na zemi se synové řádně a podle práva nežení bez souhlasu otců. Jak krásné je, jsou-li dva věřící spojeni poutem jedné naděje, jedné touhy, stejného způsobu života a stejné služby. Oba jsou jako bratr a sestra, jako služebníci jednoho pána. Nejsou rozděleni ani v

¹³⁹ Srov. *tamtéž* 1, 8. Česky s. 58.

¹⁴⁰ Srov. *Tamtéž*, 2, 2. Česky s. 61–62.

¹⁴¹ *Tamtéž*, 2, 3. Česky s. 63.

¹⁴² *Tamtéž*, 2, 5. Česky s. 65

duchu ani v těle, naopak, jsou opravdu dva v jednom těle. A kde je jedno tělo, je i jeden duch: spolu se modlí, spolu se klaní, spolu se postí, navzájem se poučují a povzbuzují, navzájem se podpírají. Společně navštěvují dům Boží, mají účast na Boží hostině, společně prožívají nesnáze, pronásledování i odpočinek. Nikdo z nich před tím druhým nic neskrývá, nevyhýbají se sobě navzájem, jeden druhému nejsou na obtíž. Svobodně navštěvují nemocné a pomáhají potřebným. Almužny dávají bez nátlaku, bez zábran přinášejí oběti, bez překážek plní každodenní povinnosti. Nemusí činit znamení kříže tajně, nemusí se zdravit ve strachu, nemusí prosit o požehnání pouze v tichosti. Zní mezi nimi žalmy a hymny a navzájem mezi sebou soupeří, kdo zpívá svému Pánu lépe. Když to Kristus vidí a slyší, raduje se. Takovým lidem posílá svůj pokoj. Kde jsou dva, tam je i on. A kde je on, tam není ten zlý.¹⁴³

Z textu lze vyčíst řadu zajímavých zjištění. Píše-li Tertullian o tom, že „je uzavřeno církví, potvrzeno obětí a zpečetěno požehnáním“, nepřímou to dokládá, že sňatky křesťanů v severní Africe ve třetím století měly již svůj liturgický rámec. „Potvrzeno obětí“ může znamenat, že k uzavření docházelo při slavení eucharistie a že součástí obřadu bylo manželské požehnání. Mluví se o štěstí manželství, tedy nejen o jeho účelu a cíli, plození potomstva. Manželství vytváří „pouto naděje a touhy“, opravdovou a hlubokou jednotu života partnerů, sdílejí spolu hodnoty duchovního života, vzájemně se podpírají, společně prožívají radost, strádání i perzekuce, bez překážek mohou spolu sdílet solidární postoje k sociálním problémům, sloužit potřebným. A podobně jako Klement Alexandrijský aplikuje i Tertullian na manželský svazek exegezi Matoušova evangelia (Mt 18,20): Kde jsou dva, tam je Pán uprostřed nich.

De exhortatione castitatis

Toto dílo je zřejmě fiktivním dopisem či dialogem. Tertullian oslovuje svého přítele a žádá ho, aby se podruhé neženil. Obsahem celého spisu je teoretická a zejména exegetická argumentace proti druhému manželství, navíc se ještě objeví i velmi negativní postoj k manželství jako takovému. Dílo je ukázkou Tertullianova literárního stylu i formy jeho útočné a ironické rétoriky. Dialog, který vede s fiktivním přítelem, předpokládá určitý odhad toho, co posluchač či čtenář očekává.

Ovdovělého přítele, kterého oslovuje, nazývá bratrem. Vžívá se do jeho pocitů a osamělosti a chce mu být dobrým rádcem. Ví o prožívaném rozporu mezi požadavky víry a tělesných potřeb. Připomíná mu primát Boží vůle: „Boží vůle je naše posvěcení. Bůh totiž chce, abychom se stali jeho obrazem a podobou, abychom byli svatí, jako i on sám je svatý. To

---

¹⁴³ *Tamtéž*, 2, 8. Česky s. 68.

dobro, myslím tedy naše posvěcení, Bůh uděluje v mnoha stupních, abychom ho alespoň v některém z nich byli schopni přijmout.¹⁴⁴

Pak Tertullian představuje ony zmíněné stupně. Prvním je panenství od narození, druhým panenství od křtu, čemuž se ve staré církvi rozumělo tak, že ten, kdo byl při přijetí křtu v manželském svazku, od té chvíle žil se svým partnerem jako bratr a sestra; ovdovělí zůstávali ve svém stavu až do smrti. Třetím stupněm pak je „jediné manželství, kdy se po ukončení jednoho manželství člověk vzdá veškerého dalšího sexuálního života“.¹⁴⁵ V Tertullianově slovníku se jediným manželstvím (*monogamia*) rozumí jediné manželství v životě člověka, tedy ne, jak tomu rozumíme my dnes. Také pojem polygamie není pro něj manželství s více ženami, ale další manželství po ovdovění.

Ztrátě partnera v manželství rozumí Tertullian jako projevu Boží vůle, a druhé manželství by tedy bylo v rozporu s touto vůlí. Za chtěním čehokoli proti vůli Boží stojí duch zla, který využívá naší svobody pro svůj záměr.

Následuje složitá úvaha o Boží vůli. Tertullian rozlišuje to, co Bůh prioritně chce, „čistou vůlí“,¹⁴⁶ a to, co je zaštitěno jen jeho „shovívavostí“. V procesu rozhodování má tedy přednost čistá vůle. „Když nám ukazuje to, co chce více, ruší to, co chce méně, tím, co chce více. A i když předložil tvému poznání obojí, přesto určil, že máš následovat to, co ukázal, že chce více.“¹⁴⁷ Pokud je vůbec možné uvažovat o druhém manželství, pak jediné v případě, že spadá to kategorie Boží vůle – shovívavosti, která je bez zásluh, a nechtít zásluhu je vlastně hřích.¹⁴⁸

Tertullian dále přistupuje k svéráznému výkladu sedmé kapitoly první Pavlovy epištoly Korintským. Všimá si toho, že pokud Pavel doporučuje ovdovělým, kteří nejsou schopni zdrženlivosti, aby znovu uzavřeli sňatek, říká to podle svého lidského úsudku, tedy „své vlastní autority, a nikoli z autority Boží“.¹⁴⁹

Svou exegezi odvíjí od verše: „dobré je vstoupit do manželství, protože horší je hořet“ (1K 7,9). Hořet je pro Tertulliana, který se zřejmě řídil významem téhož slova na jiných místech, spojeno s věčným ohněm zavržení. Ve srovnání s tím je pak manželství jen jakýmsi relativním dobrem. Ovšem „jestliže je něco označeno jako dobré pouze díky srovnání špatným, není to ‚dobré‘, ale spíše je to ‚méně špatné‘. Je-li to zakryto větším zlem, je

---

¹⁴⁴ TERTULLIAN. *De exhortatione castitatis* 1. Česky *Výzva k čistotě*. s. 70.

¹⁴⁵ *Tamtéž*.

¹⁴⁶ Srov. *Tamtéž*, 3. Česky s. 73.

¹⁴⁷ *Tamtéž*,

¹⁴⁸ Srov. *Tamtéž*,

¹⁴⁹ *Tamtéž* Česky s. 74.

označení této věci za ‚dobré‘ pouze vynucené.¹⁵⁰ Logickým závěrem je, že manželství není žádným dobrem.

„Jsi bez ženy? Žádnou nehledej. Ale i když se oženíš, nezhřešíš“ (1K 7,27–28) je další verš, který Tertullian komentuje. Neopomene zdůraznit, že Pavel tady mluví za sebe a nemá k takové radě mandát od Krista (1K 7,25). A je přeci velký rozdíl mezilidskou radou a Božím příkazem. A protože nikde jinde v Písmu nenachází Boží příkaz k druhému manželství, vyvozuje čistě osobní právní logikou, že je to zakázané. V běžném pojmání je to opačně: Co není zakázáno, je dovoleno. I sám Pavel si podle Tertulliana uvědomuje slabinu této rady, když mluví o krátké lhůtě, trápení, kterého chce ušetřit ty, kteří se manželství zřikají, a že ti, kdo mají ženu, mají žít, jako by ji neměli (1K 7,27–28). Pavel tedy zásadně vyzývá ke zdrženlivosti: „Když nás povzbuzuje svým příkladem, ukazuje nám, jaké nás chce mít, tedy zdrženlivé. Zároveň nám ukazuje, jaké nás mít nechce, totiž bez zdrženlivosti.“¹⁵¹ Exegeze dále pokračuje výkladem textu, kde Pavel říká, že se žena může po ovdovění znovu vdát, ale zároveň přidává: „Po mém soudu bude však pro ni lépe, zůstane-li tak. Myslím, že i já mám Ducha Božího.“ (1K 7,39–40) Pavel tedy nechává otevřené dvě možnosti: druhý sňatek a zdrženlivost. Přesto Tertullian zdůrazňuje, že svolení je Pavlova rada, ale druhá alternativa je podpořena autoritou Ducha svatého a autoritou apoštolskou.

Další úvahy o „zákonu jediného manželství“¹⁵² vycházejí z exegeze vyprávění knihy Genesis o stvoření člověka. Eva byla stvořena z jednoho Adamova žebra, nikoli z vícera. Tím je prý naznačena norma jediného manželství pro další generace. To je ještě zesíleno novozákonním textem o duchovním sňatku jednoho Krista s jednou církví (Ef 5, 32). „Zákon jednoho manželství je tím pro nás jakoby zdvojený a posílený, jednak protože se odvíjí od základu lidského rodu, jednak protože je Kristovou svátostí.“¹⁵³ Zde si dovolíme malou osobní úvahu. Pojem svátost ve vztahu k manželství ve třetím století, tak jak ji známe dnes, by byl silným argumentem. Jenomže pojem *sacramentum*, uvedený v epištole i u Tertulliana, je v českých překladech uváděn jako tajemství vztahu Krista a církve. Zdá se, že by v českém překladu *De exhortatione castitatis* slovo tajemství bylo vhodnější, byť překladatel v poznámce problematiku zmiňuje.

---

¹⁵⁰ *Tamtéž*,

¹⁵¹ *Tamtéž*, 4. Česky s. 75.

¹⁵² *Tamtéž*, 5. Česky s. 76.

¹⁵³ *Tamtéž*, Česky s. 77.

Jediné manželství je tedy dáno jak Starým zákonem (Adam), tak Novým (Kristus). Víceženství má původ až v situaci po pádu, v „prokletém člověku“;¹⁵⁴ Bible zmiňuje Lámecha, který byl dvakrát ženat (Gn 4,19).

Tertullian pokračuje právní úvahou o zrušení prvotního Božího příkazu „plodte a množte se“ a nahrazení novým příkazem zdrženlivosti a omezení pohlavního styku jen za účelem plození. Je to tentýž Zákonodárce, který sleduje evoluci lidských vztahů: „On na počátku zavedl tato mírná opatření v otázce manželství, aby se lidský rod rozmnožil, dokud nebude naplněn svět, dokud nebude důvod pro nové nařízení. Nyní však na samé hranici času omezil to, co dříve povolil, a odvolal to, k čemu byl dřív shovívavý. Není bez důvodu, že počáteční mírnost v nařízeních je postupně nahrazena omezením.“¹⁵⁵ Podobně byl zrušen příkaz „oko za oko, zub za zub“ příkazem „nikdo ať neoplácí zlé zlým“. Zajímavá je zmínka o „hranici času“. Tento eschatologický impulz je pro Tertullianovo pojmání manželství a celibátu klíčový. Autor nezapře svou právníckou erudici: mapuje vývoj světských zákonů, staré zákony jsou nahrazované novými, což aplikuje i na zákony Boží.

Ze Starého zákona vybírá další texty, které jedno manželství podporují. Údajně v Levitiku je to pasáž „moji kněží ať se neženou vícekrát“, kterou však v našich Bibliích nenajdeme. K biblické argumentaci připojuje i argumentaci z tradice. V novozákonním kněžství platí zásada, že kněz má být jednou ženat. Vzpomíná, že nastal případ, kdy se kněz oženil podruhé a byl propuštěn ze své služby.¹⁵⁶ Je zajímavé, jak se odvíjí argumentace pro tvrzení, že co platí pro kněze, platí pro všechny. Probleskují tu názory a církevní praxe montanismu nakloněných kruhů, ve kterých se aktivně uplatňovalo křesťanské kněžství, které uschopňovalo i laiky k činnostem, které byly v katolické církvi vyhrazeny výlučně ordinovaným kněžím.

„Cožpak i my laici nejsme kněžími? Je psáno: učinil nás královstvím a kněžstvím Boha, svého Otce. Rozdíl mezi kněžstvím a laiky stanovila autorita církve a důstojnost, která posvěcuje člověka skrze jeho příslušnost k hierarchii církve. A tak kde není tato příslušnost k hierarchii církve, sám přinášíš oběti, sám křtíš a sám jsi pro sebe knězem. Kde jsou totiž tři pohromadě, i kdyby to byli pouze laici, tam je církev.“¹⁵⁷ Montanistická společenství, jak lze mezi řádky vyčíst, měla svou ustanovenou hierarchii. Můžeme předpokládat, že nároky na morální a duchovní kvality každého člověka byly vysoké. Své funkce se představitelé hierarchie ujímali při velkých shromážděních. Ovšem tam, kde se křesťané scházeli v malých skupinách, se uplatňovalo kněžství křesťanské. Každý se osobně ve svém křesťanském

---

¹⁵⁴ *Tamtéž.*

¹⁵⁵ *Tamtéž*, 6. Česky s. 78.

¹⁵⁶ Srov. *Tamtéž*, 7. Česky s. 79.

¹⁵⁷ *Tamtéž.*

sebevědomí mohl spolehnout, že i on sám přináší oběti, sám křtí a sám je pro sebe knězem.¹⁵⁸ Ovšem důvod, pro který Tertullian v textu o manželství uvádí tuto skutečnost, je jiný. Připomíná již existující církevní tradici, podle níž se kněz mohl oženit jen jednou a po ovdovění již zůstával sám: „A tak máš-li v případě nutnosti právo jednat jako kněz, je také třeba, abys měl i kázeň, kterou musí zachovávat kněz, když v případě nutnosti máš jeho práva. Budeš křtít jako dvakrát ženatý? Budeš jako dvakrát ženatý přinášet oběti?“¹⁵⁹ Čteme-li pozorně, pak Tertullian připouští námitku, že v nouzi je možné udělat výjimku. Je však zásadně proti druhému sňatku. Jediné manželství tedy požaduje i pro laiky, jednak pro jejich křestní kněžství, ale také proto, že knězem se v hierarchické struktuře může stát jen ten, který je jednou ženatý. Tertullian apeluje na svobodně zvolenou vyšší úroveň následování: Nejen to, co je dovoleno, ale to, co jde přímo k vrcholům ideálu. „I apoštolové se mohli ženit a brát s sebou ženy. Bylo jim také dovoleno mít z evangelia obživu. Ale ten, kdo nevyužíval tato práva, když měl tu možnost, volá nás k následování svého příkladu a učí nás, že člověk se může osvědčit právě tam, kde mu svolení připravilo cestu ke zkoušce sebekázně.“¹⁶⁰ Tertullian přichází k závěrečným syntetickým úvahám. V „hloubi apoštolových myšlenek“¹⁶¹ nachází názor, že druhé manželství je vlastně „pouze druh smilstva“.¹⁶² Starost o zalíbení se partnerovi neinterpretuje jako řádnou starost o vztah a rodinu, ale jako starost o marnosti (oblečení, šperky, šarm...), tedy věci související se smilnou žádostivostí. Také Kristův výrok o to, že kdo hledí na ženu chtivě, již s ní zcizoložil v srdci (Mt 5,28), Tertullian vztahuje na každý předmanželský vztah. Tedy každé manželství je tím pádem založeno na smilstvu.¹⁶³ Z úvah o druhém manželství autor nepozorovaně sklouzl k všeobecným úvahám o manželství. Je si toho vědom a předjímá čtenářovu námitku: „„Dá se tedy říci, že odmítáš i první, to jest jediné manželství?“ Ano, a nikoli neprávem, protože to, co je základem manželství, je i základem smilstva.“¹⁶⁴ Jednoznačnou odpovědí na celou problematiku manželství je panictví/panenství. „A tak je pro muže lépe, když se nestýká s ženou. Proto je nejdokonalejší svatost panny/panice, která nemá nic společného se smilstvem.“¹⁶⁵

Z exegetického pohledu je zajímavý Tertullianův výklad o „běda“ těhotným a kojícím (Mt 24,19). To jsou ty, které „jsou vdané, tedy ty bez zdrženlivosti“.¹⁶⁶ Vytoužený konec

¹⁵⁸ Srov. *Tamtéž*.

¹⁵⁹ *Tamtéž*.

¹⁶⁰ *Tamtéž*, 8. Česky s. 81.

¹⁶¹ *Tamtéž*, 9. Česky s. 81.

¹⁶² *Tamtéž*.

¹⁶³ Srov. *Tamtéž*, 9. Česky s. 81.

¹⁶⁴ *Tamtéž* Česky s. 81–82.

¹⁶⁵ *Tamtéž* Česky s. 82.

¹⁶⁶ *Tamtéž*.

ženění a vdávání vidí „na konci všeho života“.¹⁶⁷ Odmítnout manželství, tedy život podle těla, přináší podle autora nesmírné výhody: „Díky zdrženlivosti totiž získáš mnoho svatosti, skrze půst těla získáš ducha. Podívejme se tedy na naši zkušenost: o kolik lépe se muž cítí, když je náhodou bez své ženy. Jeho duchovní smysl se zostřuje. Když mluví s Pánem, nebe je blízko. Když se věnuje četbě Písma, je jím celý pohlcen. Zpívá-li žalmy, raduje se sám v sobě. Když vyhání zlého ducha, činí tak s důvěrou. A tak apoštol doporučuje dočasnou očistu za účelem co nejúčinnější modlitby, abychom zakusili, že v tom, co je pro nás prospěšné, vykonáváme-li to čas od času, se máme stále cvičit, abychom z toho měli trvalý užitek. Každý den, v každém okamžiku je pro člověka nezbytná modlitba, a je-li tomu tak u modlitby, pak to platí i pro zdrženlivost.“¹⁶⁸ Sledujme zajímavé podněty. Jednak je to jistá psychologicky propracovaná vize celibátu a jeho důsledků v duchovním životě a jednak možná i Tertullianův nepřilíš spokojený manželský a sexuální život. To konec konců potvrzuje i další citát: „Jestliže z manželského styku pochází duchovní otupělost, která nás odcizuje Duchu svatému, i když jsme pouze v prvním manželství, čím spíše je tomu tak ve druhém manželství?“¹⁶⁹ Jsou ovšem i jiné důvody nutící k druhému manželství, nejen žádostivost těla a sexuální motivace. Těmi důvody jsou starosti o provoz domácnosti. „Tvrdíme, že potřebujeme pomoc při starosti a péči o dům, řízení domácnosti, hlídání pokladny a klíčů, při kontrole předení a zajišťování obživy. Vypadá to, že jen v domech mužů s manželkami běží vše v pořádku. Domácnosti svobodných mužů strádají.“¹⁷⁰ Ale nemá být pro křesťana vdovce vzorem spíše voják či poutník, který se musí sám o sebe postarat? Pokud jsou však ekonomické a správní úkoly tak náročné, že muž pomoc potřebuje, radí Tertullian, aby si vyhlédl ženu duchovní, vdovu, „která má ušlechtilou víru, jejímž věnem je chudoba a jejíž věk je pro ni vyznamenáním. To bude dobrý sňatek a mít více takových manželek je Bohu milé.“¹⁷¹ Tento text není popřením předchozích výzev, protože jde o vztah čistě duchovní.¹⁷²

Dalším důvodem pro druhý sňatek je touha po potomstvu. Potomstvo však může být překážkou v době pronásledování a křesťan, který se sám vydědil ze světa a nečeká pozemský zítřek,¹⁷³ přeci po dědicích netouží. Zajímavá advokátská ironická narážka je skryta v konstatování, že lidé jsou římskými zákony nuceni mít děti, protože moudří lidé by po dětech netoužili. Neméně zajímavá je i věta, v níž Tertullian zmiňuje nechtěné těhotenství

---

¹⁶⁷ *Tamtéž.*

¹⁶⁸ *Tamtéž*, 10. Česky s. 83.

¹⁶⁹ *Tamtéž*, Česky s. 84.

¹⁷⁰ *Tamtéž*, 12. Česky s. 84.

¹⁷¹ *Tamtéž*, Česky s. 85.

¹⁷² Srov. *tamtéž*, pozn. 354.

¹⁷³ Srov. *tamtéž* 12. Česky s. 85.

v druhém manželství a případný potrat. Ve třetím století je zde jasně vyjádřený odmítavý postoj k ukončení těhotenství: „Mám za to, že nesmíme ubližovat nenarozenému dítěti o nic více než narozenému.“¹⁷⁴ Názor na správnost jediného sňatku pak potvrzuje i praxí pohanských náboženských tradic a dokládá již existující tradici křesťanskou – totiž řádu (*ordo*), v němž jsou Bohu zasvěceni muži i ženy. Může jít o instituce vdov, což je historicky jasně prokázáno, ale Tertullian píše i o mužích. Zůstává otázkou, zda se nejedná o zárodek premonastických forem zasvěceného života.¹⁷⁵ „Kolik je mužů a žen, kteří získali díky své zdrženlivosti příslušnost k církevním stavům, kteří se raději chtěli zasnoubit s Bohem, kteří znovu vrátili čest svému tělu. Oni se zasvětili již jinému životu, usmrtili v sobě žádostivost a chtíč a všechno to, co nemá místo v ráji! Z toho plyne závěr, že ti, kdo chtějí být přijati do ráje, musí nakonec opustit to, co v ráji nemá místo.“¹⁷⁶ Navíc se tu začíná profilovat i teologie zasvěceného života. Jde o zasvěcení, odejmutí ze života žádostivosti a chtíče, tedy toho, co nepatří do božské budoucnosti – ráje. Celibátní, Bohu zasvěcený život je tedy jakousi anticipací této budoucnosti. Logický závěr celého spisu je jasný: manželství, to druhé, ale i první, je spjato se smilstvem; správné řešení je tedy se ho vzdát ve prospěch celibátního života, jehož perspektivou je božská budoucnost.

De monogamia

Poslední spis Tertullianovy trilogie pochází z období po roce 217, a spadá tedy do období, kdy byl silně ovlivněn montanistickými přístupy. To, co dříve výjimečně připouštěl, je nyní absolutně odmítáno. Přesto se severoafrický teolog snaží o vyváženost. Musí se vymezit jak proti gnostickým dualistickým východiskům a přístupům, tak i přístupům „psychiků“ či lidí tělesných, kteří jsou svázáni s tělesností. Proti gnostickým názorům jasně deklaruje: manželství, myslí tím jediné, „je od Boha... Známe jedno manželství, stejně jako známe jednoho Boha. Větší důstojnost náleží takovému zákonu manželství, kde má své místo i cudnost“.¹⁷⁷

Několik slov věnuje Tertullian i obhajobě svých montanistických přístupů. *Paraclitus*, Duch svatý, otevírá nové možnosti poznání, které však budou v kontinuitě s tím, co učil Kristus: „Důkazem pravosti jeho zvěsti bude soulad jeho učení, i když to budou nové věci (protože jsou zjevovány až teď), i když budou obtížné (protože ještě ani nyní nejsou

---

¹⁷⁴ *Tamtéž*. Česky s. 86.

¹⁷⁵ Srov. VENTURA, V. *Spiritualita křesťanského mnišství I.*, s. 69–74.

¹⁷⁶ TERTULLIAN. *De exhortatione castitatis* 13. Česky s. *Výzva k čistotě*, s. 88.

¹⁷⁷ TERTULLIAN. *De monogamia* 1. Česky: *O jediném manželství*, s. 89.

zachováány). Jejich původcem však není nikdo jiný než Kristus, který řekl, že by měl k řečení ještě mnoho dalších věcí, které však budou zjeveny až skrze *Paraclita*.¹⁷⁸ Následuje pak dlouhá argumentace pro prioritu celibátního života, byť je manželství připouštěno. Tuto argumentaci již známe z předchozích spisů: Kristus žil bez manželství, apoštol dává tomuto způsobu života přednost, život v celibátu umožňuje věnovat se cele Bohu, to, co je povoleno (manželství), je ve své podstatě obecně zapovězeno, manželství není dobro samo o sobě, ale je jakýmsi menším zlem, pokud apoštol povoluje manželství, je to z jeho lidské shovívavosti, nikoli z Boží vůle. Z autority Ducha svatého pak upřednostňuje celibátní život.¹⁷⁹ A je otázkou, zda právě v této otázce priority celibátu a jediného manželství nesehrává úlohu nových důrazů či zjevení právě *Paraclitus*: „Proč by nemohl po apoštolské době přijít tentýž Duch, aby zavedl ustanovení podle celé pravdy...“¹⁸⁰ Ostatně tento nový důraz není zcela nový, neboť je obsažen již v celku biblické tradice i tradice církve. Doklady, které Tertullian přináší, jsou opět jen shrnutím těch, které již předložil v předcházejících textech: jedna Eva pro Adama, jedno žebro, z něhož povstala jedna žena, dva v jednom těle, ne více, po potopě lidstvo zachránilo jediné manželství Noema a jeho synů, atd. I zvířata, která vystoupila z archy, byla po jednom páru.¹⁸¹ Kristus obnovil tento Boží řád ve svém výroku o nerozlučitelnosti manželství, když oponoval židovským učitelům, že rozluka či rozvod nebyly v počátečním Božím plánu: „Od počátku to však nebylo“ (Mt 19,8).¹⁸² Další exegetická anachronická eskamotáž k ospravedlnění jediného manželství se týká Abrahama, který prý byl jednou ženatý. Teprve po obřízce se objevuje druhé manželství. Platnost má však to, které se opírá o víru, ne o obřízku. Tertullian připojuje další výčet starozákonních postav žijících v jediném manželství. Ty, kteří tak nežili, následovat nemáme, ač Tertullian přiznává, že o nich Starý zákon také hovoří.¹⁸³ S bravurou právníka se pak vypořádává s otázkami levirátního manželství. Základem jeho kritiky je tvrzení, že příkaz „Plodte a množte se“ (Gn 1,28) je nyní v době po Kristu zrušen. „Avšak ono *Plodte a množte se*, přestalo platit kvůli tísní času“¹⁸⁴ a stav bez manželství přestal být hanbou, stal se naopak ctí. Je tu i nám již známá argumentace, že všichni jsme kněžími a platí pro nás příkaz jediného manželství. Nový zákon hned na začátku ukazuje dvě cesty svatosti: manželství a zdrženlivost reprezentované Zachariášem a Janem. „Hle, jakoby na samém prahu nám jdou vstříc dvě

---

¹⁷⁸ *Tamtěž* 2. Česky s. 90–91.

¹⁷⁹ Srov. *Tamtěž*, 3. Česky s. 91–93.

¹⁸⁰ *Tamtěž*. Česky s. 93.

¹⁸¹ Srov. *Tamtěž*, 4. Česky s. 94–95.

¹⁸² Srov. *Tamtěž*, 5. Česky s. 96.

¹⁸³ Srov. *Tamtěž*, 6. Česky s. 97–99.

¹⁸⁴ *Tamtěž*, 7. Česky s. 100. Srov. 1K 7,29.

kněžky křesťanské svatosti, totiž jediné manželství a zdrženlivost. Jedna přichází skromně skrze kněze Zachariáše, druhá, neposkrvněná, skrze Jana předchůdce.¹⁸⁵ Upoutají nás i mariologické úvahy. Maria také reprezentuje onu obojí svatost panny a manželky, jež byla jednou provdaná. Zmínka o provdání Marii až po porodu je pro nás neobvyklá. Zarazí nás i jistota, s jakou Tertullian píše o celibátním životě apoštolů kromě Petra a snaží se složitě obejít texty o ženách apoštolů, které je doprovázely (srov. 1K 9,4n.). Právní rozklad o zákazu rozluky vede dalším směrem: „Jestliže tedy platí, že ty, které Bůh spojil, člověk nerozdělí rozvodem, vyplývá z toho, že ty, které Bůh rozdělil smrtí, nemá člověk spojovat novým manželstvím. Cožpak by nebylo proti Boží vůli spojovat to, co rozdělil, stejně tak jako rozdělovat to, co spojil?“¹⁸⁶

V další argumentaci Tertullian trvá na tom, že manželství u Boha je nerozlučitelné a ani smrt nemůže manžele rozdělit: „Protože není-li žena vázána ke svému muži i po jeho smrti, není k němu vázána ani za jeho života.“¹⁸⁷ Její srdce je s manželem spojeno i ve smrti,¹⁸⁸ „je stále s ním. Udržuje si toho, koho nechtěla ztratit“.¹⁸⁹ To stálé spojení potvrzuje modlitbami za zemřelého a každoroční obětí za manžela. Zajímavé jsou další úvahy o životě po smrti. Jestliže existuje vzkříšení, pak budeme na věčnosti spojeni. Výklad o tom, že se v onom věku už nebudou lidé ženit ani vdávat, podle Tertulliana neznamena, že spolu manželé nebudou. „Naopak, tím spíše k nim budeme vázáni, protože jsme určeni k lepšímu stavu, máme být vzkříšení do duchovního společenství, máme poznat jak sebe samé, tak i naše blízké. Ostatně jak budeme vzdávat Bohu díky navěky, jestliže v nás nezůstane vědomí a vzpomínka na náš dluh vůči němu, obnoví-li se naše podstata, ale nikoliv naše vědomí? My, kdo budeme s Bohem, budeme pospolu, protože všichni, kdo jsou u Boha, jsou sjednoceni.“¹⁹⁰ Podstata manželského svazku, zdá se, je zakotvena v srdci: „Jestliže je od ní tělesně oddělen, zůstává v jejím srdci, tam, kde se tvoří svazek, i když bez tělesného spojení... je stále manželem, protože stále vlastní to, skrze co se jím stal, to jest jejího ducha.“¹⁹¹ Mile nás také překvapí, že sám autor připomíná, že mluví-li o ženě, totéž platí i o muži. Je to známka rovnoprávnosti již ve třetím století. Dlouhou pasáž rovněž věnuje výkladu Pavlova textu: „Žena je vázána zákonem, pokud žije její muž. Jestliže muž umře, je svobodná a může se vdát, za koho chce, ale jen v Kristu.“ (1K 7,39)

¹⁸⁵ TERTULLIAN. *De monogamia* 8. Česky: *O jediném manželství*, s. 102.

¹⁸⁶ *Tamtéž*, 9. Česky s. 105.

¹⁸⁷ *Tamtéž*. Česky s. 106.

¹⁸⁸ Srov. *Tamtéž*, 10. Česky s. 107.

¹⁸⁹ *Tamtéž*.

¹⁹⁰ *Tamtéž*. Česky s. 108.

¹⁹¹ *Tamtéž*. Česky s. 108–109.

Právní myšlení vede Tertulliana k subjektivnímu předpokladu, že se mluví o ženě, která ovdověla a teprve po svém obrácení se podruhé vdala. Pro Tertulliana to však není podruhé, protože k sňatku došlo až po přijetí křtu. Jde tedy o jediné právoplatné manželství. „Tak i žena, která se provdá, nezhřeší, protože její manžel nebude považován za druhého, neboť to je první manžel po jejím obrácení.“¹⁹² Mluví o nějakém rukopise, kde je jiné slovní spojení odkazující do budoucnosti, které má podporovat jeho výklad, takový text je však pro nás nedohledatelný.¹⁹³ Logicky z toho lze tedy vyvodit, že Tertullian si myslí, že Pavel souhlasí s druhým manželstvím jen v případě těch, kteří ovdověli před svým křtem. Tento výklad aplikuje také na mladé vdovy zmíněné v Prvním listu Timoteovi (1Tm 5,14). Další polemiku vede proti těm, kteří tvrdí, že jediné manželství se týká jen kněží a biskupů. Trvá na tom, že všechny závazky křesťanského života včetně jediného manželství jsou platné pro všechny bez rozdílu.

Ze srovnání dvou pasáží z Pavlovy epištoly Římanům (Ř 7,2–3.4–6) plyne, že nyní nastoupil jiný zákon vyžadující nevdávat se: „Naopak, stanovuje pro tebe nový zákon, totiž aby ses po smrti manžela již znovu nevdávala.“¹⁹⁴ Tertullian je tak zaujatý svou právní ideou, že mu zřejmě uniká skutečný význam Pavlovy nauky. Podobně je zaujat svými montanistickými přístupy, podle nichž má *Paraclitus* moc posunout pochopení Písma. Jestliže tedy v některých případech Pavel (druhé) manželství toleruje, a to ze shovívavosti k lidské slabosti, pak *Paraclitus* má moc to zrušit. „Proč by tedy *Paraclitus* nemohl zrušit to, co dovolil apoštol, aniž by se stal podezřelým, že je nepřátelským duchem? Přece ani druhé manželství nebylo na počátku. Vždyť to, co přináší *Paraclitus*, je hodné Boha a Krista... Nový zákon odstranil rozvod, jež bylo třeba odstranit, a nové proroctví odstraňuje druhé manželství, jež je z pohledu prvního manželství stejné jako rozvod.“¹⁹⁵ *Paraclitus* odstraňuje slabost těla, nastoluje kázeň ducha.

Závěr spisu je rekapitulací dříve uvedených argumentů proti druhému manželství včetně příkladů z Bible i římské mytologie a historie podporující Tertullianovy teze o jediném manželství. Výzva je jasná: vrátit se k rajskému modelu Adama a ještě lepšímu modelu druhého Adama, tedy Krista.¹⁹⁶

Tertullian, jak jsme viděli, nikde legitimitu manželství nepopírá, naopak ji hájí proti gnostikům. Přesto neskrývá své velmi nevstřícné názory: manželství je poslední ústupek před

---

¹⁹² *Tamtéž*, 11. Česky s. 111.

¹⁹³ Srov. *Tamtéž*. Česky s. 112, pozn. 428.

¹⁹⁴ *Tamtéž*, 13. Česky s. 115.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, 14. Česky s. 116–117.

¹⁹⁶ Srov. *Tamtéž*, 17. Česky s. 102–121.

peklem (lepší je oženit/vdát se, než hořet), je v podstatě smilstvem. Přesto, když popisuje řádné jediné manželství mezi křesťany, neubrání se až lyrickým charakteristikám tohoto soužití. „Jak krásné je, jsou-li dva věřící spojeni poutem jedné naděje, jedné touhy, stejného způsobu života a stejné služby... spolu se modlí, spolu se klaní, spolu se postí, navzájem se poučují a povzbuzují, navzájem se podpírají.“¹⁹⁷

Sledujeme-li pojetí manželství u církevních otců, nemůžeme opomenout ještě dva významné autory. Augustina a Jana Zlatoústého.

2.3 Jan Chrysostomos

2.3.1 Život a dílo

K těm málo teologům staré církve, kteří zapracovali problematiku manželství do svých teologických a spirituálních systémů, patří bezesporu Jan Chrysostomos (Zlatoústý). Nevíme přesně, kdy se narodil, ale počítá se s léty 344–354. Otec, který byl vysokým důstojníkem, brzy zemřel, a tak Jan vyrůstal pod vlivem své matky Anthusy. Rodina nebyla nemajetná, Janovi umožnila špičkové vzdělání u těch nejlepších učitelů té doby. Na rétorskou kariéru se však nedal. Rozhodl se pro duchovní cestu, službu v církvi a snad ještě více toužil po asketickém poustevnickém životě. Experiment takového života se však nezdařil, Jan si podlomil zdraví a musel cestu poustevnické askeze opustit. Vrátil se do rodné Antiochie a zcela jistě načerpával teologickou atmosféru antiošské teologické školy, známé svým specifickým „literárním“ přístupem k výkladu Bible. Biskup Melétios jej na přelomu roku 380/381 vysvětil na jáhna a pět let poté jej Melétiův nástupce Flavián vysvětil na kněze. Dva hlavní úkoly stály před Janem, sociální práce pro chudé a potřebné a činnost kazatelská, která byla již od samého začátku jeho „zlatoústovství“. Svě poslání konal znamenitě a jeho věhlas přesahoval Antiochii. Když se uprázdnil patriarchální stolec v Cařihradě a kolem nástupnictví probíhaly tvrdé intriky, rozhodlo se, že bude obsazen někým, kdo stojí mimo všechny intrikánské hrátky a je zároveň člověkem vzdělaným a s morálním kreditem. Volba padla na antiošského kazatele, který byl k přijetí svým způsobem přinucen a 26. února 398 konsekrován. Svou roli přijal odpovědně a pustil se na prvním místě do reorganizací a změn v oblasti církevní. Ve svých kázáních a pastorační činnosti pranýřoval také zneužívání moci politiky a sociální nespravedlnost, staral se o chudé a nemocné. Když do Cařihradu přišli

---

¹⁹⁷ TERTULLIAN. *Ad uxorem* 2,8. Česky s. 68.

z Egypta vyhnání mniši, obviňovaní z tzv. origenismu, snažil se jim Jan poskytnout diplomatickou pomoc. To však byla záminka pro alexandrijského biskupa Theofila, který ostatně od samého počátku usiloval o podkopání Janova postavení, aby se spojil jak s církevní, tak i politickou opozicí vůči Janovi. Na synodu U dubu (403) by Jan odsouzen a vojáky deportován z města. Na krátkou dobu se sice pod vlivem protestů lidu a událostí na císařském dvoře mohl vrátit, ale zakrátko byl exil definitivně potvrzen a Jan odešel do nehostinného arménského Kukusu (404). Kontakty se svými věrnými udržoval pomocí korespondence, která odráží celou tíživou situaci církevní i jeho osobní. Aby byl kontakt definitivně přerušen, poslali jej do vzdáleného místa, Komana u Černého moře. Jan, vyčerpan a nemocen, umírá na cestě 14. září roku 407. Řím a celý Západ Janovo sesazení neuznaly a i na Východě došlo nakonec roku 438 k jeho posmrtné rehabilitaci.¹⁹⁸

Janův literární odkaz je impozantní. Omezíme se zde jen na nejznámější díla a zejména na ta, která se nějak dotýkají našeho tématu – manželství. Jan byl především kazatelem a do této kategorie patří jeho *exegetické homilie*. 90 jich je na Matoušovo evangelium,¹⁹⁹ 88 na evangelium Janovo,²⁰⁰ 63 na Skutky apoštolů²⁰¹ a na všechny Pavlovy epištoly.²⁰² Nechybějí ani homilie na starozákonní texty,²⁰³ Genesis, Žalmy, Izaiáše a další. Z příležitostných homilií, kterých je celá řada, jsou inspirující *Homilie o nepoznatelnosti Boha*,²⁰⁴ jež jsou komentářem k tajům apofatické teologie a eucharistické liturgie. Snad nejznámější Janův spis je *O kněžství*,²⁰⁵ kde v šesti knihách pojednává o velikosti a smyslu kněžské služby, jež je postavena na lásce ke Kristu („Miluješ mne? Pas mé beránky.“²⁰⁶) a má kosmický dosah. K tématu manželství se váže spis *O panictví/panenství*,²⁰⁷ *Neuzavírat druhé manželství* či *O jedinomužství*,²⁰⁸ spis *O marné slávě a výchově dětí*²⁰⁹ a některé pro naše téma vzácné homilie. Patří k nim např. tři homilie na 1 Korintským 7: *In illud propter fornicationes*

---

¹⁹⁸ DROBNER, Hubertus. R. *Patrologie. Úvod do studia starokřesťanské literatury*, 352 n. JAN ZLATÚSTÝ. *Výbor ze spisů svatého otce a učitele církve Jana Zlatousta*, s. 5–50.

¹⁹⁹ PG 57, 21-472; 58, 21-792.

²⁰⁰ PG 59. 23-484.

²⁰¹ PG 60, 13-582.

²⁰² PG 60–63. Ve všech uvedených svazcích PG.

²⁰³ PG 53–56. Ve všech uvedených svazcích PG.

²⁰⁴ PG 48, 701–812.

²⁰⁵ PG 48, 623–692.

²⁰⁶ Srov. J 21,15–17.

²⁰⁷ PG 48, 533-596.

²⁰⁸ *De non iterando coniugio*. PG 48, 609–620.

²⁰⁹ Srov. SCHULTE, F. *Joannes Chrysostomos, De inani gloria et de educandis liberis*. Münster 1914. *De inani gloria et de educandis liberis*, ed. A. M. Malingrey, SC 188. Paris : Cerf 1972.

uxorem,²¹⁰ *De libello repudii*²¹¹ a *Quales ducendae sint uxores*.²¹² Téma je také obsaženo v jiných exegetických homiliích.

2.3.2 Janovo pojetí manželství

De virginitate

Atmosféra čtvrtého století byla v křesťanství silně ovlivňována proasketickými proudy. Většina velkých křesťanských autorů věnovala panictví/panenství pozornost a díla *De virginitate* tvořila integrální součást jejich literárního odkazu. Z těch nejznámějších jsou to Athanasios Alexandrijský, Řehoř Nysský, Ambrož Milánský a další. Patří k nim i Jan Zlatoústý.²¹³ Již z životopisných údajů víme, že byl asketickým proudem stržen hned na začátku své duchovní cesty, a i když z nejrůznějších důvodů, pravděpodobně zdravotních, nemohl pokračovat, vliv na jeho myšlení a přístup k životu to mělo zřejmé. Dílo sepsal zřejmě pod tímto vlivem, pravděpodobně krátce po svém přijetí jáhenské služby, někdy kolem roku 382. Dílo má tři okruhy: obecné úvahy o panictví/panenství (kapitoly 1–26), exegetickou část, kde se zabývá především výkladem 1K 7 (kapitoly 25–0), a třetí část (kapitoly 51–72) věnovanou popisům nevýhod manželství a oslavě panictví/panenství; v kapitolách 73–84 pokračuje v započaté exegezi Pavlovy epištoly. Centrálním Chrysostomovým zájmem je panictví/panenství. To chápe jako čistotu v rovině fyzické a duchovní a též jako výraz zasvěcení Kristu. Jde především o integrální jednotu čistoty srdce a celého života, nejen o vnější formu. Panictví/panenství má v podle Chrysostoma své klíčové místo v dějinách spásy. V souladu s dalšími starověkými křesťanskými autory se domnívá, že první lidé byli stvořeni jako panice a panna.²¹⁴ Teprve jejich hřích je uvrhnul do situace, v níž nejsou schopni tento rajský život žít, a z tohoto důvodu vstupuje do dějin sexualita a manželství. Postupně však dochází v dějinách k vývoji směrem k prvotní čistotě. Od incestních vztahů tento vývoj směřuje k polygamii a monogamii. Zlomovým „evolučním“ krokem je příchod Kristův, který přináší možnost obnovy prvotního rajského stavu. Vývoj kulminuje v čistotě – panictví/panenství.²¹⁵ Ti, kteří přijmou tuto životní cestu, jsou osvobozeni od vazeb tělesnosti (*apatheia*), stávají se podobnými andělům (*isangeloi*) a již zde na zemi mohou žít

---

²¹⁰ PG 51, 207–218.

²¹¹ PG 51, 217–226.

²¹² PG 51, 225–242.

²¹³ Vycházím ze zápisu přednášek patrologie doc. Ventury.

²¹⁴ *De virginitate* 17, 5.

²¹⁵ *De virginitate* 27, 2.

něco z ráje. Když Jan píše o manželství, je to proto, aby zvýraznil krásu panictví/panenství. Jako odpovědný teolog uznává jeho důstojnost a hodnotu, protože ten, kdo by očerňoval a snižoval manželství, snižuje zároveň panictví/panenství.²¹⁶ Také jasné slovo sněmu v Gangres (asi 340) odsuzuje ty, kdo by znevažovali a zavrhovali manželství, což byl trend radikálního enkratismu.²¹⁷ Chrysostomova exegeze 1K 7,1–27 je ovšem vedena celibátním duchem. Manželství je až důsledkem pádu, není v prvotním Božím záměru. Bůh však situaci po pádu zakomponoval do svého plánu spásy, manželství pak zachraňuje lidský rod a člověka před smilstvem. Vývoj směřuje k novému lidství, jež se zjeví v Kristu. A on byl panic. Manželství je pro slabé jedince, útočiště před smilstvem, panictví/panenství je věc svatá, manželství odvádí od starání se o Boží věci. V duchu dobových, a to nejen křesťanských, trendů pak popisuje všechny možné nevýhody života v manželství: ubíjející pozemské starosti, děti, žena/muž jsou jen zdrojem trápení. Jan se nevyhýbá ani jakýmsi misogynickým myšlenkám, např. že žena po pádu přestala být pomocí. Když píše o radostech manželství, pak jsou-li vůbec nějaké, jsou nesrovnatelné s velikostí starostí a trápení. Výčet nevýhod manželství je líčen barvitě: žárlivost, násilné ovládnutí mužem či ženou, nevěry, strach o zdraví a rodinu. Pokud by snad byli manželé šťastní, pak je to opět nesrovnatelné se štěstím paniců a panen. Manželství tedy vidí spíše jako překážku pro kontemplaci a duchovní život. V dalším sledu výkladu od verše 28 a dál se objevuje eschatologický význam panictví/panenství; celibát není jen záležitostí nepřítomnosti sexu, nýbrž čistota musí být čistotou celé existence. Na podporu svých úvah ukazuje příklady proroků, Eliáše, Elisea či Jana Křtitele, kteří už zde žili životem andělským. Pokud by mu někdo namítl, že byli mezi starozákonnými velikány i ženatí, předbíhá tuto námitku a říká, že např. Abraham požíval Boží přízně ne pro manželství, ale pro svou víru a ctnost. Přes tuto rétoriku je dílo vyvážené a především hluboké v pojetí života v panictví a panenství, které je existenciální záležitostí, záležitostí srdce, plodem lásky, svobodného rozhodnutí a také sociálního citění.

Jan Zlatoústý díky své pastýřské zkušenosti své mladické názory částečně korigoval. Je to patrné zejména v jeho homiliích. Vybírám ty, které vyzdvihují hodnotu a smysluplnost a zároveň důslednost manželského života.

Tři homilie na 1K 7 věnované manželství

---

²¹⁶ Srov. *De virginitate* 10,1.

²¹⁷ *enkrateia* – zdrženlivost; enkratismus byl heretický proud, který přeceňoval zdrženlivost, zakazoval pod pohrůžkou zavržení manželství, trvali na absolutní abstinenci apod.

Jde o již zmíněné homile *In illud propter fornicationes uxorum*,²¹⁸ *De libello repudii*²¹⁹ a *Quales ducendae sint uxores*.²²⁰ Jsou to poměrně rozsáhlé homilie, obohacené rétorickou dovedností kazatelovou, vyniká v nich specifikum antiošské teologické exegetické školy – důraz na literární a konkrétní smysl biblického textu.

V homilii nazvané *In illud* je první pohled soustředěn na slavení manželství a na pohanské zvyklosti při nich, které kritizuje pro jejich nevázanost a často obscénnost. Poté se věnuje těm, kteří setrvávají ve smilstvu i po uzavření sňatku, a vyvrací tehdy vládnoucí představu, že pojem cizoložství se vztahuje pouze na nevěrné manželky a jejich svůdce. Hned na začátku – je to exegetická homilie – představuje první verše sledované epištoly a zdůrazňuje Pavlův a zároveň Ježíšův kladný postoj k manželství. Vždyť Ježíš „poctil slavnost svou přítomností a darem“,²²¹ proměněným vínem. „Ne manželství je špatná věc, tou je cizoložství, tou je smilstvo. A manželství je přece lék na smilstvo“.²²² A pro tento hluboký význam manželství je třeba se vyvarovat všech ďábelských pomp – pohanských nevázaností. „Vždyť ti, kteří si dnes berou ženu, mají mezi sebou Ježíše“, jako ti v Káně. A kněží, svatí služebníci, jsou jeho viditelnou reprezentací. Místo zpěváků a tanečníků nabízí svatebčanům pozvat na svatbu chudé. V dalším průběhu homilie přichází teologický a pro Jana specifický důraz. „Manželství přeci nebylo ustanoveno pro nemravnost a smilstvo, ale pro čistotu. Vždyť Pavel říká, že kvůli <osvobození> od smilstva má každý muž ženu a každá žena muže. A opravdu. Jsou dva důvody, pro něž bylo manželství ustanoveno: jednak abychom byli čistí a abychom se stali otci. Ale z těchto dvou důvodů je nejdůležitější čistota.“²²³ Jsou přeci manželství, kde se druhý důvod nenaplní. Další slova Janova vysvětlují, že cizoložství se týká všech hříšných vztahů, nejen nevěry manželek. Při té příležitosti nechybějí krásná slova, jako např., že muž má „ženě prokazovat city a bdít nad ní jako nad pokladem“,²²⁴ že tělo muže patří jeho ženě a ne jiné a v tomto ohledu „práva obou pohlaví jsou stejná“.²²⁵ Muži důrazně připomíná, že když žena opustila svou rodinu, tak „sis ji vzal, aby byla tvou družkou, tvou blízkou, aby byla svobodná a požívala stejná práva jako ty... od Boha, který ustanovil manželství, máš svou manželku“.²²⁶ A proto jakékoli jiné vztahy, a sem spadají i prostitutky, jsou cizoložstvím. S precizností zkušeného psychologa popisuje náš kazatel duševní stav těch, kteří podezřívají

---

²¹⁸ PG 51, 207–218.

²¹⁹ PG 51, 217–226.

²²⁰ PG 51, 225–242.

²²¹ *In illud*, I,2.

²²² Tamtéž.

²²³ Tamtéž, I,3.

²²⁴ Tamtéž, I,4.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Tamtéž.

své protějšky z nevěry, stav plný trápení a nejistoty. Popisuje, co všechno s sebou nese vztah k prostitutkám a naopak jakou „radost, jistotu, oddanost, úctu uznání a dobré svědomí“²²⁷ najde muž u své legitimní manželky.

Druhá homilie, *De libello repudii*,²²⁸ přináší své poselství do současné diskuse. Jan Chrysostomos s velkým důrazem zastává nerozlučitelnost manželství. Slovo Kristovo o tom, co Bůh spojil, ať člověk nerozlučuje, a Pavlovo o manželství, které rozloučí jedině smrt (1K 7,39–40), je nadřazeno všem ostatním zákonům. Jen to manželství, které žije podle Božího zákona, je šťastné. „Skutečně a není to vůbec nedůležité, když se manželství žije podle pravidel. Tisíce neštěstí pak čeká ty, kteří ho nežijí, jak se má. Žena, jež je pomocnicí, se někdy stává skrytým nepřítelem. Manželství, jež je přístavem, se může stát také nebezpečným útesem, ne pro svou podstatu, ale kvůli chybě těch, kteří je neumějí správně žít. A opravdu, manžel, který žije podle manželských zákonů, nalézá doma, ve své ženě útěchu, útočiště proti všemu zlému...“²²⁹ naopak je to v případě opuštění oněch zákonů. Pokud jde o Mojžíšův rozlukový list, Jan rozvíjí jeho důvody obavou, že kdyby pro Židy v té době požadavek nerozlučitelnost platil na sto procent, docházelo by třeba k četným vraždám. Další exegetické podklady pro nerozlučitelnost pak vidí ve stvoření jedné ženy pro Adama, v právní složitosti zapuzené ženy, kterou si už nemůže vzít její první manžel, který ji propustil (srov. Dt 24,4). Také psychologický moment, že propuštěná žena myslí na svého prvního muže, může vytvořit problém ve vztahu. Jan Chrysostomos pak opakuje, že všichni mají mít stále před očima Pavlův výrok o manželském závazku až do smrti jednoho z manželů. Pro ty, kteří tomuto ideálu neodpovídají, doporučuje jedině: pokání. „Jaká je koupel pro takový hřích? Potoky vroucích slz, vzdechy z hloubi srdce, stálá zkroušenost, intenzivní modlitby, almužny, množství almužen, pokání za spáchané hříchy a střežení se do nich znovu upadnout; tak se smývá hřích, tak se duše očišťuje od poskvrn.“²³⁰

Třetí homilie *Quales ducendae sint uxores*,²³¹ je – jak titul naznačuje – o *hledání a volbě manželky*. Volba vyžaduje dlouhé a odpovědné uvažování, protože na rozdíl třeba od volby domu, který možno znovu prodat, je volba manželky napořád. A jestliže to je napořád, pak si každý musí představit, že bude s ženou třeba špatnou žít celý život. Je třeba hledat ženu ctnostnou, která odpovídá našemu životnímu pohledu, kterou bychom mohli vroucně milovat, a to láskou, jakou miluje Kristus svou církev. A jako on si ji neznechutil a přijal ji takovou,

---

²²⁷ Tamtéž, I, 5.

²²⁸ PG 51, 217–226.

²²⁹ *De libello repudii* II, 1.

²³⁰ Tamtéž II, 4.

²³¹ PG 51, 225–242.

jaká je, s jejími nedostatky a ošklivostí a „změnil její podobu, upravil ji, opravil její nedokonalosti, to je vzor, který musíš následovat. Jakékoliv prohřešky ti může tvá žena udělat, zapomeň na všechny, všechno odpusť. Má špatný charakter, změň ho svou něhou a dobrotou, jako Kristus tak učinil své církvi“,²³² a to až k smrti pro ni. Složitosti vztahu lze chápat jako nemoc a starost o nemocného. Toho nevyháníme, ale léčíme, a i když už je některý orgán nevléčitelný, většinou jej neodstraňujeme, žijí s námi slepí, kulhaví a jinak postižení. Fyzické orgány už třeba opravdu napravit nejde, ale „zvrácená vůle se může změnit“.²³³ A ani nezměnitelná žena není pro Jana Zlatoústého důvodem k tomu, aby ji manžel zapudil, neboť ona je jedním z jeho údů. Taková „nemocná“ žena je pro muže příležitostí pro jeho duchovní růst. V dalším průběhu homilie se mimo jiné objeví tvrzení, že je to Bůh sám, „kdo zasévá do duší lásky, kdo inspiruje tuto radost rodičům manželů, jakož i manželům samotným“.²³⁴ Objeví se úlohy o komplementaritě obou pohlaví, jiné postavení mužské a ženské role slouží k harmonii vztahů. Jan se vrací k hlavnímu tématu výběru manželky a zastavuje se u svého sociálního tématu. Bohatství by nemělo být kritériem pro výběr. Ono spíše porušuje vztah, zejména pokud je manželka bohatší než manžel. Naopak skromnost a chudoba mohou být tmelem vztahu. Zlatoústý připojí ještě dva krásné biblické příklady manželství Abraháma a Rebeky. Na jejich příkladu také ukáže kritérium výběru a způsob svatebního obřadu. „A podobně, když někdo z vás hledá ženu nebo muže, ať zkoumá především, zda ta osoba je milována Bohem, zda ji nebeská dobrota přislíbujíc přízeň, když to v ní je, zbývající přijde samo.“²³⁵ Důležitá je také modlitba. A bude-li manželství podle všech pravidel, když mezi manžely bude svornost, i děti budou žít ctnostně. „Když tedy matka bude taková, jak jsem řekl: ukázněná, čistá, bohatá všemi ctnostmi, bude i schopná získat svého manžela a něžně jej ovládat a k něžnosti též vést; a když jej takto získá, nalezne v něm nadšeného pomocníka pro výchovu dětí. A dokonce přivede Boha samotného, aby sdílel její starost.“²³⁶

Správný a odpovědný výběr partnera je jedinečnou cestou k manželské věrnosti a řešením všech možných manželských problémů.

---

²³² *Quales ducendae sint uxores* III, 2.

²³³ Tamtéž III, 3.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž III, 9.

²³⁶ Tamtéž.

XX. homilie na list Efezským

Z četných homilií, kde se ozývá problematika manželství a rodiny,²³⁷ vybírám ukázkově jednu z nejcharakterističtějších, homilii na Pavlovu epištolu Efezským. Je v ní také užitá klasická pavlovská výpověď o rodině jakožto domácí církvi: *hé oikia gar ekklésia esti mikra – domus enim est parva ecclesia.*²³⁸ Poté, co Pavel vyložil 22. verš 5. kapitoly o smysluplném uspořádání vztahů v manželství a rodině podle vzoru vztahu Krista a církve, rozebírá verš 25. „Muži, milujte své ženy, jako si Kristus zamiloval církev a sám se za ni obětoval.“ V předchozím výkladu byla řeč o solidární podřízenosti, nyní bude řeč o něžnosti a lásce (*agapé*). „Chceš, aby tě žena poslouchala, jako církev Krista? Pečuj o ni, jako Kristus o církev. Budeš třeba nucen dát za ni svůj život, být roztrhán na tisíce kusů, vše vytrpět, vše vydržet, v ničem necouvni. Když to budeš muset vytrpět, ještě ses vůbec nepřiblížil Kristovým obětem.“²³⁹ A jako církev Krista zapírala, ohrožovala a působila trápení, tak musí i manžel počítat s tak náročnou láskou. „A stejně tak, když tvá žena tebou třeba bude pohrdat, opovrhovat, chovat se drze, ty ji musíš přivést k sobě silou dobroty, lásky a něhy. Není silnějšího pouta, zejména mezi mužem a ženou.“²⁴⁰ Strachem a silou lze podřídít otroka, ale „společníci života, matku tvých dětí, zdroj tvého dobra, tu nemůžeš spoutat strachem, výhrůzkami, ale láskou a citem. Co by to bylo za rodinu, kde se žena třese před svým mužem... Bude ti dělat bolest, nevyčítej jí to, následuj Kristův příklad.“²⁴¹ To se týká i odporosti, kterou může manžel zakoušet fyzicky i psychicky. I zde je Kristus, který miloval svou církev, jež neměla krásy. Verše 1K 7,25–27, které mluví o očištění a úpravě církve, kterou Kristus vykonal, aby byla krásná, svatá a bezúhonná, mají manžela přivést ke stejné péči. „I my hledejme tuto krásu, budeme se tak moci stát jejími tvůrci... Vaše žena je dílo Boží! Být k ní hrubý, znamená být hrubý k jejímu tvůrci, urážky jí přeci nepřísluší.“²⁴² Ženu není třeba chválit pro fyzickou krásu, ale především pro krásu vnitřní. Vnější krásu rychle pomine, stačí malá nemoc. Ale rysy vnitřní krásy jako jsou dobrota, ovládnutí, vlídnost, trvají. A podobně jako vnější krásu, tak i bohatství a finanční zabezpečení nemá být kritériem. Manželství je skutečně tajemství, a to i z lidského hlediska. Dítě opustí milované rodiče, s nimiž prožilo kus života, a odejde za někým, kdo byl do té chvíle neznámý. A místo smutku mají všichni radost.

²³⁷ IOANNES CHRYSOSTOMOS. *In Genesim homiliae* 2,4, PG 53,31; *In Genesim sermo* 6,2; 7,1; 7,5, PG 54,607.608.616; *In Acta apostolorum homilia* 26,4 PG 60, 202–203; *In Ep. ad Rom.* 24,3, PG 60,626; *Exp. in Ps.* 41,2, PG 55,158; *Hom. in Mat.* 48,7 PG 58,495, a řada dalších.

²³⁸ IOANNES CHRYSOSTOMOS. *In Ep. ad Eph.* 20,6, PG 62,143.

²³⁹ Tamtéž. 20, 1. PG 62, 137.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ Tamtéž.

²⁴² Tamtéž 20,2. PG 62, 138.

V dalším výkladu (verš 33) se Pavel vrací ke vztahu muž–žena. V duchu doby je to muž jako první autorita, hlava, ovšem hlava nemůže přezírat tělo, jinak sama sebe zničí. „<Muž> at' z něžné lásky vytvoří protiváhu poslušnosti.“²⁴³ Žena má mít svého muže v úctě, ale tato úcta či podřízenost je úctou svobodné ženy. Starost hlavy rodiny musí být bezvýhradná. „Dejte ženě vše, co potřebuje, nepřehlédněte žádnou její potřebu a zájem, nešetřete námahy, je to naléhavý úkol.“²⁴⁴ Hlubokou jednotu (budou jedno tělo) manželství vidí Jan Zlatoústý také ve slově „připojí se ke své manželce“ (v. 31), a ne prostě „bude s ní bydlet“. Muž se má také postarat o vzdělávání ženy, její duchovní růst, a zakončuje slavnou větou. „Budeme-li takto řídit své domácnosti, budeme tak hodni řídit také Církev: neboť rodina je malá církev. Tak muž a žena převyšují celý svět.“²⁴⁵ Sára a Abraham pak slouží jako obraz a vzor manželského života. V průběhu homilie se ještě ozvou důrazy na skromný způsob života, na jednotu, která se musí projevit i jednotou společného vlastnictví. Slova jako „moje“ či „tvoje“ do společného života nepatří. A cesta k takovému společnému životu musí být laskavá. Říká-li třeba žena: „to je moje“, muž má laskavě říci, že taková slova nezná, vždyť všechno, co má, je její, i on je její. Nechybějí ani praktické až psychologické rady: „Nikdy ji neoslovujte jen kratičce jménem! Užívejte něžná slůvka, projevujte ohledy a především hluboký cit. Prokazujte jí úctu a nebude toužit po jiných, vnější sláva bude mít v jejích očích malou cenu, když ji budete oslavovat vy sami. Vyzdvihujte ji nad všechno, krásu, inteligenci, chvalte ji. Tak ji dovedete k tomu, že nebude dopřávat pozornost cizím a bude se smát všem úspěchům světa.“²⁴⁶ Bude-li v domácnosti společná modlitba a bázeň Boží, vše ostatní bude k dobrému.

K těmto tématům manželského a rodinného života a manželské lásky se Jan Zlatoústý vrací i v jiných homiliích, zejména pak v Homiliích na Matoušovo evangelium. Důraz klade také na manželskou spiritualitu, která je spiritualitou evangelia a jejíž modelové vyjádření se žije v mnišství. Manželé by tedy měli sledovat tento směr, modlit se jako mniši, pracovat jako mniši, usilovat o ctnosti jako mniši.²⁴⁷ Jedinou specificitou manželského života je plození dětí. Jinak cíl a vrchol jsou pro všechny věřící stejné. Významné informace o nauce Jana Zlatoústého o manželství a rodině bychom také našli v jeho traktátu *O marné slávě a*

---

²⁴³ Tamtéž 20, 4. PG 62, 140.

²⁴⁴ Tamtéž 20, 5. PG 62, 142.

²⁴⁵ Tamtéž 20, 6. PG 62, 143.

²⁴⁶ Tamtéž 20, 9. PG 62, 148–149.

²⁴⁷ JOANNES CHRYSOSTOMOS. *Ep. ad Haebra 7,4; 7,41. Adv. oppugn. vitae monast. 3,14.* Srov. EVDOKIMOV, Pavel. *Epochy duchovního života. Od pouštních otců do našich dnů.* Olomouc : 2002, s. 135n.

výchově dětí,²⁴⁸ především o roli rodičů, zejména matky ve výchově od nejranějšího věku až po dospívání.

V každém případě je Jan Zlatoústý klíčovým církevním otcem pro předávání a rozvíjení tradice o křesťanském pojetí manželství. Cenný je jeho osobnostní vklad do této nauky, neboť si prošel cestou nesmírného obdivu k panictví/panenství, jako kazatel a kněz a biskup se setkal s nejedním manželským problémem. A v této pastýřské zkušenosti je pak jeho nauka ukuta do podoby, kterou zanechal ve svém díle.

2.4 Augustinus

2.4.1 Život a dílo svatého Augustina

Augustin (Aurelius Augustinus) se narodil 13. listopadu 354 v severoafrickém městečku Thagaste. Otec byl římským úředníkem a nebyl na rozdíl od Augustinovy matky Moniky křesťanem. Rodina Augustinovi umožnila solidní vzdělání. Studoval v Thagaste, Madaure a Kartágu. Osobní život mladého Augustina v této době je provázen vztahem s dívkou, mají spolu nemanželského syna Adeodata, a hledáním existenciálního zakotvení. Je okouzlen a stržen manichejci, náboženským proudem, jehož zakladatelem byl Mání (+ 277), který svůj systém opřel o gnostické a křesťanské prvky a vytvořil jakousi dualistickou synkrezi, vysvětlující svět jako zápas dvou protichůdných principů. Ve službách temného principu je hmota a tělo, je tedy třeba se od nich osvobodit. K tomu jim sloužila přísná askeze a odříkání. Augustina zřejmě přitahovala logičnost jejich teodiceje a možná i ideál svobody od tělesnosti a sexuality, kterého přes všechnu snahu nedosahoval.²⁴⁹ Mezi lety 375–383 se pokouší o učitelskou kariéru a začíná svou literární činnost. Zřejmě nevalné zkušenosti pedagoga jej přivádějí k cestě do Říma a snahu o nové uplatnění. Roku 384 se mu podařilo obhájit místo rétora v Miláně. Stále ještě váhá rozejít se s manichejci, ale přibližuje se, zejména díky vlivu milánského biskupa Ambrože, ke katolické víře. Pro pochopení jeho vztahu k manželství může sehrát i podivná manipulace jeho matky, která jej donutí, aby opustil svou milenkou, a připravuje „perspektivní“ sňatek. Milenka mizí v ústraní, sňatek se nekoná a Augustin žije s jinou milenkou. Vzpomíná na to jako na velké vnitřní drama: „Mezi tím se mé hříchy

²⁴⁸ SCHULTE, F. *Joannes Chrysostomos, De inani gloria et de educandis liberis*. Münster 1914; *De inani gloria et de educandis liberis*, ed. A. M. Malingrey, SC 188. Paris : Cerf 1972.

²⁴⁹ Srov. VOPŘADA, David. Vyznání Augustina a jeho čtenářů. In: *Svatý Augustin. Vyznání*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 2015, s. 14. ISBN 978-80-7195-189-6.

hromadily a žena, s kterou jsem už dlouho sdílel lože, byla jako překážka manželství odtržena od mého boku, a srdce, které k ní přilnulo, bylo rozpolcené a zraněné krvácelo. A ona se vrátila do Afriky a dala ti slib, že už nepozná muže, a mého syna, kterého jsem s ní zplodil, nechala u mě. Ale já jsem byl nešťastný a nedokázal tuto ženu napodobit a nevydržel jsem dvouletý odklad, kdy bych si mohl vzít tu, kterou jsem žádal o ruku, a protože jsem nebyl příznivcem manželství, ale otrokem chtíče, obstaral jsem si jinou – ale ne jako manželku –, aby se tak nemoc mé duše pomocí nepřetržitého návyku udržovala a protahovala buď ve stejné, nebo ještě větší míře do doby, než se ujme vlády manželka. Ale ta moje rána, způsobená přeseknutím předchozího vztahu, se nehojila, zanítla se a ostře bolela, zhnisala – a poté bolela jakoby s menší palčivostí, ale s větší beznadějí.²⁵⁰

V této době také plánuje jakýsi komunitní život s přáteli, čte filosofické knihy zejména platoniků, zabývá se pochopením Boha, otázkami zla, ale čte i Pavlovy epištoly. Setkává se s několika osobnostmi, které mu pomáhají v jeho hledání, opouští své pracovní místo, realizuje sen o společném životě přátel v Cassiciaku, zažívá rozhodující událost při četbě v zahradě. Tak se postupně připravuje jeho cesta k obrácení a přijetí křtu na velikou noc v roce 387. Téhož roku umírá Monika, Augustin se ještě nakrátko vrátí do Říma. Na podzim roku 388 definitivně opouští Itálii a odplouvá do Afriky. Ještě za pobytu v Itálii se dozvěděl z Ponticianova vyprávění o egyptském mnichu Antonínovi, mniších a kláštorech.²⁵¹ Byl to rozhodující moment. V Římě se seznamuje s konkrétními mnišskými komunitami a obdivuje harmonický život v lásce a svobodě.²⁵² Nyní v Africe se pokusí takový nebeský život na zemi žít. Začíná s několika bratřími klasickým mnišským odloučením v Thagaste. Zanedlouho je však roku 391 nečekaně, ale vlastně přirozeně pro velkou osobní autoritu vysvěcen na kněze. Mnišský ideál však sleduje dál, zakládá komunitu, která je zapojena i do apoštolské činnosti. Roku 395 je v Hippo vysvěcen na biskupa koadjutora a od roku 397 se stává hipponským biskupem. Ani v této chvíli se mnišského ideálu nevzdává a při jeho sídle pokračuje mnišská komunita. Celá mnišská spiritualita a aktivita Augustinova se zrcadlí v jeho „řeholích“, jež se stanou pro mnoho dalších řádů zásadními texty.²⁵³ Jako biskup je vtažen do dobových zápasů s herezemi, jako jsou manicheismus, donatismus a pelagianismus. Je monumentálně plodným autorem. Jeho díla zasahují do mnoha oblastí: filosofie, obrany víry, dogmatiky, morální

---

²⁵⁰ Svatý Augustin. *Vyznání* 6, 15, s. 160–161.

²⁵¹ Srov. tamtéž 8, 14, s. 203–206.

²⁵² Srov. VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství 2-3*. Praha : Benediktinské arcidiocésní sv. Vojtěcha a Markéty 2010, s. 257. ISBN 978-80-86882-14-7

²⁵³ Srov. tamtéž, s. 259–281.

teologie, biblistiky. Snad nejznámějším spisem jsou *Vyznání (Confessiones)*.²⁵⁴ Neméně známé je rozsáhlé dílo zabývající se teologií dějin a vztahem k politice *O Boží obci (De civitate Dei)*.²⁵⁵ Křesťanské myšlení a celou západní teologii ovlivnil svým spisem *O Trojici (De Trinitate)*²⁵⁶ a svým psychologickým konceptem Trojice. Celá řada spisů je obrácena proti těm, s nimiž zápasil. Ke konci života byl Augustin konfrontován s náporom barbarských kmenů, které ohrožovaly severní Afriku. Snažil se o dialog a zachování míru. V roce 430 Vandalové obklíčili samotné Hippo. Augustin prožívá tyto události s velkou bolestí. Jeho životopisec píše: „Slzy se hojněji než obvykle staly jeho chlebem ve dne i v noci, a nyní, na sklonku svého života, více než dříve padal do hořkosti a zármutku svého stáří.“²⁵⁷ Stáří, únava a nemoc jej doprovodí ke smrti. V obleženém Hippo umírá 28. srpna 430.

2.4.2 Augustinovo pojetí manželství

Pro naše téma manželství v pojetí Augustinově jsou relevantní následující spisy: již zmíněná *Vyznání (Confessiones)*, *O dobru manželském (De bono coniugali)*,²⁵⁸ *De nuptiis et concupiscentia*,²⁵⁹ *De Genesi contra Manichaeos*,²⁶⁰ *Knihy o vyučování katechumenů (De catechizandis rudibus)*,²⁶¹ *De gratia Christi et peccato originali*,²⁶² *De sancta virginitate liber unus*²⁶³ a některé pasáže ze spisu *O Boží obci (De civitate Dei)*.

Z uvedených Augustinových děl je zřejmé, že jeho pojetí manželství postupem času dozrávalo. Musíme počítat i s jeho osobní zkušeností, jeho nemanželskými vztahy, svým způsobem nechutí k manželství a jak sám přiznává i s jeho potížemi zvládat svůj temperament a to i oblasti sexuálního života. Na jeho pojetí manželství měly vliv myšlenkové proudy, s nimiž byl v kontaktu či proti nim bojoval – manicheismus a pelagianismus. Je s podivem, že

²⁵⁴ AUGUSTINUS. *Confessiones*. PL 32, 659–868; CC 27. Poslední český překlad: SVATÝ AUGUSTIN. *Vyznání*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 2015.

²⁵⁵ AUGUSTINUS. *De civitate Dei*. PL 41; CC 47–48. Český překlad: AUGUSTIN. *O Boží obci*, 2 sv. Praha: Vyšehrad, 1950. *O Boží obci*, 2 sv. Praha: Karolinum, 2007. Přetisk 1. vydání.

²⁵⁶ AUGUSTINUS. *De Trinitate*. PL 49, 819–1098; CC 50–50 A.

²⁵⁷ POSSIDIUS. *Vita S. Augustini* 28. *Sancti Augustini vita scripta a Possidio episcopo*. Ed. Herbert T. Weiskotten. Princeton : Princeton University Press 1919, s. 112. Cit. podle BENEDIKT XVI. *Otcové církve. Od Klementa Římského po Augustina*. Kostelní Vydří 2009, s. 179. ISBN 978-80-7195-263-3.

²⁵⁸ AURELIUS AUGUSTINUS. *De bono coniugali*. PL 40, 373–396. Český překlad: In AURELIUS. „O dobru manželském“. In *Aurelius Augustinus : Říman, člověk, světec*. Praha : Vyšehrad, 2000. Přel. Radislav Hošek, str. 264–293. Též: AURELIUS AUGUSTINUS. „O manželském dobru“. In *Aurelius Augustinus O lži a jiné úvahy*. Třebíč : Akcent, 2000. Přel. Ivan Nykel, str. 105–143.

²⁵⁹ PL 44, 413–474; CSEL 42.

²⁶⁰ PL 34, 173–220.

²⁶¹ PL 40, 309–348; CC 46; český překlad: *Sv. Augustina kniha o vyučování katechumenů*, Praha: Cyrillo-Methodějské knihkupectví G. Francel, 1901.

²⁶² PL 44, 359–410; CSEL 42.

²⁶³ PL 40, 397–428; CSEL 41.

nezřízený Augustin se v manicheismu²⁶⁴ zhlédl a poměrně dlouhou dobu s nimi žil. Možná jej přitahovala intelektuální stránka tohoto proudu, vysoké mravní ideály a zároveň jakási tolerance při dosahování těchto vrcholů dokonalosti. „Konečně, nebo možná především, manicheismus řešil pohodlně mravní problém a dovoloval paradoxním způsobem spojit nejvznešenější ideál s velmi snadným vedením života.“²⁶⁵ Pro manichejce bylo zlem především plození dětí, o sexualitu jako takovou jim ani nešlo. Když se Augustin s manichejci rozešel a vedl s nimi polemiku, právě důraz na plození dětí jako dobro a účel manželství bude hrát zásadní roli v jeho pojetí manželství.

Dalším proudem, který se podepsal na jeho pojetí manželství, byl pelagianismus. Pelagius žil v letech 360–418.²⁶⁶ Byl asketou, přesvědčen o možnostech svobodného rozhodování a lidského usilování při dosahování morálních a duchovních hodnot. Spor se vedl o nezbytnosti milosti Boží ke spáse. Augustin a další vlivné osobnosti té doby se zasadili o jeho odsouzení, poprvé na Kartaginském koncilu roku 412. Další odsouzení na sebe nenechala čekat a na Efezském koncilu 431 došlo k prohlášení jeho nauky za heretickou. Dnešní vědecká diskuse se pokouší ukázat na nepochopení některých Pelagiových důrazů²⁶⁷ a zvýraznit jeho ortodoxní víru. Pelagiáni podle Augustina považovali žádostivost za dobrou; zlou se stává tehdy, když se vymkne kontrole.²⁶⁸ Augustin však zdůrazňuje, že žádostivost je zlá svou podstatou plynoucí z dědičného hříchu, a v sexualitě viděl její silné projevy. Tento pohled na sexualitu pak ovlivňuje jeho pojetí manželství.

Dalším vlivem na Augustinovo pojmání manželství byla polemika s Joviniánem.²⁶⁹ Jovinián reagoval na tehdy silně propagované panictví a panenství a asketismus. Zdůrazňoval, že ti, kteří žijí v celibátu a přísné askezi, nemají větší zásluhy než ti, kteří žijí poctivým životem ve světě. Pro všechny je v nebi připraveno místo. Z toho mu vyplývalo, že manželství a panictví/panenství jsou si rovný. Tento názor však nenašel v tehdejší církvi oporu a na několika synodách koncem 4. století byl prohlášen za heretický.²⁷⁰ Někteří křesťanští autoři,

---

²⁶⁴ DECRET, François. *Máni a tradice manicheismu*. Bratislava : CAD Press, 2000. ISBN 80-85349-30-2.

²⁶⁵ MARROU, Henri. *Svatý Augustin*. Řím : Křesťanská akademie 1979, s. 24.

²⁶⁶ Srov. HUŠEK, V. Milost stvoření, zjevení a odpuštění podle Pelagia, in L. Karfíková – J. A. Dus (vyd.), *Milost v patristice*, Jihlava: Mlýn, 2011, str. 137–174. REES, B. R. *Pelagius: life and letters*. Rochester : New York, 1998. ISBN 0-85115-714-9.

²⁶⁷ Srov. HUŠEK, Vít. *Ambrosiaster a dějiny spásy v kontextu předaugustinovské západní teologie*. Habilitační práce. Olomouc 2017. OUTRATA, Filip. *Teologie stvoření Juliana z Aeclana a její zdroje*. Disertační práce. Praha: ETF 2014. MESLIN, Michel. *Sainteté et mariage dans la seconde querelle pélagienne*. *Mystique et continence*. in *Études carmélitaines*, Paris : Desclée de Brouwer, 1952. REYNOLDS, Philip Lyndon. *Marriage in the Western Church*, Leiden : E. J. Brill, 1994. ISBN 90-04-10022-9. BROWN, Peter. *Tělo a společnost : Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*. Brno : CDK, 2000.

²⁶⁸ AUGUSTINUS. *Contra secundam Juliani responsionem opus imperfectum* 4, 21. PL 45, 1348.

²⁶⁹ HIERONYMUS. *Adversus Jovinianum Libri Duo*. PL 23, 205–384.

²⁷⁰ Srov. VOPŘADA, David. Augustinova nauka o manželství. *Communio*. 14, 2010, 3/4, s. 92. ISSN 1211-

Jeroným především, bránili prioritu celibátu tak vehementně, že na manželství nenechali téměř nic pozitivního. Augustin vstoupí do této diskuse o něco později a s chladnější hlavou může vypracovávat své vyváženější pojetí manželství.

Nemůžeme také přehlédnout celý společenský kontext, v němž Augustin vyrůstal a působil. Morální život v římské říši neodpovídal křesťanským ideálům, a to i v oblasti manželství. Promanželské zákony Augustovy a Konstantinovy nebyly respektovány, nevěra u mužů byla tolerována, rozvody byly běžnou praxí. Na tomto pozadí se bude Augustin snažit křesťanské zásady pro manželský život zdůrazňovat, a to i přes protesty posluchačů jeho kázání.²⁷¹

Všechny tyto vlivy spolupůsobí na jeho teologii manželství, která se vykrytalizuje zejména v jeho spise *O manželském dobru*.

O manželském dobru

Spis *O manželském dobru* pochází z roku 401. Jak už jsme připomněli, vstupuje Augustin tímto spisem do diskuse, kterou rozpoutal Jovinian, respektive Jeroným o duchovní hodnotě panictví/panenství. Píše pro Bohu zasvěcené panny a snaží se je vést k přesvědčení, že i když vstoupily do vyšší formy života (tím souhlasí s Jeronýmem), nemají podceňovat manželství, jak bylo v té době módním trendem.²⁷² Augustinův spis má dvacet šest knih.

Hned na začátku autor připomíná v duchu Aristotelově, že Bůh stvořil člověka jako společenskou bytost schopnou přátelství a že k lidské přirozenosti tato sociální rovina podstatně patří. „Jelikož je každý člověk částí lidského rodu a lidská přirozenost je čímsi společenským a obsahuje velké přirozené dobro i schopnost přátelství, Bůh chtěl dát všem lidem původ z jediného člověka, aby byli ve své pospolitosti spjati nejen rodovou podobností, ale i příbuzenským poutem. A tak prvním přirozeným svazkem lidské společnosti muž a žena... Vždyť bok po boku jsou spolu ti, kteří společně jdou a společně hledí, kam jdou.“²⁷³ Augustin také připomíná, že tento základ manželského soužití je hlubší, než jen „spojení samce se samicí“²⁷⁴ a má svůj původ v Bohu samotném. Diskuze o manželství a zejména sexuálním životě v manželství byla tehdy velice bohatá. Augustin základní názory připomíná a nedělá si nárok na definitivní závěr. Týká se příkaz „Plodte a množte se!“ (Gn 1,28) lidí až po prvotním hříchu, tedy smrtelných těl? Nebo byla jiná možnost rozmnožování než sexuální

7668.

²⁷¹ Srov. POŘÍZ, Jan. Manželství a sexualita u sv. Augustina. *Teologické texty* 2008, 2.

<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2008-2/Manzelstvi-a-sexualita-u-sv-Augustina.html> /6.5.2017/

²⁷² Srov. BROWN, *Tělo a společnost*, s. 282.

²⁷³ AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru* I. 1, s. 264.

²⁷⁴ Tamtéž.

spojení? Nebo jde o alegorický výklad a týká se to ctnosti? Nebo je tu předpovězen vývoj od animálního těla k tělu duchovnímu, „od smrtelnosti k nesmrtelnosti, od zvířecosti k duchovnosti“²⁷⁵ Nezávisle na této dobové diskuzi má Augustin jasný závěr: „spojení muže a ženy je něčím dobrým; tento svazek doporučuje Písmo svaté“.²⁷⁶ Dokladem je, že Písmo nedovoluje rozvod a že Kristus svou přítomností na svatbě v Káně toto dobro potvrdil. Podstatné je Augustinovo vyjádření, že dobro manželství nestojí jen na plození dětí, ale má i další důvod. „Nezdá se mi, že je tomu tak jen při plození dětí, nýbrž i pro samu přirozenou jednotu v odlišném pohlaví.“²⁷⁷ Přeci existuje smysluplné manželství bezdětných nebo starých manželů. „V dobrém, třebaš letitým manželství, i když už vymizel žár mladého věku planoucí mezi mužem a ženou, zůstává vztah vzájemné úcty mezi manželem a manželkou.“²⁷⁸ Manželství tedy je víc než jen instituce, již ospravedlňuje plození dětí. Augustin mluví o „věrné úctě“, „vzájemné službě“, „čistotě duší řádně spolu spojených“.²⁷⁹ Pokud jde o mladé manžele, u nichž předpokládá „nedostatek tělesné zdrženlivosti, který je sám o sobě hříšný“, je díky manželství proměněn v cosi pozitivního a „manželské spojení vytváří ze zla vášně něco dobrého“, tělesná žádostivost je díky rodičovské touze uváděna na správnou míru, „vždyť žhavá rozkoš se u manželů stává v jakémsi smyslu důstojnou“.²⁸⁰ Manželství je závazek. Autor vychází z Pavlova listu Korintským,²⁸¹ porušení manželství je cizoložstvím a povinnost je zachovat je prvořadá. Závazek věrnosti váže k manželovi/ce. I přes různé vztahové peripetie s jinými partnery platí.²⁸² Zajímavou a aktuální je kapitolka pátá. Pojednává o muži a ženě, kteří spolu žijí a nejsou manželé, navíc spolu žijí „ne kvůli plození potomků, ale pro svou nezdrženlivost, jen kvůli souloži při vzájemné dohodě, že ani on to nebude dělat s jinou ani ona s jiným“.²⁸³ Augustin připouští, že tento vztah lze „v nějakém smyslu“ nazvat manželstvím za předpokladu, že spolu chtějí žít do smrti a nevyklučují v budoucnosti narození potomstva. Dále je řeč o dočasném soužití. Zřejmě mluví z vlastní zkušenosti. Pokud žena po odchodu takového druha se rozhodne zachovat mu věrnost, „snad bych se ji tak snadno neodvážil nazvat cizoložnicí“.²⁸⁴ Dokonce takovou ženu nadřazuje legálním manželkám, které nutí své muže k „splácení manželské povinnosti... z žádostivé

---

²⁷⁵ Tamtéž II. 2, s. 265.

²⁷⁶ Tamtéž III. 3, s. 266.

²⁷⁷ Tamtéž.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ Srov. Tamtéž.

²⁸⁰ Tamtéž III. 3, s. 267.

²⁸¹ Srov. 1K 7,4.

²⁸² AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru*, IV. 4, s. 267–268.

²⁸³ Tamtéž V. 5, s. 268.

²⁸⁴ Tamtéž.

touhy... Na jejich sňatcích je dobré právě jen to, že uzavřely sňatek“.²⁸⁵ Augustin zde nezapře svůj názor na vášnivý sexuální život, který i v manželství je podle něj „hanebný“,²⁸⁶ a dává přednost nemanželské (či svým způsobem „manželské“) věrnosti nesezdaných. V textu se stále objevuje negativní podtón ve vztahu k sexuálnímu soužití bez možnosti plození dětí. To ani v manželství není ospravedlnitelné. „Takové naplňování tělesné povinnosti se ovšem skrze sňatek nepřipouští, ale skrze sňatek odpouští.“²⁸⁷ Přesto plození dětí není jediným cílem. Stále platí, že je „prvním společenstvím lidského rodu“, „vzájemnou službou“, „podporou ve slabosti“ a pomocí proti „nedovoleným sexuálním stykům“.²⁸⁸ Sexuální život bez plození dětí nese s sebou vinu, je „to hřích odpustitelný kvůli věrnosti manželského lože“.²⁸⁹ Manželství ovšem není jen lidskou či právní záležitostí. Nese v sobě transcendentno či „je věci svátostnou“. Nelze aplikovat jen právní hledisko, protože ani to, např. při rozvodu, jejíž zákony připouštějí, manželství neruší. Svátostný charakter (*sacramentum*) je ovšem v pátém století chápán poněkud jinak než v rozvinutém dogmatickém pojetí pozdější doby. Augustin jej chápe především ve vztahu k nerozlučitelnosti a transcendentnímu zakotvení.²⁹⁰ „Manželství v Augustinově pojetí možno nazývat svátostí ze tří důvodů: 1. protože je nerozlučné a nerozlučnost z něj činí posvátný stav; 2. protože existuje symbolický a reprezentativní vztah mezi manželstvím a Kristovým spojením s církví; 3. protože manželství je – nakolik nerozlučné – analogické se svátostí křtu“.²⁹¹

Proti všem pravidlům římského právního systému „i když dojde k rozvodu, ono manželské společenství není ukončeno“.²⁹² V každém případě je manželství dobro zejména proto, že vytváří přátelství a umožňuje pokračování lidského rodu: „a v tom je velikým dobrem přátelská společnost“.²⁹³ Ovšem toto dobro musí být užíváno pro to, pro co bylo ustanoveno. Přesto Augustin stále upřednostňuje panictví/panenství. „A právě tím je dobrem vdávat se, protože je dobro přivádět na svět potomky a být v rodině paní; lepší je však se nevdávat, protože je vzhledem k lidské společnosti lepší nežádat si té věci.“²⁹⁴ Rozmnožování lidstva bylo nutností na počátku, nyní je však, podle Augustina, nová situace přející zdrženlivosti.

---

²⁸⁵ Tamtéž V. 5, s. 269.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ Tamtéž VI. 6, s. 269.

²⁸⁸ Srov. Tamtéž.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ POŘÍZ, Jan. Manželství a sexualita u sv. Augustina. *Teologické texty* 2008, 2.

<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2008-2/Manzelstvi-a-sexualita-u-sv-Augustina.html> /20.5.2017/

²⁹¹ REYNOLDS, Philip Lyndon. *Marriage in the Western Church*, E. J. Brill, Leiden, 1994, s. 309. Citováno z POŘÍZ, Jan. Manželství a sexualita u sv. Augustina.

²⁹² AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru* VII. 7, s. 271.

²⁹³ Tamtéž IX. 9, s. 273.

²⁹⁴ Tamtéž.

Vždyť díky ní „by se mnohem rychleji naplňovala obec Boží a urychloval by se konec věku“.²⁹⁵ Svoje vývody Augustin podpírá texty svatého Pavla ze sedmé kapitoly prvního listu Korintským. Do manželství by měli tedy vstupovat jen ti, „kteří nemají zdrženlivost“,²⁹⁶ a i tak by měli svůj sexuální život držet v mezích rozumnosti a přirozenosti. I když není někdy cílem plození potomstva, je v manželství takový styk odpustitelný. „Jsou-li však oba ovládnáni přílišnou žádostivostí, potom se dopouštějí něčeho, co s manželstvím už nemá nic společného.“²⁹⁷ Prvořadý důraz je kladen na tom, aby manželský styk nebyl proti přirozenosti (*contra naturam*). Protimanichejský motiv se jasně ukazuje v Augustinových dalších úvahách o svatosti manželského soužití. Protože těla věřících jsou chrámem Ducha svatého,²⁹⁸ musí to platit i manželech: „Proto jsou také svatá těla manželů, kteří zachovávají věrnost sobě i Bohu.“²⁹⁹ Platí to i v případě, že jeden z partnerů není věřící. Zajímavá je také Augustinova polemika s Pavlem. Podle Pavla žena bez manžela nebo svobodná dívka se stará o věci Páně, provdaná o světské věci, jak by se zalíbila muži.³⁰⁰ Augustin namítá, že i „věřící žena, která zachovává manželskou čistotu, má na mysli, jak se líbit Pánu“, ale aby ta polemika nebyla tak ostrá, dodává „samozřejmě na to myslí v menší míře“.³⁰¹ Je dokonce možné, a ten závěr Augustin činí po výkladu Petrova listu,³⁰² že právě díky manželství manželé myslí na to, jak by se líbili Pánu. V další úvaze autor předkládá zřejmě mezi křesťany rozšířenou myšlenku o jakémsi vývoji v manželském soužití. Na počátku vstupují do manželství „pod nadvládou chtíče“, poté dojde k jeho přemožení a mohou „vystoupit na vyšší stupeň svatosti“, buď oba, nebo vystoupí-li sem jen jeden, bude pak v sexuálním soužití nikoli „vymahatelem, ale splácejícím dlužníkem a ve všem konání zachová čistou zbožnou svornost s druhým“,³⁰³ to znamená, že ten, kdo vystoupil k onomu vyššímu stupni, bude spíše pasivním partnerem v sexuálním životě. Augustin neopomíjí ani otázku konkubinátu. Ten není ospravedlněn ani dobrou snahou mít potomstvo.³⁰⁴ Pro Římány bylo přirozené, že manželství, které nemohlo plnit reprodukční funkci, mohlo být rozvedeno a rozvedení se znovu ženili či vdávaly. Augustin připomíná, že pro křesťany to možné není. „Takže i když manželé vědí, že nemohou mít děti, není jim dovoleno rozvést se a manželsky se spojit s jinými, třebaš toliko kvůli

---

²⁹⁵ Tamtéž X. 10, s. 273.

²⁹⁶ Tamtéž X. 10, s. 274.

²⁹⁷ Tamtéž X. 11, s. 275.

²⁹⁸ Srov. 1K 6,19.

²⁹⁹ AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru* XII, 13, s. 276.

³⁰⁰ Srov. 1K 7,34.

³⁰¹ AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru* XII, 13, s. 276.

³⁰² Srov. 1Pt 3,1–7.

³⁰³ AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru* XIII, 15, s. 277.

³⁰⁴ Srov. tamtéž XIV, 16, s. 278–279.

potomstvu.³⁰⁵ Je možné, jako za dávných dob se svolením manželky, aby muži zplodila děti jiná žena? Odpověď překvapivě není jednoznačná. „Zda je to přípustné i dnes, to bych hned tak nechtěl tvrdit.“³⁰⁶ Připouští totiž možnost, že existuje určitý vývoj v chápání manželské problematiky. „Neboť tajemná rozdílnost časů přináší tak velké množství příležitostí pro správné konání nebo nekonání.“³⁰⁷ Dokonce Augustin tvrdí, že v různých dobách „zbožnost vyžaduje něco jiného“.³⁰⁸ Tím myslí starozákonní polygamií a její vývoj k monogamii a nakonec ke zdrženlivosti. Následující úvaha se zabývá sexuálním stykem. Ten je „jako pokrm pro lidské zdraví“.³⁰⁹ Jak pokrm, tak sexuální styk přináší tělesné potěšení, to ovšem musí být „uvedeno na pravou míru, drží-li je na uzdě uměřenost a užívá-li se jej přirozeně“.³¹⁰ Není-li tomu tak a sexuální styk vybočí z těchto mezí, nemůže se to dotknout dětí, které se z takových špatných případně i nelegálních spojení narodí. „Ať však děti přicházejí na svět z jakéhokoli styku, budou z nich čestní a bezúhonní lidé.“³¹¹ Jaksi nelogicky Augustinova další úvaha vyjadřuje nostalgický pohled na dávné starozákonní předky, kteří podle něj sexuální život a plození potomstva brali jako duchovní úkol. Od tohoto ideálu jsou daleko i dobří dnešní křesťané.³¹² Ke starozákonní dávné době také patřil patriarchální rys, muž může mít více manželek, nikoli naopak. To Augustin přijímá jako přirozený stav, „neodporuje to totiž přirozené podstatě manželství“.³¹³

V osmnácté kapitole Augustin předkládá zajímavou exegezi 1Tm 3,2, respektive Tit 1,6 o ustanovení biskupa či presbytera, který má být „muž jedné ženy“. „Tak je i náš biskup, muž jediné ženy, znamením jednoty složené ze všech národů a podřízené jedinému muži – Kristu“,³¹⁴ podobně jako větší počet manželek patriarchů byl „znamením církevních sborů ze všech národů a podřízených jednomu muži – Kristu“.³¹⁵ A tak i dnes je „svátost sňatku s jedinou ženou znamením budoucí jednoty nás všech, podřízené Bohu v jediné nebeské obci“³¹⁶. Krásná vize manželství jakožto znamení eschatologické budoucnosti. Manželství odráží jednotu v Bohu a tato Augustinova vize se blíží myšlence alexandrijských otců o manželství jako „*mikrobasileia tou theou*“. Křesťanskou ideu o jednotě a jediném manželství

---

³⁰⁵ Tamtéž XV, s. 279.

³⁰⁶ Tamtéž.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Tamtéž XVI. 18, s. 280.

³¹⁰ Tamtéž.

³¹¹ Tamtéž.

³¹² Tamtéž XVII. 19, s. 281.

³¹³ Tamtéž XVII. 20, s. 282.

³¹⁴ Tamtéž XVIII. 21, s. 282–283.

³¹⁵ Tamtéž XVIII. 21, s. 282.

³¹⁶ Tamtéž XVIII. 21, s. 283.

pak Augustin staví do protikladu s římskou praxí postoupit manželku druhému muži kvůli potomstvu. „U našich sňatků je přece závažnější posvátno svátosti než plodnost lůna“.³¹⁷ A pro křesťanské manžele je plození potomstva nejen záležitostí udržení rodu, ale i duchovní, poskytují jim totiž „výživu i duchovně“.³¹⁸ Na pozadí různých názorů na hříšnost manželského styku (gnostici, enkratité) se Augustin snaží alegorickou exegetickou metodou prokázat, že soulož sama o sobě není hřích, pokud nevybočuje z přirozeného řádu.³¹⁹ V obraně manželství však Augustin neztrácí se zřetele, že zdrženlivost je vynikající ctností, ovšem „není ctností těla, nýbrž duše“.³²⁰ Tato ctnost může být projevena v činu, nebo být skrytá ve vnitřním založení. To může nějak naznačovat, že i lidé žijící v manželství nejsou o tuto ctnost připraveni, pokud žijí čistě a věrně. „Tak také není nerovná odměna za zdrženlivost v Janovi, který nezakusil žádný sňatek, a v Abrahámovi, který zplodil potomky. A jak svobodný stav prvního, tak manželství druhého bojovalo pro Krista v dobách od sebe vzdálených, ale Jan projevoval zdrženlivost i činem, kdežto Abraham ji měl toliko ve svém založení.“³²¹ Tato myšlenka je revoluční na pozadí panictví a panenství přeceňujících názorů v Augustinově době. Zrovna tak oponuje názorům, že ten, kdo žije v panictví či panenství, by se měl považovat za lepšího než ten, kdo žije v manželství. Když by tedy někdo řekl křesťanovi panictví: „Tys tedy lepší než Abraham? A když by on toto uslyšel, necht’ se tím potom nedá zmást a neosmělí se říci ‚lepší‘, a necht’ ale ani neustoupí od svého záměru... ale ať řekne: Já ovšem nejsem lepší než Abraham.“³²² Podobně se žena může srovnávat se Sárrou. Tím se ovšem vynikající charakter panictví a panenství neruší. To se logickými úvahami snaží Augustin vyargumentovat v kapitole dvacáté třetí. Jasně je, že „čistota zdrženlivosti je lepší než čistota manželská“³²³ a zároveň platí, že „dobrem je obojí“.³²⁴ Z různých porovnání pak může vyplývat, že např. poslušná vdaná žena si zasluhuje větší úctu než méně poslušná panna,³²⁵ protože poslušnost je podle Augustina „jakousi matkou všech ctností“.³²⁶ Také to ještě podtrhuje dále, když příliš o sebevědomých panictví říká: „Ať se nedomnívají, že jsou lepší nežli oni první svatí otcové, kteří v manželství žili, abych tak řekl, manželsky náležitě.“³²⁷ Augustinův text se blíží ke svému vyvrcholení. Z předchozích úvah vyplývá, že

---

³¹⁷ Tamtéž.

³¹⁸ Tamtéž XIX, s. 284.

³¹⁹ Srov. Tamtéž XX, 23.

³²⁰ Tamtéž XXI, 25, s. 285.

³²¹ Tamtéž XXI, 26, s. 287.

³²² Tamtéž XXII, 27, s. 287.

³²³ Tamtéž XXIII, 28, s. 288.

³²⁴ Tamtéž.

³²⁵ Srov. tamtéž XXIII, 29, s. 289.

³²⁶ Tamtéž XXIII, 30, s. 289.

³²⁷ Tamtéž XXIII, 31, s. 290.

manželství má v sobě trojí dobro: „Toto všechno – potomstvo, věrnost, svátost – jsou dobré věci a skrze ně je dobrem i manželství.“³²⁸ To je jasná odpověď heretikům, především manichejcům. Na jejich kritiku starozákonních otců a jejich polygamie odpovídá, že to všechno není v protikladu s Božím plánem, protože tito otcové nežili v mnohoženství pro „bujné hrátky, ale pro rození, ani proti mravům – jelikož v oněch dávných dobách se takové věci dály častěji, ani proti příkazu – jelikož nebyli omezováni žádným zákonem“.³²⁹ Oni ve svých manželských vztazích a plození potomstva sloužili „Kristu, majícímu přijít v lidském těle“.³³⁰ Z toho může vyplývat, že Augustin připouští vývoj v chápání manželské morálky, aniž by se zásadně měnily principy. Závěr textu je pak výzvou k manželům, vdovcům i panicům a pannám. Cení si jejich povolání, stále ovšem v optice výtečnějšího panictví/panenství po vzoru Marie Panny. Nakonec však všichni jsou pozváni ke stolování v Božím království. „Jim i všem věrným a vyvoleným údům Kristovým, ať už mnozí přicházejí z Východu či Západu, je určena společná jedna věc: stolovat v Božím království spolu s Abrahamem, Izákem a Jákobem, kteří byli manžely ne pro toto pokolení, ale pro Krista, a pro Krista byli otcí.“³³¹

Augustinovo dílo *O dobru manželství* „představuje určitou syntézu daného tématu (...) prolínají se v něm všechny tři hlavní oblasti jeho zájmu, tedy exegeze Písma, formulace z exegeze vycházející nauky církve a morálky. Za druhé jde o téma úzce spojené s otázkou prvotního hříchu a z něho pramenící žádostivosti.“³³² V díle se také ozývají myšlenky, které rozvíjeli již Justin a učitelé alexandrijské školy, o stvoření člověka ve stavu dětství či jisté nedokonalosti nadané perspektivou dosáhnout postupným vývojem dokonalosti či zbožštění. S tím je spojeno i pojetí manželství. „Adam a Eva byli tělesnými bytostmi, stejně jako my, které mohly plodit sexuálně. Nebyli jako andělé na počátku, ale spíše byli určeni k tomu být jako andělé na konci. Přijetí této teze znamená opuštění teze alexandrijské školy, která předpokládala, že završení je návratem k počátku.“³³³ V díle také Augustin, jak již název napovídá, jasně dokazuje, že manželství je dobrem, a tím částečně posouvá do pozadí své dřívější důrazy na manželství jako plod dědičného hříchu. Důležitým argumentem pro toto tvrzení je Kristova přítomnost na svatbě v Káně.³³⁴ Určitou novinkou je zvýraznění ještě jiné

³²⁸ Tamtéž XXIV. 32, s. 291.

³²⁹ Tamtéž XXV. 33, s. 292.

³³⁰ Tamtéž XXVI. 34, s. 293.

³³¹ Tamtéž XXVI. 35, s. 293.

³³² POŘÍZ, Jan. Manželství a sexualita u sv. Augustina. *Teologické texty* 2008, 2.

<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2008-2/Manzelstvi-a-sexualita-u-sv-Augustina.html> /4.7.2017/

³³³ REYNOLDS, Philip Lyndon. *Marriage in the Western Church*, E. J. Brill, Leiden, 1994, s. 248. Citováno z POŘÍZ, Jan. Manželství a sexualita u sv. Augustina.

³³⁴ Srov. AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru* III. 3, s. 266.

než plodící funkce manželství, o níž píše jako o přirozeném společenství či přirozené jednotě.³³⁵ Také na rozdíl od právnických pohledů nezdůrazňuje Augustin v manželství povinnosti, ale píše o požehnání. „Ať tato požehnání manželství jsou předmětem lásky: děti, věrnost, nerozlučné pouto (...) každý, kdo chválí manželství, ať chválí tato manželská požehnání.“³³⁶ Jak jsme již viděli, Augustin lavíruje v názorech na sexuální život manželů. Na jednu stranu tvrdí, že je možný jen pro plození dětí a pak je bez hříchu, na druhou stranu připouští i jistá „přehánění“, jež se odpouštějí, jsou hříchem odpustitelným. „Manželské souložení pro plození potomstva v sobě totiž nemá hřích; ale soulož pro uspokojování žádostivosti, i když s manželem, v sobě má hřích odpustitelný kvůli věrnosti manželského lože.“³³⁷ Jasně také Augustin zdůrazňuje význam manželské věrnosti, kritizuje nevěru a dokonce nabádá ženy, aby proti nevěře bojovaly. „Vzdej se všeho pro lásku svého manžela. Ale požaduj, aby se uchoval čistý, hádej se o čistotu.“³³⁸ Pokud jde o dobro svátostnosti, pojí se u Augustina především s manželskou nerozlučitelností.³³⁹

Augustinův pohled na manželství je rozkolísaný. Zcela určitě je poznamenán jeho vlastní zkušeností soužití s několika ženami, jeho nezkrotným temperamentem, jeho touhou po překonání této závislosti, asketickými ideály jeho doby a zároveň vnitřním teologickým zápasem s manicheismem a dalšími heretickými proudy, které manželství znevažovaly. Postavil se na střední pozici mezi jednoznačným důrazem na panenství/panictví (Jeroným a další) a optimistickým pojetím některých římských teologů (Ambrosiaster), kteří se domnívali, že sexualita a plození jsou součástí přirozeného řádu a budou tu přirozeně až do konce světa. Ovlivnil velmi podstatně další vývoj chápání manželství a lze říci, že ho zastínil svými pesimistickými názory o žádostivosti. Přesto je jeho vklad inspirující až do současné doby, zejména určitým svobodným přístupem k vývoji našich pojetí a přístupů k otázkám manželství.

---

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ AURELIUS AUGUSTINUS. *De nuptiis et concupiscentia* 1, 17, 19. PL 44, 424.

³³⁷ AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru* VI. 6, s. 269.

³³⁸ AURELIUS AUGUSTINUS. *Sermo* 392, 4. PL 39, 1711–1712.

³³⁹ Srov. AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru* XXIV. 32, s. 291.

3. Manželství v pojetí Tomáše Akvinského

Představili jsme několik starokřesťanských autorů, kteří ve svých dílech zanechali výrazné koncepce manželství, jež ovlivňovaly nejenom jejich dobu. Zcela jistě bychom mohli v mapování starověké teologie pokračovat, ale to podstatné bylo zřejmě u zmíněných autorů řečeno. Pokusíme se nyní nalézt jakýsi spojovací most mezi patristickou dobou a naší současností. Opět to bude jen schematický pokus. Autorem, který tento most vytváří, je Tomáš Akvinský. Toho hojně citují starší následné i současné církevní autority. U Tomáše nalézáme citace starokřesťanských autorů, které svou specifickou metodou interpretuje, a tak je jejich hlas slyšet i dnes.

3.1 Život a dílo Tomáše Akvinského³⁴⁰

Tomáš se narodil roku 1225 v šlechtické rodině pravděpodobně na zámku v Roccasecca poblíž Monte Cassina. Rodiče mu připravovali církevní kariéru, měl se stát opatem v benediktinském klášteře na Monte Cassinu. Studoval v letech 1239–1244 na univerzitě v Neapoli. Okouzlili jej dominikáni, žebravý řád, kam roku 1244 vstoupil, což se zcela rozcházelo s přáním rodiny. Dělalí všechno možné i nemožné, aby jej od tohoto úmyslu odvrátili, věznili ho, nechali svádět prostitutkou a podobnými taktikami. Nedal se zlomit. Dominikáni jej poslali studovat do Boloně a do Paříže, kde se seznámil s Albertem Velikým, jemuž pak asistoval v Kolíně nad Rýnem. Svou vlastní učitelskou kariéru rozvíjel v Paříži (1252–1259), poté v Neapoli a v Orvietu. Pařížský pobyt je poznamenán sporem, který vedou žebraví mniši s ostatními učiteli na Sorboně. V Itálii píše svou *Summu contra gentiles*. V letech 1265–1268 jej vidíme v Římě, začíná komponovat svou monumentální Teologickou sumu. Od roku je 1268 opět v Paříži. Zde napsal část svého díla věnovaného především komentářům na Aristotela, nechybí ale i biblické *Quaestiones disputatae* a jiná témata. Jeho další učitelská činnost jej přivádí opět do Neapole (1272). Je zajímavé, že se nyní jeho badatelský zájem soustřeďuje především na Písmo, pavlovské epištoly, žalmy a Ježíšův život. Zkušený a vyzrálý teolog a učitel nahlíží, že přes grandiózní teologické a filosofické poznání mu všechno připadá jako sláma. Jako výrazná autorita je povolán Řehořem X. na Druhý

³⁴⁰ Hlavní zdroj informací čerpám z TORRELL, J.-P. *Svatý Tomáš Akvinský, osoba a dílo*. Praha Krystal 2017.

lyonský koncil, kde má vést disputace především se zástupci pravoslavných církví. Na cestě se zranil. V klášteře Fossanova, kde se léčil, však po několika dnech zemřel. Svatořečen byl roku 1323 a roku 1567 prohlášen za učitele církve.

Tomášovo dílo je monumentální. Není naším úkolem jeho detailní zmapování. Odkazujeme na stránky *Corpus thomisticum S. Thomae de Aquino. Opera omnia*.³⁴¹ Zásadně je lze rozdělit do několika kategorií: 1. významné teologické spisy zejména jeho Suma teologická, kterou psal mezi roky 1266–1273 (zůstala nedokončená) a komentář na sentence Petra Lombardského; 2. drobné filosofické spisy; 3. dvanáct komentářů k Aristotelovi; 4. Takzvané *Quaestiones* – zápisy z univerzitních teologických disputací; 5. menší spisy zabývající se otázkami křesťanské dogmatiky; 6. apologetická díla – k obraně křesťanské víry, nejvýznamnější je Suma proti pohanům či Filosofická suma, sepsaná v letech 1259–1264 a soustředěná zejména na polemiku s islámem. Patří sem také spisy O zdůvodnění víry proti Saracénům, Řekům a Arménům a Proti omylům Řeků, polemika s pravoslavnými; 7. byl řeholníkem, a proto nechybí ani spisy o řádu a řádových pravidlech; 8. a jako teolog se prvořadě zabýval Písmem a jeho exegezí.

3.2 Tomášovo pojetí manželství

3.2.1 Teologická suma

Tomášova koncepce manželství by vyžadovala hlubší filosofické uchopení. Z mnoha studií připomínáme Eldersovu *Filosofii přírody u sv. Tomáše Akvinského*.³⁴² My však budeme postupovat podle Teologické sumy a pojetím manželství jako svátosti. Podle Tomáše ve shodě s biblickou a patristickou tradicí je svátost a odráží spojení Krista a církve (srov. Ef 5,12). Ovšem v dalším se s mnohými církevními otci rozchází. Nevyvrací námitku, že by manželství nebylo ustanoveno v ráji. „Manželství bylo ustanoveno ve stavu nevinnosti, ne pokud je svátostí, ale pokud je úkolem přirozenosti. Následně se však stalo znamením budoucích věcí týkajících se Krista a Církve, stejně jako všechna jiná znamení, která jako předobrazy Krista předcházela.“³⁴³ Manželství však není jen svátostí, ale je „také úkolem přirozenosti“.³⁴⁴ Chápe je též jako „jako lék proti osobní žádostivosti a proti úbytku členů

³⁴¹ *Corpus thomisticum S. Thomae de Aquino. Opera omnia* <http://www.corpusthomisticum.org/iopera.html> /6.7.2017/

³⁴² ELDERS, Leo. *Filosofie přírody u sv. Tomáše Akvinského*. Praha : OIKOYMNH 2003, s. 295 n.

³⁴³ *Summa theologica* III, q. 61, a. 2 ad 3.

³⁴⁴ Tamtéž III, q. 65, a. 1.

společnosti, k němuž dochází umíráním“³⁴⁵ a také jako „lék proti osobní žádostivosti“³⁴⁶. Spolu s kněžstvím je manželství „určeno ke zdokonalení lidského společenství“, ovšem méně než kněžství „participuje na pojmu duchovního života, k němuž jsou svátosti zaměřeny“³⁴⁷, „protože má nejméně duchovního obsahu, klade se ve svátostech na poslední místo“³⁴⁸. A jako všechny svátosti i svátost manželství se završuje při Eucharistii.³⁴⁹

Na jiných místech v Teologické sumě Tomáš rozvíjí další své úvahy, např. zda bylo pravé manželství mezi Matkou Páně a Josefem.³⁵⁰ Na různé námitky Akvinský odpovídá distinkcí o první a druhé dokonalosti. První dokonalost manželství „záleží v jakémisi nerozlučném spojení duší, jímž je jeden z manželů povinen druhému nerozlučně zachovat věrnost. Cíl pak manželství je plození a vychovávání potomstva: prvního pak se dosahuje souloží manželskou; druhého dosahuje jinými úkony muže a ženy, jimiž si vzájemně pomáhají v životě potomstva. Tak tedy je třeba říci, že co do první dokonalosti bylo naprosto pravé manželství Panny Matky Boží a Josefa, protože oba souhlasili ke spojení manželskému; ne však výslovně, ke spojení tělesnému, leč s podmínkou, „líbí-li se Bohu“³⁵¹. Tomáš si přibírá na pomoc svatého Ambrože a cituje jeho komentář na Lukáše: „Ať tě nehne, že Písmo nazývá Marii manželkou. Neboť za slavení manželství se neoznačuje odnětí panenství, nýbrž dosvědčení svatby.“³⁵² Na otázky vztahující se na pohlavní akt a hřích odpovídá jednoznačně: „A proto není hříchem, jestliže skrze rozum užívá člověk nějakých věcí k cíli, k němuž jsou, způsobem a řádem vhodným, když onen cíl je nějaké skutečné dobro. Jako pak je skutečné dobro, aby se zachovala přirozenost jednoho jedince, tak také je nějaké vynikající dobro, aby se zachovala přirozenost lidského druhu. Jako však k zachování života jednoho člověka je zařízeno užívání pokrmů, tak také k zachování celého lidského pokolení užívání pohlavních <aktů> ...jejich užívání může být bez jakéhokoli hříchu, je-li náležitým způsobem a řádem, pokud je vhodné k cíli plození lidí.“³⁵³

Podstatným přínosem středověké teologie a především Tomášovým je vřazení otázky manželství do filosofických souvislostí přirozenosti a přirozeného práva. Celá otázka 49 Doplňku je právě této problematice věnována. Manželství patří do přirozeného řádu, protože

---

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ Tamtéž III, q. 65, a. 2.

³⁴⁸ Tamtéž.

³⁴⁹ Srov. tamtéž III, q. 65, a. 3.

³⁵⁰ Srov. tamtéž III, q. 29, a. 2.

³⁵¹ Tamtéž III, q. 29, a. 2.

³⁵² Tamtéž.

³⁵³ Tamtéž II.2, q. 153, a. 2.

k němu ukazuje přirozený rozum. Samozřejmě cílem manželství je v souladu s celou tradicí rození potomstva, ale nejenom. „Nezamýšlí totiž příroda jen zrození potomstva, nýbrž také udržení a vývoj až k dokonalému stavu člověka jakožto člověka, což je stav ctnosti.“³⁵⁴ Je to nečekaný průlom; zjednodušíme-li tuto výpověď, pak cílem manželství je vývoj plného lidství a ctnost. Tuto myšlenku, jsa podporován Filosofem, rozšiřuje Tomáš dále: „Za druhé, co do druhotného cíle manželství, jímž je vzájemná služba prokazovaná si manžely v domácích záležitostech.“³⁵⁵ Proto spolu manželé bydlí, doplňují se navzájem, zejména pokud jde o součinnost muže a ženy. „Pročež příroda nutká, aby bylo nějaké přidružení muže k ženě, v němž je manželství.“³⁵⁶ Dokonce k „dokonalému bytí se vyžaduje manželství“.³⁵⁷ Jestliže manželství je přirozenou záležitostí, je také záležitostí svobodné volby a není všeobecným příkazem.³⁵⁸ Na otázky, zda úkon manželství je dovolený, je Tomášova odpověď jasná: za předpokladu, „že tělesná přirozenost je od dobrého Boha ustanovena, je nemožné říci, že ta, jež náležejí k zachování tělesné přirozenosti, a k nimž přirozenost naklání, jsou všeobecně špatná... je nemožné říci, že úkon, jímž se plodí potomstvo, je všeobecně nedovolený, takže v něm není možné najít střed ctnosti“.³⁵⁹ V dalších odpovědích se Tomáš vyrovnává s tradičními námitkami, které vidí v manželském aktu přebujelé vášně a paralýze rozumu. Jeho odpovědi jsou spíše na straně manželů. Zda úkon manželství je záslužný, závisí podle Tomáše na pohnutkách a motivacích; je-li motivací ctnost, pak je úkon záslužný, jsou-li tam jiné pohnutky, např. náruživost, která zůstává v hranicích manželského svazku, jde o hřích lehký, pokud by vybočila z těchto hranic k jiným ženám, je hřích smrtelným.³⁶⁰ Otázka 42 Doplnku se vrací k svátosti manželství. Tomáš zjevně mluví o tom, že svátost přináší prostředek svatosti, a protože to se „nalézá v manželství, počítá se mezi svátosti“.³⁶¹ V odpovědích na otázku, zda svátost manželství byla ustanovena před hříchem, se Tomáš pouští do komplikovaných spekulací, z nichž však vyplývá jasné a pozitivní hodnocení manželství. Pokud manželství bylo ustanoveno v souladu s přírodou, tedy kvůli plození potomstva, bylo ustanoveno před hříchem. Pokud je také lékem na hřích, bylo ustaveno po hřichu, pokud pak znázorňuje spojení Krista a církve, je svátostí Nového zákona. Ze všech hledisek pak Tomáš uzavírá: „Ale protože v pojmu svátosti jest, aby byla znamením a lékem, proto co do prostředních ustanovení, přísluší mu povaha svátosti; ale co do prvního

---

³⁵⁴ Tamtéž Dop., q. 41, a. 1.

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Tamtéž.

³⁵⁷ Tamtéž Dop. q. 41, a. 1. ad 4.

³⁵⁸ Srov. Tamtéž, Dop. q. 41, a. 2.

³⁵⁹ Tamtéž Dop. q. 41, a. 3.

³⁶⁰ Srov. Tamtéž Dop. q. 41, a. 4.

³⁶¹ Tamtéž Dop. q. 42, a. 1.

ustanovení přísluší mu, aby bylo službou přírodě; co do posledního pak, aby bylo službou obecnosti.³⁶² Na námitky, že manželství nikterak nesouvisí s milostí, Tomáš odpovídá, že milost je ve svátosti manželství obsažená: „Pročež ježto v manželství se dává z božského ustanovení schopnost užívatí manželky své k plození potomstva, dává se také milost, bez níž by to nemohl vhodně činiti... A tak tato daná milost je poslední věc, obsažená v této svátosti.“³⁶³ Milost se tedy objevuje v té nejintimnější sféře manželského soužití. Výpověď, že „spojení pak těl a duší je důsledek manželství,³⁶⁴ jen dokresluje Tomášovo pozitivní nazírání. Dnešního čtenáře, který je pod určitým kritickým předporozuměním Tomášovy teologie, určitě může udivit kladný vztah k úloze ženy v manželství. Manželství chápe výrazně v souvislosti s mateřstvím ženy. „Může se také říkati manželství jako mateřství ženy, tj. úkol, protože ženám náleží nejvíce úkol vychovávatí potomstvo; nebo se také říká <v> manželství ‚má žena, protože již má, kým by byla chráněna a opatrována, totiž muže.“³⁶⁵ V běžném užití slova ‚má žena‘ se rozumí spíše vlastnický vztah, Tomáš ale zdůrazňuje ochranu a opatrování, což musel být a ještě někde i dnes je revoluční prvek. Tomáš se také zabývá otázkou dober manželství, která podle něj vyvažují tradičně pojímaná negativa, jako jsou „porucha rozumu“³⁶⁶ v důsledku vášně a soužení těla, o nichž mluví apoštol Pavel (1K 7). Těmi dobry rozumí ve shodě s Petrem Lombardským potomstvo, víru a svátost. A tato dobra ospravedlňují manželství i úkony k němu náležející.³⁶⁷ Pokud jde o samotný úkol manželský, který je třeba silně ovládat vášní a touhou po potěšení, nemůže být těžkým hříchem, jak někteří namítali. „Pročež ježto manželský úkon není o sobě špatný, ani nebude vždy smrtelným hříchem hledat potěšení.“³⁶⁸ V dalších otázkách Doplnku se objevují témata spíše právního charakteru, manželský souhlas, překážky, rozdílnost ve víře, druhý sňatek, polygamie, rozvod, nemanželské děti apod.

3.2.2 *Summa contra gentiles*

Další částečně ucelený pohled na manželství předložil Tomáš v díle Suma proti pohanům (*Summa contra gentiles*). Je to dílo určené pro ty, kteří pomýšleli na misijní práci především mezi židy a muslimy, ale i pohany. Tomáš Sumu napsal zřejmě v posledních letech svého života, diskuse mezi odborníky je ale otevřená. Dílo rozvrhnul do čtyř knih (o Bohu, o světě

³⁶² Tamtéž Dop. q. 42, a. 2.

³⁶³ Tamtéž Dop. q. 42, a. 3.

³⁶⁴ Tamtéž. Dop. q. 44, a. 1.

³⁶⁵ Tamtéž. Dop. q. 44, a. 2.

³⁶⁶ Tamtéž. Dop. q. 49, a. 1.

³⁶⁷ Srov. Tamtéž. Dop. q. 49, a. 5.

³⁶⁸ Tamtéž. Dop. q. 49, a. 6.

jako Božím stvořením, o otázkách mravního života a o specifikách křesťanství). Zejména v prvních třech knihách vychází ne z Bible či zjevení, ale argumentů rozumu, což je vzhledem k adresátům logické. Nás budou zajímat především některé kapitoly knihy třetí, kapitoly věnované manželství. Kapitola 122 podtrhuje přirozený charakter manželství. Podobně jako u některých živočichů, tak i u člověka je přirozené, že samice a samec zůstávají spolu a věnují se potomstvu. Navíc u člověka nejde jen o tělesnou výživu, ale i o duchovní výchovu a formaci. „V lidském druhu je tedy zapotřebí, aby se dbalo na výchovu potomstva nikoli krátkodobou, jako u ptactva, nýbrž (zabírající) velkou část života. Je-li tedy nutné, aby se samec zdržoval se samicí u všech živočichů, pokud je potomstvu potřebí samce, je u člověka přirozené, že muž (žije) s určitou ženou nikoli krátkodobě, nýbrž mají dlouhodobé společenství. Toto společenství nazýváme manželství. Manželství je tedy člověku přirozené.“³⁶⁹ Toto společenství je pro člověka celoživotní. Nemůže tedy muž opustit ženu, třeba když zestárne, ani žena muže. „Zdá se však, mezi mužem a ženou je největší přátelství. Spojují se přece nejen v úkonu tělesné soulože (která způsobuje příjemnou společnost i mezi jinými živočichy), nýbrž i ve společenství celého domácího soužití; proto muž na doklad toho pro manželku ‚opustí otce svého i matku‘ (Gn 2,24). Je tudíž příhodné, aby manželství bylo naprosto nerozlučitelné.“³⁷⁰ Toto pouto upevňuje lásku mezi manžely a dokonce i lásku v širší rodině. „K těmto dobrým mravům náleží nedělitelné spojení muže a ženy: takto přece bude láska jednoho ke druhému věrnější, když poznávají, že jsou nedělitelně spojeni. Oba také budou bedlivěji pečovat o domácí věci, když budou chápat, že zůstanou v držení týchž věcí trvale. Odstraní se tím také důvody rozporů, které by nutně nastaly mezi mužem a příbuznými manželky, kdyby muž opustil ženu; a upevňuje se láska mezi příbuznými; také se odstraní příležitosti k cizoložství, jež by se vyskytly, kdyby muž mohl opustit ženu, nebo naopak.“³⁷¹

Následující 124. kapitola zřejmě reaguje na námitky jak ze strany pohanů, tak především muslimů, pro něž je mnohoženství přirozenou záležitostí podpořenou autoritou Koránu. I když v živočišné říši má samec více samic a samice více samců, u lidí „z přirozeného pudu tedy dochází k tomu, že jedna je jednoho“.³⁷² Mnohoženství či mnohomužství by narušovalo svobodu partnerů, rovnost mezi mužem a ženou a přátelství. „Přátelství spočívá v jakési stejnosti (VIII Ethic., 5, 5; 1157a). Jestliže tedy ženě není dovoleno mít více mužů, jelikož to vylučuje jistotu ohledně potomstva, avšak mužovi by bylo povoleno mít více manželek, nebylo by to důstojné přátelství muže a žen, nýbrž jakoby otrocké. To je prokázáno též

³⁶⁹ *Suma proti pohanům* 3, 122.

³⁷⁰ Tamtéž 3, 123.

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² Tamtéž 3, 124.

pokusem: totiž u mužů s větším počtem žen se manželky považují za služky.³⁷³ V problematice srovnávání panictví/panenství a manželství se Tomáš snaží neustoupit od význačnějšího postavení prvního, které „činí způsobilějším k pozdvižení mysli k duchovním a božským (pravdám) a nějak se povznáší nad lidský stav k jakési podobnosti andělům“,³⁷⁴ avšak zcela jasně mluví o ženatých mužích Starého zákona, kterým manželství nebránilo, že „nemilovali méně rozjímání božských pravd“.³⁷⁵

Ze všech Tomášových úvah vyplývá zcela jasně, že manželství je přirozenou skutečností, Bohem zamýšlenou od počátku stvoření. Souvisí s milostí, která se v něm projevuje a realizuje. Manželství má dále funkci zachování rodu, ale zároveň vytváří přátelské spojení muže a ženy, je prostorem svobody, kde se svým způsobem žije rovnost obou pohlaví, kde se vytváří prostředí pro formaci další generace a ve shodě s filosofickou a patristickou tradicí mluví i o společenské roli manželů.

V každém případě je Tomáš Akvinský mostem k dalším teologickým koncepcím, i pokud jde o manželství, a bude často citovaným autorem i v církevních dokumentech. Zároveň je on sám spojnicí mezi církevními otci a dalším vývojem.

---

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ Tamtéž 3, 137.

³⁷⁵ Tamtéž.

4. Od Tomáše k Františkovi

Tomáš Akvinský nebyl jediným teologem středověku, který se teologií manželství zabýval. Téměř u všech velkých církevních spisovatelů úvahy o manželství nalézáme. Jejich rozbor by překračoval možnosti i cíl této práce. Odkazují na studii prof. Dolisty, který stručně problematiku předložil.³⁷⁶

4.1. Reformace

4.1.1 Martin Luther

Zcela nový prvek v pojetí manželství přinesla reformace, především Martin Luther (1483–1546). Sám byl formován scholastikou, tedy především Tomášem Akvinským, ale také – a to podstatně – Augustinem, do jehož řádu patřil. Jeho poměrně intenzivní zájem o manželství³⁷⁷ byl motivován mimo jiné i rozchodem s prioritním pojetí panictví/panenství, celibátu v katolické církvi. Svoboda evangelia, kterou objevil, se mu zdála neslučitelná se závazky řeholních a celibátních slibů. Manželství bylo Božím záměrem a Luther je postavil do centra křesťanského a duchovního života. „Po své svatbě začal Luther vykreslovat manželství jako školu charakteru. Manželství tak nahrazuje klášterní život, který církev považovala za půdu, kde se člověk cvičí v ctnosti, a za nejjistější cestu do nebe. Rodinný život podle Luthera vyžaduje statečnost, trpělivost, laskavost a pokoru. Muž se musí celý život trápit, aby zabezpečil každodenní chléb. Žena musí rodit děti. V době těhotenství ji trápí závratě, bolesti hlavy a zubů, nevolnost a opuchliny na nohách. Výchova dětí představuje pro oba rodiče zkoušku. Když Lutherův malý syn hodinu plakal a rodiče byli vysílení, Luther poznamenal: „Právě z tohoto důvodu církevní Otcové znevažovali manželství. Ale Pán Bůh před posledním dnem navrátil manželství a světské moci úctu, která jim patří.“³⁷⁸ Manželství je tedy základní

³⁷⁶ DOLISTA, Josef. *Naděje vložená do manželství*, s. 80–99.

³⁷⁷ LUTHER, Martin. *O manželském životě. Vom ehelichen Leben. Weimar Ausgabe 10 II 275-304*. Česky: *O manželském životě*. In Luther, Martin, *Kdybych měl nekonečně světů...: Výbor z díla I*. Praha : Lutherova společnost, 2008, s. 117–143; *O babylónském zajetí církve*. Praha : Jan Štěpán 2015. ISBN 978-80-260-8625-3 ; *O svobodě křesťanské. Babylónské zajetí*, přeložili Bohumír Popelář a Rudolf Řičan Praha : Jan Laichter 1935. *Křesťanské šlechtě německého národa*.

³⁷⁸ ZVELEBIL, Miroslav. Lutherovo manželství – vzor a symbol. *Getsemany 269*, 2015
<https://www.getsemany.cz/node/3209/14.7.2017/>

povolání a cesta do nebe. Lutherovo pojetí křesťanského manželství spojené s jeho důrazem na svobodu, kterou nás Ježíš osvobozuje, vedlo k velkému odchodu řeholníků a řeholnic z klášterů a ženění kněží. Jednoznačně pozitivně se k manželství vyjadřuje také ve Velkém katechismu. Manželství v sobě nese Boží vážnost, Boží slovo je posvěcuje, a jelikož „se nejen vyrovná všem ostatním stavům, ale je před nimi“ (všechny stavy jsou v něm totiž obsažené), je to stav „nejvznešenější, který zasahuje a rozprostírá se na celé křesťanství, ba na celý svět“, „Bůh jej přísně nařídil ... kde žije přirozenost, jak ji Bůh stvořil, tam je možné zůstat čistým jen v manželství“.³⁷⁹ Jako mimořádnou milost výjimečně připouští i čistý život v celibátu. V rámci celé své svátostné teologie manželství z této kategorie vyloučil. Lutherovo pojetí manželství ovlivnilo další vývoj a otevřelo dlouhou cestu i katolickým teologům k pozitivnějšímu hodnocení manželství a jeho spirituálního rozměru.

4.1.2 Jan Kalvín

Jen letmo zmiňme druhého velkého reformátora Jana Kalvína (1509–1564). Jeho reformní dílo lze sledovat především v ženevském experimentu, kde se pokusil reformační zásady uvést do konkrétní podoby společenského i individuálního života. K jeho významným dílům patří především *Instituce*³⁸⁰ a *Katechismus a Vyznání víry* z r. 1537.³⁸¹ Kromě svého ženevského experimentu se Kalvín také zapsal do učení o predestinaci. Mluví se též o tom, že jeho důrazy na přísný, skromný a pracovitý život jsou v základu moderního kapitalismu.³⁸² Kalvínův pohled na manželství lze sledovat z jeho výroků v Instituci. Spolu s Lutherem chápe manželství jako něco, co bytostně patří k lidskému životu. V kapitole o manželství polemizuje s koncepcí manželství jako svátosti³⁸³ a v kapitolách předchozích je to především polemika s celibátem. Nicméně ve shodě s některými myšlenkami církevních otců chápe manželství jako lék na nezdrženlivost: „v Druhé helvetské konfesi zazní jako vsuvka ... *Incontinentiae medicina* – lék nezdrženlivosti“.³⁸⁴ Tento lék je naprosto nutný, neboť lidská svobodná vůle je zcela paralyzována. A tak manželství je vlastně jakousi „svátostnou“ pomocí ke spáse.

³⁷⁹ LUTHER, Martin. Martin Luther: *Der Große und der Kleine Katechismus*. Ausgew. u. bearb. von Kurt Aland u. Hermann Kunst. Mit e. Geleitw. von Karl-Heinz Stoll u.e. Einf. von Horst Reller. 3. vydání. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2003, ISBN 3-525-52173-1. *Velký katechismus, 6. přikázání*.

³⁸⁰ Česky: *Instituce učení křesťanského náboženství*. Překlad Kalvínovy *Instituce* od F. M. Dobiáše. Praha : KEBF 1951.

³⁸¹ KALVÍN, Jan. *Vzdělání ve víře: Katechismus a Vyznání víry z r. 1537*. Praha : ÚCN 1953.

³⁸² WEBER, Max. *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*.

<http://www.zeno.org/Soziologie/M/Weber,+Max/Schriften+zur+Religionssoziologie/Die+protestantische+Ethik+und+der+Geist+des+Kapitalismus/17.7.2017/>

³⁸³ KALVÍN, Jan. *Instituce*. Praha : KEBF 1951, s. 165-169.

³⁸⁴ PAVELKA, Tomáš. Léč nezdrženlivosti. In *Coena* <http://www.coena.cz/coena/svratouch2014/lek-nezdrzenlivosti/> /16.7.2017/.

Kalvínovy praktické pohledy na manželství se ukazují v rodinném životě Ženevanů. Jednalo se o přísný až puritánský koncept, který bylo jen stěží žít v radosti evangelia. Nicméně sám prožil krátký, ale láskou naplněný manželský život. Po smrti své manželky prý prohlásil: „Byl mi odebrán nejlepší životní společník. Kdyby se mi cokoli vážného stalo, byla připravena nejen přidat se ke mně ve vyhnanství a chudobě, ale i smrti.“ Kalvínova teologie manželství je silně zastíněna polemikou s katolickým pojetím. Jsou to dvě ohniska polemiky: celibát a pojetí manželství jako svátosti. Bohužel tento polemický tón ovlivní v podobném duchu i katolickou protireakci. Tak se katolická i reformační teologie manželství stanou jakýmsi strádajícím rukojmím soupeřících stran a obě pomalu budou upadat. Jedna do protestantské ortodoxie, zaměřené scholasticky na zkonstatované věroučné poučky, druhá, katolická, do právnických norem a nepřátelské atmosféry.

4.2 Tridentský koncil

Tridentský koncil probíhal v letech 1545–1563. Byl reakcí na vznik a působení reformace a pokusem znovu vystavět základní katolické důrazy jak v teologii, tak ve svátostech a právu. Byl tak základem velké a podstatné reformy katolické církve. Probíhal ve třech obdobích a celkem v pětadvaceti zasedáních. Nás zajímá, jak koncil představil nauku o manželství. Tomu se věnoval na svém 24. zasedání v listopadu 1563. Byl vyhlášen dekret *Doctrina de sacramento matrimonii*, nazývaný podle úvodních slov *Matrimonii perpetuum*. Ve dvanácti kánonech definuje katolickou nauku o manželství. Na tento dekret pak navazuje další dekret o uzavírání manželství (*Tametsi*) mající deset hlav. V *Matrimonii perpetuum* je jasně připomenuto, že „manželství je věčným a nerozlučitelným svazkem z vnuknutí Božího Ducha“, ³⁸⁵ biblický základ je položen ve stvoření člověka jako muže a ženy a v Kristově důrazu na jednotu svazku, svým utrpením Kristus „zasloužil milost, která zdokonaluje onu přirozenou lásku, která by posilovala nerozlučitelnou jednotu a posvěcovala manžely“. Koncil také připomíná Pavlovu nauku o vztahu muže a ženy jako o obrazu vztahu Krista a církve. Je také zdůrazněno, že celá tradice koncilů a svatých Otců chápe manželství jako svátost. Proto koncil odmítá názory těch, kteří to popírají. „Koncil ... brání přirozenou hodnotu manželství, která zůstává i po prvotním hříchu“. ³⁸⁶ Proti Lutherovi koncil brání nerozlučitelnost

---

³⁸⁵ *Matrimonii perpetuum. Úvod. Dokumenty Tridentského koncilu*. Přel. I. A. Hrdina. Praha : Krystal OP 2015, s. 203.

³⁸⁶ DOLISTA, Josef. *Naděje vložená do manželství*, s. 115.

manželství a platnost celibátu.³⁸⁷ Dekret *Tametsi* o reformě uzavírání manželství upravuje slavnostní formu uzavírání: je nutná přítomnost faráře a dvou či tří svědků; zabývá se překážkami manželství a konkubinátem. Velmi závažná je hlava devátá. Ve své době zaručuje svobodné uzavření manželství, svěští páni „nesmějí činit nic, co by odporovalo svobodnému uzavření manželství“.³⁸⁸ Týká se to především majetkových záležitostí. Tehdejší úřednická praxe např. nepovolovala sňatky chudých s bohatými. To dekret vylučuje. „A ačkoli to s kanonickou formou uzavírání manželství přímo nesouvisí, je třeba zmínit, že dekret ‚*Tametsi*‘ se v 9. hlavě velmi důrazně zasazuje o svobodu manželského souhlasu, když veškeré světské vrchnosti jakéhokoli stupně pod hrozbou samočinně nastupující klatby zakazuje jakékoli, ať přímé či nepřímé, omezování této svobody u poddaných. V 16. století, kdy se dokonce prosadilo ‚*ius reformandi*‘, jde o ustanovení mimořádného významu.“³⁸⁹ Dekret *Tametsi* ovlivnily zákonodárství většiny civilizovaných evropských zemí i Severní Ameriky v právním zakotvení manželství a jeho uzavírání.³⁹⁰

Tridentský koncil se jasně vymezil proti reformaci jak v teologii a liturgii, tak i v církevní praxi. Katolická církev dostala novou energii a základ pro svou vlastní reformu. Církev z ní žila vlastně až do Druhého vatikánského koncilu. Je možné si ovšem položit otázku, zda pro základ obnoveného života je nejlepší polemika a zda přílišné zdůrazňování právních hledisek přispívá k živé teologii a spiritualitě. Manželství se z obou stran, jak protestantské, tak katolické dostalo do této nešťastné pozice a bude trvat několik staletí, než se o něm začne uvažovat jako o životodárném a svěbytném povolání ke svatosti.

Dá se říci, že koncil byl v celé církvi přijat. Nad dodržováním závěrů bděla *Congregatio Concilii Tridentini interpretum* založená roku 1564 papežem Piem IV. Některé otázky zůstaly otevřené, např., zda se svátostný charakter manželství shoduje se vzájemným souhlasem. Tato otázka se bude řešit později v 17.–18. století. Do hry vstoupí sekularizace, individualizace přístupů k životu jednotlivců i společnosti. Zvýšilo se také napětí mezi církví a státem, pokud jde o manželství, zvláště v otázce rozvodů.³⁹¹

Lví podíl na nové atmosféře a tedy na vztahu k manželství přináší osvěcenství se svými důrazy na úlohu státu v životě jednotlivců i společnosti, na sílu lidského rozumu, na autonomii člověka, sekulární charakter stvoření; manželství již není nahlíženo jako svátost, ale je faktorem čistě světským a důraz je položen na čistě lidské základy manželského vztahu,

³⁸⁷ Srov. *Matrimonii perpetuum*, kánon 10. Česky s. 206.

³⁸⁸ *Tametsi*. Hlava 9. In *Matrimonii perpetuum. Úvod. Dokumenty Tridentského koncilu.*, s. 213.

³⁸⁹ HRDINA, I. A. Tridentský dekret *Tametsi*. *Revue církevního práva*, 11 3/1998. <http://specp.prf.cuni.cz/11/tri.htm/9.7.2017/>

³⁹⁰ Srov. Tamtéž.

³⁹¹ Srov. DOLISTA, Josef. *Naděje vložena do manželství*, s. 120-121.

přátelství, sympatie apod. Manželství se stává privátní záležitostí bez vazeb na náboženské zdroje. „Lze konstatovat, že manželství se zredukovalo na sociální instituci, na smlouvu dvou lidí, která může být kdykoli zrušena. Na utváření povědomí o manželství se podílí daleko více stát a společenské mínění než církev.“³⁹²

4.3 Casti connubii

V církvi, která je určována tridentskými kánony, tedy silně právním pohledem na manželství, se jen velmi pomalu začínají objevovat bibličtější a teologičtější přístupy.³⁹³ Velkým zlomovým krokem je vydání encykliky Pia XI. *Casti connubii* (1930).³⁹⁴ I když se o ní píše především jako o potvrzení katolické nauky o antikoncepci, umělém ukončení těhotenství a genetickém inženýrství, je významná právě návratem k biblickým a patristickým zdrojům. Zejména je to svatý Augustin,³⁹⁵ který je inspiračním zdrojem textu. Odkazů najdeme celou řadu. Nechybí ani odkaz na svatého Řehoře Velikého.³⁹⁶

Encyklika má tři části. V první části *Trojí požehnání manželství* se výslovně dostává ke slovu Augustin. K těm požehnáním patří dítě, věrnost a svátostný charakter. Druhá část je zaměřena na tehdejší boje proti manželství (zamezování početí, hřích proti klíčícímu životu, nevěra, popírání svátostného charakteru) a ve třetí části *Čím pomoci manželství* zdůrazňuje encyklika návrat k opravdovému náboženskému životu, k správným pohledům na manželství, je také důležitá dobrá příprava na manželství, solidní a spravedlivé hospodářské uspořádání, které má podporovat rodinný život a kde má stát své nezastupitelné povinnosti. Ducha encykliky vyjadřuje hned první paragraf, který zdůrazňuje božský základ manželství a roli vtěleného Krista v jeho posvěcení. „Jak podivuhodná je důstojnost čistého manželství, lze nejlépe poznati z toho, ctihodní bratří, že Kristus Pán, Syn Věčného Otce, vzav na sebe přirozenost padlého člověka, do památného svého úradku, jímž obrodil a vykoupil veškeré lidstvo, chtěl pojmouti – a to způsobem zvlášť význačným – také tento zdroj a základ veškerého života rodinného a tedy i společnosti lidské; nad to však ještě vrátil mu neporušenost původního Božího zřízení a povýšil je na opravdovou a ‚velikou‘ (Ef 5,32)

---

³⁹² Tamtéž, s. 126.

³⁹³ Srov. tamtéž, s. 127–131.

³⁹⁴ PIUS XI. *Casti connubii*. Encyklika o křesťanském manželství. <http://kebrle.cz/katdocs/CastiConnubii.htm> /19.7.2017/

³⁹⁵ AURELIUS AUGUSTINUS. *De bono conjugali* XXIV. 32; *De Genesi ad litteram*, I. 9 c. 7 n. 12; *De nupt. et concup.* I. 1 c. 10. 15; *Enarrat. in Psal.* 143.

³⁹⁶ GREGORIUS MAGNUS. *Homil.* 30. in *Evang.* (Jan 14,23–31).

svátost Nového zákona, a proto svěřil pravomoc nad ním a všecku péči o ně Církvi, své nevěstě.³⁹⁷

Do druhého vatikánského koncilu byla encyklika referenčním textem magisteria. Zejména ji rozváděl ve svých promluvách Pius XII. Z jeho slov zaznívá důraz na to, že v manželském aktu není nic hříšného, radost a štěstí s ním související jsou dány Stvořitelem. „Sám Stvořitel, který ve své dobrotě a moudrosti chtěl k zachování a rozmnožení lidského rodu využít pomoc muže a ženy tím, že je spojil v manželství, stanovil také, aby při této funkci manželé zakoušeli rozkoš a uspokojení na těle i na duchu. Manželé tedy nedělají nic špatného, když tuto rozkoš vyhledávají a těší se z ní. Přijímají to, co pro ně Stvořitel chtěl ... Tento akt je však plně podřízen jedinečnému a velkému zákonu *generatio et educatio prolis*‘, tj. naplnění primárního cíle manželství jako počátku a zdroje života, a je jím uspořádáván ... manželské štěstí naopak vychází přímo ze vzájemného respektu manželů, a to i při jejich intimních stycích. Není tomu tak proto, že by to, co jim příroda nabízí a co jim daroval Stvořitel, považovali za nemorální a odmítali to, ale protože tento respekt a vzájemná úcta, která z něj vychází, je jedním z nejpevnějších prvků lásky, která je čistá, a proto i nejvíce plná něhy.“³⁹⁸

Na ostatní odkazy na promluvy Pia XII. vztahující se k manželství upozorňuje profesor Dolista.³⁹⁹ Opět je zajímavé, že v textu námi zmíněné alokuce jsou časté odkazy na Písmo a svatého Augustina.⁴⁰⁰ K prohlubování nových impulzů v chápání manželství přispívají také nové filosofické směry, zejména personalismus, existencialismus a nově se rozvíjející tomismus. Nechybějí ani rozvíjející se přínosy v oblasti společenských věd, zejména psychologie, sociologie, antropologie. K tomu všemu se probouzí v katolické církvi živá teologie, živená z prohloubeného biblického bádání a patrologie. V kontinuitě této rozvíjející tradice se rodí Druhý vatikánský koncil.

4.4 Druhý vatikánský koncil

Koncil svolal papež dnes svatořečený Jan XXIII. Zasedání probíhala ve čtyřech obdobích mezi lety 1962–1965. Koncil se měl především věnovat pastoračním otázkám a vztahu k modernímu světu. Otevřená okna a *aggiornamento* jsou symbolická slova, která vyjadřují, o

---

³⁹⁷ *Casti conubii* 1.

³⁹⁸ PIUS XII. Promluva k účastnicím Kongresu Italské unie katolických porodních asistentek 29. října 1951. AAS 43 (1951), 835–854. České vydání: *Adnotatio iurisprudentialis* XXVI, 615–628. http://teologietela.paulinky.cz/_d/Pius-XII.-1951-Promluva-k-porodnim-asistentkam.pdf

³⁹⁹ DOLISTA, Josef. *Naděje vložená do manželství*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994, s. 134.

⁴⁰⁰ AURELIUS AUGUSTINUS. *De natura et gratia*, 43, 50, PL, 44, 271. Česky: Ospravedlnění a dědičný hřích v ekumenickém dialogu. Praha: Krystal 2000, s. 53.

co jde. Koncil vydal šestnáct dokumentů, čtyři konstituce, devět dekretů a tři deklarace. Pro katolickou církev znamenal a znamená přiblížení se k současnému světu, reálným lidským radostem, bolestem a nadějím. Oživila se celá teologie i praxe křesťanského života, otevřely se ekumenické možnosti a křesťané si hlouběji uvědomují svoji odpovědnost za svět, mír, svobodu a spravedlnost. Pokud jde o naši problematiku manželství, koncil se jí věnuje významně v dogmatické konstituci *Lumen gentium*⁴⁰¹ a v pastorální konstituci *Gaudium et spes*.⁴⁰²

4.4.1 *Lumen gentium*

V druhé kapitole *Lumen gentium* věnující se Božím lidu je manželství chápáno podle Písma i tradice jako vyjádření jednoty a lásky Krista a církve. „Svatost jim dává sílu, aby si navzájem pomáhali k svatosti manželským životem i přiváděním dětí na svět a jejich výchovou. Tak mají v Božím lidu vlastní dar, který odpovídá jejich způsobu života a stavu (1K 7,7): ‚Každý má od Boha svůj vlastní dar (*idion charisma*): jeden pro to, druhý pro ono.‘ ‚Nejen zdrženlivost je Boží dar, ale i cudnost manželů.‘⁴⁰³ Manželství je tedy pomocí ke svatosti, charismatem – Božím darem. K této formulaci pomáhá svatý Augustin! Manželství vytváří rodinu, rodina široké lidské společenství, díky manželství se z nových občanů stávají ve křtu milostí Ducha svatého Boží děti. Manželství a rodina vytvářejí „rodinnou církev“.⁴⁰⁴ I zde jde o odkaz na církevní otce. *Ecclesia domestica* je termín, který má své založení v novozákonních a patristických textech⁴⁰⁵ a nacházíme jej výrazně např. u Jana Zlatoústého.⁴⁰⁶ Dle čtvrté kapitoly věnované laikům se manželé a rodina podílejí na učitelském Kristově úřadu především tím, že vytvářejí a prohlubují život víry a podílejí se na evangelizaci světa. „Křesťanské náboženství prostupuje všechny projevy života a den ze dne je více přetvořuje. Tam mají manželé své vlastní povolání v tom, že jsou sobě navzájem i

---

⁴⁰¹ LG 7; 11; 34; 35; 41.

⁴⁰² GS 12; 29; 46–52; 87.

⁴⁰³ AURELIUS AUGUSTINUS. *De dono persever.* 14, 37. PL 45, 1015n.

⁴⁰⁴ LG 11.

⁴⁰⁵ Srov. NOVOTNÝ, Vojtěch. *Ecclesia domestica: pojem domácí církve v dějinách 1–2. Cesty katecheze. Časopis pro katechetiku a náboženskou pedagogiku* 2013,1. 2013, 2. <http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2013-1/Ecclesia-domestica-pojem-domaci-cirkve-v-dejinach-1.html> a <http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2013-2/Ecclesia-domestica-pojem-domaci-cirkve-v-dejinach-2-cast.html> /21.7.2017/

⁴⁰⁶ Srov. IOANNES CHRYSOSTOMUS. *In Ep. ad Eph.* 20,6, PG 62,143. *In Ep. ad Rom.* 30,3, PG 60,664. *In Genesim homiliae* 2,4, PG 53,31; *In Genesim sermo* 6,2; 7,1; 7,5, PG 54,607.608.616; *In Acta apostolorum homilia* 26,4, PG 60,202–203; *In Ep. ad Rom.* 24,3, PG 60,626; *Exp. in Ps.* 41,2, PG 55,158; *Hom. in Mat.* 48,7 PG 58,495; *In Ep. 1 ad Tim.* 10,2, PG 62,549.

dětem svědky Kristovy víry a lásky.⁴⁰⁷ Všeobecné povolání ke svatosti (kapitola pátá) ukazuje manželům jejich specifickou roli v tomto povolání. „Křesťanští manželé a rodiče se mají na své vlastní cestě věrnou láskou po celý život navzájem podporovat v milosti a dětem, které s láskou přijmou od Boha, vštěpovat křesťanskou nauku a evangelijní ctnosti. Takto dávají všem příklad vytrvalé a velkodušné lásky, budují společenství lásky, stávají se svědky a spolupracovníky plodnosti matky církve a jsou znamením a účastníky lásky, jíž Kristus miloval svou snoubenku a obětoval se za ni“.⁴⁰⁸ Text obsahuje odkaz na encykliku Pia XI. *Casti connubii* a na 20. homilii sv. Jana Zlatoústého na list Efezským. Všimněme si, že opět na klíčovém místě je tu zdrojem inspirace svatý Jan Zlatoústý.⁴⁰⁹ Z celého textu konstituce je patrný pozitivní postoj k manželskému životu, a to nejen k jeho přirozené a sociální dimenzi, jak tomu bývalo vždy, ale je podtržen hluboký význam duchovní; manželství je charisma, vytváří základní buňky církve, dokonce je církví samotnou (*ecclesia domestica*) a podílí se na Kristově díle evangelizace, proměny a spásy světa.

4.4.2 *Gaudium et spes*

Koncil se k otázkám manželství a rodiny širěji vyjadřuje v pastorální konstituci *Gaudium et spes*. V druhé části věnované „některým naléhavějším problémům“ jsou manželství a rodině věnovány hned první paragrafy 46–52. Hned na počátku vystupují velké postavy tradice v čele se svatým Augustinem.⁴¹⁰ Manželství, „jehož původcem je Bůh“,⁴¹¹ je „důvěrné společenství života a manželské lásky, které Stvořitel založil a vybavil vlastními zákonitostmi“,⁴¹² je zakotveno manželskou smlouvou, neodvolatelným osobním souhlasem. Tímto lidským úkonem „se manželé vzájemně sobě dávají a přijímají“.⁴¹³ Vrcholem a korunou manželské lásky jsou děti, hluboká jednota zakotvená ve věrnosti. Manželská láska „vytryskla z božského zdroje lásky“,⁴¹⁴ odráží jednotu mezi Kristem a církví. „Opravdová manželská láska je pozdvižena k účasti na božské lásce“,⁴¹⁵ manželství je v konstituci stavěno analogicky na roveň svěcení. „Proto jsou křesťanští manželé posilováni a jakoby svěcení k povinnostem a důstojnosti svého stavu zvláštní svátostí.“⁴¹⁶ Manželé jdou spolu a se svými

---

⁴⁰⁷ LG 35.

⁴⁰⁸ LG 41.

⁴⁰⁹ V celé konstituci je odkazován 7x.

⁴¹⁰ Srov. GS 48; AURELIUS AUGUSTINUS. *De bono coniugali*: PL 40, 375–376 a 394.

⁴¹¹ GS 48.

⁴¹² GS 48.

⁴¹³ Tamtéž.

⁴¹⁴ Tamtéž.

⁴¹⁵ Tamtéž.

⁴¹⁶ Tamtéž.

dětní cestou vzájemného posvěcování k dokonalosti života a oslavě Boha. Ve vyjádřeních o podstatě manželské lásky je zřetelně řečeno, že manželská láska i se všemi lidskými projevy má božský charakter. „Je to láska svrchovaně lidská, neboť ji dobrovolná náklonnost vede od jedné osoby k druhé osobě, a proto zahrnuje dobro celého člověka; je tudíž schopna dodat tělesným i duševním projevům zvláštní důstojnost a povýšit je na prvky a známky příznačné pro manželské přátelství. Pán ozdravil, zdokonalil a povýšil tuto lásku zvláštním darem své milosti a lásky. Taková láska, spojující lidské s božským, přivádí manžele k svobodnému vzájemnému darování, ověřovanému něžným citem i činem, a prostupuje celý jejich život [odkaz na *Casti connubii* Pia XI.], ba právě svým velkodušným projevováním se láska zdokonaluje a roste. Daleko tedy převyšuje pouhou sobecky pěstovanou erotickou přitažlivost, která velice rychle a uboze vyprchá.“⁴¹⁷ Tato láska, jejímž předpokladem je věrnost, je „posvěcena Kristovou svátostí“⁴¹⁸ a odráží se v ní důstojnost muže a ženy.

Mnohokrát je v textech o manželství zdůrazněna důležitost plnění, které je specifickým povoláním manželů a má svůj zdroj v Bohu samotném. „Manželé vědí, že plněním úkolu dávat život a vychovávat – což je třeba považovat za jejich vlastní poslání – se stávají spolupracovníky lásky Boha stvořitele a jakoby jejími tlumočníky. Proto budou plnit svůj úkol s lidskou a křesťanskou odpovědností.“⁴¹⁹ Zároveň však platí, že „manželství ovšem nebylo ustanoveno jen kvůli plnění“⁴²⁰ a má svůj význam i pro bezdětné páry. Koncil se i v tíživých situacích dnešní doby, které bere vážně, staví na stranu úcty k lidskému životu a jeho ochraně. Připouští však možný vývoj, proto byly některé otázky předány k dalšímu studiu komisi pro studium populace, rodiny a porodnosti.⁴²¹ Kapitola o manželství konstituce uzavírá výzvou k péči o povznesení manželství a rodiny, na níž se mají podílet všichni zainteresovaní, a to jak v církvi, tak i odborníci v příslušných oborech i stát. Konstituce živým způsobem reaguje na naléhavé problémy a výzvy moderní doby, srozumitelnou dikcí osvětluje podstatu manželství v souvislostech povolání ke svatosti a spolupráce člověka s Bohem, která se uskutečňuje v manželské lásce a v péči o rodinu.

„Ve studiu koncilní nauky lze rozpoznat, že zde existuje posun myšlení v nauce magisteria oproti minulé době. Jak bylo patrné z předchozích textů, pokud se jednalo o manželství, nechápalo se jako možnost života v plnosti křesťanské zvěsti a cesta ke svatosti... Křesťanské

---

⁴¹⁷ GS 49.

⁴¹⁸ Tamtéž.

⁴¹⁹ GS 50.

⁴²⁰ Tamtéž.

⁴²¹ Srov. GS 51, pozn. 14.

manželství není pouze společenskou institucí nebo lékem proti lidské slabosti, ale jde o povolání darované Bohem.⁴²²

4.5 Jan Pavel II.

Další vývoj katolického pojetí manželství je spjat s encyklikou Pavla VI. *Humanae vitae* z července roku 1968. Věnuje se manželské lásce a odpovědnému rodičovství. Zájem vzbudil důraz encykliky na odpovědné plánování rodiny a přirozené metody regulace porodnosti. To však není jediný důraz, který se zde ozývá. Je zde v kontinuitě předchozích úvah druhého vatikánského koncilu řeč o podstatě manželské lásky a její pozitivní role. Její „nejvyšší zdroj je v Bohu, který je *Láska*“. Bůh manželství ustanovil, „aby skrze člověka projevil svou lásku“,⁴²³ manželé jsou Boží spolupracovníci na plození a výchově nových živých bytostí. Z našeho pohledu je však zajímavé, že v celém textu *Humanae vitae* není ani jeden odkaz na církevní otce.

V pokoncilním období se rozvíjejí v novém duchu všechny obory katolické teologie. Je to možné pozorovat i v teologii morální, která věnuje otázkám manželství intenzivní zájem. Podobně je tomu v teologii pastorální a spirituální. Vše je podpíráno i studiem církevních otců, starocírkevní tradice a zájmem i o nekatolické teologické a spirituální zdroje. Z tohoto teologického podhoubí vyrůstá i teologie manželství papeže Jana Pavla II. (1920–2005). Její vývoj lze sledovat už z dřívějších prací Wojtyłových, zejména z jeho etických bádání.⁴²⁴ To vše postupně krystalizuje v jeho pastoračních zkušenostech.

4.5.1 Teologie těla

Jako papež rozvíjel sv. Jan Pavel II. své úvahy v slavných generálních audiencích věnovaných katechezi o lidské lásce podle Božího plánu. Katecheze jsou rozvrženy do šesti okruhů. První cyklus nazvaný *Počátek* otevírá pohled na prvotní stav člověka před prvotním hříchem. Papež se inspiroje knihou Genesis, všímá si samoty prvního člověka, jednotou, kterou zakusil při vytvoření společenství muže a ženy, a jeho prvotní nahotou, kterou ovšem chápe jako pozitivní otevřenost. V druhém okruhu *Vykoupení srdce* vychází Jan Pavel II.

⁴²² DOLISTA, Josef. *Naděje vložená do manželství*, s. 146–147.

⁴²³ *Humanae vitae* 8.

⁴²⁴ Srov. BURDA, Petr. *Člověk v raném díle Karola Wojtyły*. Disertační práce. Praha : KTF 2008.

https://is.cuni.cz/studium/dipl_uc/index.php?id=d04a75a6dd83696017108a39c0b19dac&tid=1&do=xdownload&fid=140011579&did=59058&vdetailu=1/25.7.2017/

z horského kázání Mt 5,27–28 o pohledu na ženu se žádostivostí a analyzuje lidské srdce člověka po pádu, které je touto negativní žádostivostí zasaženo (srov. 1 Jan 2,17) a otevírá napětí či boj mezi tím, co je z Boha a jeho Ducha, a co ze světa. Aby člověk v tomto zápase uspěl, potřebuje dosáhnout s pomocí Boží milosti čistoty srdce. *Vzkříšení těla* je souhrnný název katechezí je exegezí textu, v němž Ježíš oponuje saduceům v otázce vzkříšení (Mt 12,24–25). Papež se tu zamýšlí nad budoucností, k níž člověk i ve své tělesnosti směřuje. „Dá se říci, že tyto první tři cykly odpovídají na otázku: ‚Kým člověk je (a má být) podle prvotního plánu Stvořitele?‘ Nebo také: ‚Co znamená být člověkem?‘“⁴²⁵ Čtvrtý okruh katechezí *Křesťanské panenství* je věnován panenství a celibátu, které papež nahlíží v pohledu eschatologickém jako anticipaci Božího království. *Svátostnou povahou manželství* se zabývá v následujícím pátém okruhu. Vychází z biblického obrazu snubního vztahu Krista a církve, jenž se odráží v manželství (srov. Ef 5,32). Manželství představuje jako „prvotní svátost“, která má svůj zdroj ve stvoření a dovršení v Kristově oběti za svou snoubenku – církev.

Exegezi doplňuje obrazy z Písňe písni a knihy Tobiáš (Tob 8,5–8). Vztah muže a ženy je v přímém vztahu ke smyslu bytí. Manželství odráží život Trojice a dokonce intimní manželské spojení nahlíží papež v této analogii.⁴²⁶ Poslední okruh *Láska a plodnost* otevírá otázky odpovědného rodičovství a staví se za závěry encykliky *Humanae vitae*. Katecheze postupně připravovaly na biskupský synod *o úkolech rodiny v současném světě* a nakonec na exhortaci *Familiaris consortio*. Naším úkolem není podrobný rozbor katechezí, ale vysledovat, pokud je to možné, vliv církevních otců. V katechezích nechybějí. Hned v *Počátku* v katechezi *První vyprávění o stvoření* ze dne 12. září 1979 nalézáme odkazy na Augustina, Anselma, Richarda od sv. Viktora a scholastické otce Alexandra Halského, Bonaventuru a Tomáše Akvinského. Ve čtvrté katechezi *Spojitosť mezi prvotní nevinností a Kristem učiněným vykopením* z 26. září 1979 k nám promlouvá svatý Irenej. V druhém cyklu *Vykopení srdce* v katechezi *Žádostivost jako separace od snubního významu těla* z 10. září 1980 je to dvakrát svatý Augustin, podobně v katechezi *Pavlovo učení o čistotě jako o ‚životě podle Ducha‘* z 18. března 1981. Katecheze *Živý Bůh uzavřel s lidmi smlouvu, a stále tak obnovuje samu skutečnost života* z 3. listopadu 1981 třetího cyklu *Vzkříšení těla* představuje svatého Klementa Římského či Pseudoklementa (2. list Korintským) a Justina. V katechezi *Nauka o vzkříšení a utváření teologické antropologie* je odkaz na Tomáše a Akvinského. Cyklus čtvrtý *Křesťanské panenství* v katechezi *Povolání k čistotě v pozemském životě* ze 17.

⁴²⁵ JAN PAVEL II. *Teologie těla: katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu*. Úvodní studie K. D. Skočovského, s. 16.

⁴²⁶ Srov. tamtéž, s. 17

března 1982 se objeví také nekřesťanští autoři patristické doby Filón Alexandrijský a Josef Flavius. Pátý cyklus *Svátostná povaha manželství* v katechezi *Vztah mezi svátostnou povahou církve a nejstarší svátostí, manželstvím* z 8. září 1992 odkazuje Jan Pavel II. na Ignáce z Antiochie, Justina a Melitona, Tertulliana, Augustina, Isidora ze Sevilly a Tomáše Akvinského. Katecheze tohoto pátého cyklu *Řeč těla ' podle Písně písní* z 2. května 1984 je z velké části ovlivněna předchozí exegetickou tradicí a odkazy směřují k Hippolytovi Římskému, Origenovi, Řehořovi z Nyssy, Ambrožovi, Teodorovi z Mopsuestie, pozdějším vykladačům Richardovi od sv. Viktora, Bernardovi z Clairvaux, Janu od Kříže. Z podaného výčtu je patrné, že v katechezích sv. Jana Pavla II. se na rozdíl od předchozích sledovaných textů odkazy na církevní otce a scholastické autory objevují ve větší míře a zcela jistě nejde jen o mechanické odkazování, ale o živou teologickou a spirituální inspiraci.

4.5.2 *Familiaris consortio*

Apoštolská adhortace Jana Pavla II *Familiaris consortio – O úkolech křesťanské rodiny v současném světě* z 22. listopadu 1981 je rozdělena do čtyř obsáhlých celků. V první části *Rodina dnes – světlo a stíny* je nastíněna problematika rodiny v dnešním světě. V části druhé *Manželství a rodina v Božím plánu* je představeno biblicko-teologické východisko: člověk jako muž a žena je obrazem milujícího Boha, manželství představuje společenství Boha a lidí. Papež si všímá Pavlova obrazu Ježíše jako snoubence své církve, člověka jako Božího obrazu, tedy obrazu trojičního vztahu osob, který se odráží v manželství a rodině. Třetí část *O úkolech křesťanské rodiny* pojednává o lásce jako základu rodinného společenství, nerozlučitelnosti manželství, právech a povinnostech ženy, úkolech muže jako manžela a otce, právech dítěte a generačním soužití. Důležité paragrafy se týkají předávání života a výchovy dětí. Rodina je součástí společnosti, její základní buňkou, a tak se podílí na společenském a politickém životě. Společnost je také vázána péčí o zdravý rozvoj rodiny. V této třetí kapitole je také *Charta rodinných práv*. Rodina je také součástí církevního společenství, má se podílet na hlásání evangelia, vytvářet domácí církve, žít ze zdrojů svátostí a modlitby. Závěrečná část *Pastorace rodin* se zaměřuje na přípravu na manželství, svátostný sňatek a následné prohlubování víry. Několik paragrafů je věnováno *spolupracovníkům v pastoraci rodin* (jsou to biskupové a kněží, řeholníci a řeholnice, odborníci, sdělovací prostředky). Speciální oddíl se zabývá *Pastorací rodin ve svízelných situacích* (smíšená manželství, některé neregulérní situace, lidé bez rodin). Závěr je výzvou všem lidem dobré vůle, aby každý hájil hodnoty a požadavky rodiny. Vzorem a pomocí může být nazaretská rodina, v níž vyrůstal Boží syn. „Z

tajemného Božího úradku žil v ní skrytě mnoho let Boží Syn. Je proto vzorem a příkladem pro všechny křesťanské rodiny. Tato rodina, jediná v celém světě, trávila anonymní a tichý život v malém palestinském městečku. Byla sužována chudobou, pronásledováním a vyhoštěním a nesrovnatelně vznešeně a čistě oslavovala Boha. Tato rodina neodepře pomoc křesťanským rodinám, ano bude pomáhat všem rodinám na světě, aby věrně plnily své povinnosti, snášely úzkosti a útrapy života, velkodušně pomáhaly druhým v jejich potřebách a radostně uskutečňovaly Boží plán.⁴²⁷ Hledáme-li v adhortaci přímé citace církevních otců, zjišťujeme, že jich není mnoho. Je zde v první části odkaz na Augustinovo *De civitate Dei*, v druhé části je to odkaz na Tertullianovo *Ad uxorem* a spis Jana Zlatoústého *De virginitate*. Ve třetí části se objeví odkaz na *Teologickou sumu* i *Sumu contra gentiles* scholastického autora Tomáše Akvinského a na *Hexameron* Ambrože Milánského. Všechny odkazy jsou důkazem kontinuity nauky o manželství a osvětlují svým přínosem současnou problematiku, v níž se manželství a rodina ocitají.

4.6 Benedikt XVI. a jeho vklad do pohledu na manželství a rodinu

Bylo by nad rámec této práce udělat vyčerpávající analýzu textů Benedikta XVI., případně teologa Ratzingera. Omezíme se ne jeho klíčový text o lásce – encykliku *Deus caritas est*. Je to jeho první encyklika z 25. prosince 2005. Encyklika má dvě části. První část *Jednota lásky ve stvoření a v dějinách spásy* analyzuje jazykovou šíři fenoménu lásky v řecké tradici a všimá si novosti, kterou přináší Bible a především její inkarnace v Ježíši Kristu. Z teoretické roviny se pak Benedikt XVI. vrací ke konkrétní podobě lásky, lásky k Bohu a lásky k bližnímu. Druhá část *Caritas – uplatňování lásky církví ,komunitou lásky‘* pojednává o konkrétních formách lásky, v níž církev zrcadlí trojiční lásku Boží. Jde především o charitativní aktivity, jež mají mnohotvárnou strukturu a jsou zasazeny do kontextu současnosti – kulturního, sociálního, ekonomického a politického. Téma manželství se v encyklice objeví v souvislosti s lingvistickým rozborem pojmů a s exegezí starozákonní Písňe písní. Právě Bible ukazuje na význam a hloubku manželské lásky. „V protikladu k nevyomezené a ještě hledající lásce zmíněné slovo <agapé> vyjadřuje zkušenost lásky, která se nyní stává opravdovým objevením toho druhého a překonáním sobeckého zaměření, které předtím jasně převládalo. Nyní se láska stává starostí o druhého a péčí o něho. Není to už hledání sebe, ponoření do opojnosti štěstí, protože láska nyní usiluje o štěstí milované bytosti.

---

⁴²⁷ FC závěr.

Láska se stává odříkáním, je hotova k oběti, ba dokonce to vše sama vyhledává.⁴²⁸ Manželskou tematiku vidí papež také v starozákonním vztahu Hospodina k izraelskému lidu, o němž mluví proroci a především pak v příběhu o stvoření člověka. „V dané souvislosti je třeba zmínit dva důležité aspekty: *erós* je jakoby zakořeněn v přirozenosti člověka, Adam hledá a ‚opouští svého otce i matku‘, aby našel ženu, neboť pouze ve vzájemném spojení představují kompletní lidství a stávají se ‚jedním tělem‘. Neméně důležitý je také druhý aspekt: na základě zaměření obsaženého ve stvoření odkazuje *erós* člověka k manželství, což je svazek charakterizovaný jedinečností a definitivností. Tak, jediné tak se realizuje jeho niterné zaměření. Obrazu monoteistického Boha odpovídá monogamní manželství. Manželství založené na výlučné a definitivní lásce se stává ikonou vztahu Boha k jeho lidu; opačně platí, že způsob, jakým miluje Bůh, se stává mírou lidské lásky. Uvedená úzká souvislost mezi *erótem* a manželstvím v Bibli nenachází téměř žádné paralely v mimobiblické literatuře.⁴²⁹ Manželský aspekt se ozve i v úvaze o Ježíšově sebedarování a oběti eucharistii.⁴³⁰ Pokud sledujeme výskyt patristických textů či inspirací, nacházíme v encyklice odkazy na Řehoře Velikého a jeho *Regula pastoralis*,⁴³¹ Dionysia Pseudo-Areopagitu, *De nominibus divinis*,⁴³² Augustina a jeho *Confessiones*⁴³³, *De Civitate Dei*,⁴³⁴ *De Trinitate*,⁴³⁵ *Sermo 52*,⁴³⁶ Justinovu *Apologii*,⁴³⁷ Tretullianovo *Apologeticum*,⁴³⁸ Ambrožovo *De officiis ministrorum*.⁴³⁹ V závěru encykliky jsou připomenuty vzory autentické lásky, Martin z Tours a jeho životopis od Sulpicia Severa, mnišské hnutí a Antonín Veliký a pak postavy středověkých a moderních světců. Je pravda, že od předchozích textů je encyklika papeže-profesora bohatší na patristické inspirace, nicméně naše téma manželství podepřeno není. Papež Benedikt XVI. věnoval manželství a rodině celou řadu promluv na nejrůznějších platformách.⁴⁴⁰ Významný je jeho projev na diecézním symposiu o rodině v Římě z června 2005. Rodina není jen sociologickou konstrukcí nebo výsledkem historického vývoje, ale má svůj základ v „nejhlubší podstatě lidského bytí“, je zakotvena v Božím plánu s člověkem, který je jako muž a žena Božím obrazem, především v tom, že je člověk schopen lásky, „stává

⁴²⁸ *Deus caritas est* 6.

⁴²⁹ Tamtéž 11.

⁴³⁰ Srov. tamtéž 13.

⁴³¹ Tamtéž 7.

⁴³² Tamtéž 9.

⁴³³ Tamtéž 18.

⁴³⁴ Tamtéž 28.

⁴³⁵ Tamtéž 19.

⁴³⁶ Tamtéž 38.

⁴³⁷ Tamtéž 22.

⁴³⁸ Tamtéž.

⁴³⁹ Tamtéž 23.

⁴⁴⁰ Srov. např. MIRAS, Jorge, Bañares, Juan Ignacio. *Manželství a rodina*, s. 161.

se podobným Bohu v míře, v níž se stává někým, kdo miluje“. Do tohoto obrazu spadá i tělesnost a sexualita: „Člověk je ve skutečnosti duše, která se vyjadřuje v těle a tělo, které je ožívováno nesmrtelným duchem. Také tělo muže a ženy má tedy, abych tak řekl, charakter teologický, není prostě jen tělem, biologickým prvkem, ale je vyjádřením a naplněním našeho lidství. Stejně tak lidská sexualita není mimo naše lidské bytí, ale náleží jí. Pouze jen když je sexualita integrovaná v osobě, je schopná dát smysl jí samotné“. Papež se jasně vyjadřuje proti všem formám „anarchické svobody“, která se v moderní době prosazuje v manželství.

V duchu své zamýšlené encykliky *Deus caritas est* pak sleduje rodinu a manželství v dějinách spásy. Také v plození dětí má manželství „svůj božský vzor“, totiž v lásce Boha k člověku. Otcovství a mateřství, to nejsou jen biologické procesy, ale jde i o předávání lásky a smyslu. Další úvahy směřují k představení církve jako domácí církve. Papež připomíná koncilní dokumenty odkazující na Jana Zlatoústého a jeho *In Genesim sermones*, VI,2, VII,1. Křesťané musí čelit relativismu a bránit „nedotknutelnosti lidského života od početí až po jeho přirozený konec, jedinečné a nenahraditelné hodnoty rodiny založené na manželství“. V závěru projevu je připomenuta vzájemná vazba manželství a zasvěceného života. „Volba panictví z lásky k Bohu a bratřím, jak ji vyžaduje kněžství a zasvěcený život, stojí spolu se zhodnocením křesťanského manželství: jedno i druhé, dvěma rozdílnými a doplňujícími se způsoby činí jakýmsi způsobem viditelné tajemství smlouvy Boha se svým lidem.“⁴⁴¹ Tím zcela zřetelně papež drží kontinuitu nauky církve od dob církevních otců, kteří vazbu zasvěcený život – manželství vždy zdůrazňovali. Také v promluvě *Objevit krásu pravdy o manželství* ke členům vatikánského církevního soudu ze dne 27. ledna 2007 věnoval Benedikt XVI. pozornost procesům anulace manželství a pastoračním problémům s tím spojených. Vyzývá k pravdivosti při řešení kauz a vymezuje se proti, podle něj, nesprávné interpretaci koncilní nauky o manželství, zejména vyjádření, že manželství je „*intima communitas vitae et amoris* – důvěrné společenství života a manželské lásky“ (*Gaudium et spes*, 48) a z toho vyvozovanému závěru, že manželství nemusí být nerozlučitelné a že je možné využít práva pro řešení subjektivních pocitů: „V této souvislosti je třeba zdůraznit, že koncil skutečně popisuje manželství jako *intima communitas vitae et amoris*, ale takovéto společenství určuje tradice Církve souhrnem principů božského práva, které stanoví jeho pravý a trvalý antropologický smysl.“ Připomíná kontinuitu nauky u svých předchůdců a odkazuje na biblické základy nauky o nerozlučitelnosti. Ke slovu přijde i svatý Augustin, který „neváhá

---

⁴⁴¹ Všechny uvedené citace z: BENEDIKT XVI. *Musíme překonat relativismus při výchově*. Projev na diecézním symposiu o rodině v Římě ze 6.6.2005. <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=3944/8.8.2017/>

aplikovat na manželství ty nejsilnější právní výrazy, aby popsal řádný svazek, který spojuje manžele mezi sebou v jejich pohlavní dimenzi. Stejně tak i pro svatého Augustina je právní statut podstatný v každém ze tří dober (*proles, fides, sacramentum*), která tvoří stěžejní body jeho věroučného výkladu o manželství“. V závěru papež připomíná ohrožení, které se aktuálně „projevuje nesprávnými interpretacemi platných kanonických norem. Na tuto tendenci je třeba reagovat odvážně a s důvěrou za neustálého používání *hermeneutiky obnovy kontinuity* a nenechávat se svádět stezkami interpretací, které implikují přerušení tradice Církve“. ⁴⁴² O manželství v souvislosti s tradicí církve se Benedikt XVI. vyjádřil na jedné ze svých generálních audiencí, věnovaných významným osobnostem patristické tradice. Představuje manžele Akvilu a Prisku, spolupracovníky apoštola Pavla (srov. Sk 18,3.26), a na jejich příkladu ukazuje život a funkci manželství a rodiny v prvotní církvi. „Dovídáme se tak, jak významnou roli hráli tito manželé v prostředí prvotní církve: přijímali ve svém domě skupinu místních křesťanů, když se shromažďovali, aby naslouchali Božím slovu a slavili eucharistii. Je to právě ten typ setkání, které se řecky nazývá *ekklésia* ... tj. ‚církev‘, což znamená svolání, shromáždění, setkání. V domě Akvily a Prisky se tedy shromažďuje církev, Kristovo shromáždění, které tu slaví posvátná tajemství. Můžeme tak sledovat vznik skutečnosti církve v domě věřících.“ Nejprve v Korintu a pak v Římě tak budovali a rozvíjeli křesťanská společenství. Jejich vliv byl velice silný, o čemž svědčí v Římě na Aventinu kostel sv. Prisky a katakomby nesoucí její jméno. Benedikt XVI. s vděčností zdůrazňuje jejich apoštolům rovný přínos pro růst křesťanství a církve. „Díky víře a apoštolskému nasazení věřících laiků, rodin, manželů jako Priscilla a Akvila dospělo křesťanství až k naší generaci. Nemohlo tedy růst pouze díky apoštolům, kteří ho šířili. Aby mohlo mezi lidmi takřikajíc ‚zakořenit‘, aby se mohlo živě rozvinout, bylo nezbytné nasazení těchto rodin, těchto manželů, těchto křesťanských společenství, věřících laiků, kteří poskytli ‚živnou půdu‘ k růstu víry. Jedině tak církev může růst.“ Mluví také o jejich nasazení a odpovědnosti za církev – mystické tělo Kristovo – a připomíná, že „každý dům se může proměnit v malou církev“, kde je zřejmé, že vládne opravdová láska“⁴⁴³ celý rodinný život se prožívá pod vládou Kristovou. To jen několik ukázek Benediktových textů a myšlenek o manželství a rodině. Problematika je přítomna v mnoha dalších vyjádřeních. Zajímavá byla jeho diskuse s rodinami na letišti Bresso v Miláně v červnu 2012 a mohli bychom pokračovat dále. Ze všech vyjádření je patrná snaha udržet kontinuitu nauky a citlivá starostlivost o bolestné problémy

⁴⁴² Citace z: BENEDIKT XVI. *Objevit krásu pravdy o manželství*. Benedikt XVI. ke členům vatikánského církevního soudu z 27.1.2007. Dostupné na: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=7183/9.8.2017/>.

⁴⁴³ BENEDIKT XVI. *O počátcích církve: promluvy o apoštolech a jejich spolupracovnících*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl. 2008. ISBN 9788071952183 8071952184.

současných manželství a rodin. Vše promýšlí s pečlivostí teologa a pastýře a důsledností právníka. Jeho přínos bude patrný v dalším vývoji teologické reflexe.

5. Pontifikát papeže Františka

5.1 Biskupská synoda o rodině

Intenzivní zájem, který katolická církev již desetiletí věnuje rodině, vychází z pastorační odpovědnosti. Nejen v církvi a církvích, ale také v širším společenském a kulturním kontextu se mluví o krizi manželství a rodin. Uvědomujeme si, že rodina je základní stavební buňkou společnosti, tedy i církve, a je-li či jsou-li tyto buňky zasaženy nějakými životu škodlivými viry, je kriticky ohrožen život jak společnosti, tak církvi. Viděli jsme maximální úsilí Druhého vatikánského koncilu, následnou teologickou (r)evoluci a významný posun, který v teologii manželství učinil svatý Jan Pavel II. Papež František převzal tuto štafetu a svým originálním přínosem se snaží prohloubit toto úsilí o záchranu rodiny. Dne 8. října 2013 svolal třetí všeobecné mimořádné shromáždění biskupské synody s názvem „*Pastorační výzvy pro rodinu v podmínkách evangelizace*“. Byl rozeslán místním církvím dotazník a postupně na základě došlých odpovědí byl zformulován *Přípravný dokument* v osmi okruzích pro širokou církevní veřejnost a posléze na základě odpovědí připraven základní text *Instrumentum Laboris*. „První část se věnuje evangeliu a rodině: Božímu záměru a povolání osoby v Kristu, kvalitě poznání a přijetí biblického zjevení a dokumentů církevního magisteria, včetně těžkostí, mezi jiným i problémům s pochopením přirozeného zákona. Druhá část pojednává o různých otázkách pastorace rodin, o výzvách, jež s ní souvisejí, a o obtížných situacích. Třetí část se věnuje otevřenosti pro život a zodpovědnosti rodičů za výchovu i tomu, co charakterizuje manželství mezi mužem a ženou, se zvláštním důrazem na současnou pastorační situaci... (Text) poskytuje široký, i když nikoli vyčerpávající obraz o situaci dnešní rodiny, o jejích problémech a o reflexích, které vyvolává.“⁴⁴⁴

Mimořádná synoda o rodině proběhla ve dnech 5.–19. října 2014 v Římě. Otevřená debata, která proběhla především v menších kroužcích, byla následně představena v závěrečné zprávě,⁴⁴⁵ která má tři části: přehled současné situace, „pohled na Krista – evangelium rodiny“, který ukazuje na základní východiska úvah o rodině, a pastorační perspektivy. Papež vyzýval k maximální otevřenosti, pravdivosti a odvážnému pohledu na současné problémy

⁴⁴⁴ *Instrumentum laboris. Presentace textu.*

⁴⁴⁵ Srov. Synod14 - 11a Congregazione generale: „Relatio post disceptationem“ del Relatore generale, Card. Péter Erdő, 13. 10. 2014.
[http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/10/13/0751/03037.html /30.7.2017/.](http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/10/13/0751/03037.html /30.7.2017/)

„bez lidských ohledů a bážlivosti. Současně je třeba s pokorou naslouchat a přijmout s otevřeným srdcem to, co řeknou bratři“.⁴⁴⁶

5.2 Walter Kasper

Nesmíme opomenout, že celé mimořádné synodě předcházel malý „incident“. Na mimořádné konsistoři kardinálů 20.–21. února 2014 v Římě se měl vypracovat teologický podklad pro následnou diskusi na mimořádné biskupské synodě v roce 2014 a následně na řádné biskupské synodě o rok později. Papež si přál, aby se otevřely i otázky kontroverzní. Z uzavřeného zasedání se na veřejnost dostala relace kardinála Waltera Kaspera. Protože jeho názory probudily žhavou diskusi ve veřejnosti, přál si papež, aby text byl publikován. To se stalo a objevila se knížka *Evangelium o rodině*.⁴⁴⁷ „Jeho myšlenky se staly předmětem ostře polarizované diskuse, protože vydání knihy bylo interpretováno jako signál zcela zásadních změn dosavadního učení církve v některých otázkách pastorace manželství v obtížných situacích.“⁴⁴⁸

Krátce představme obsah Kasperova textu. V úvodu a prvních třech kapitolách předkládá nauku církve o manželství a rodině. V samotném úvodu mluví o celkové antropologické krizi, s níž krize rodiny úzce souvisí. Tato krize také prohlubuje propast mezi tím, co prožívá současný člověk mezi církevním učením. Církev nemůže podlehnout tlakům doby, ale radikálně se musí vrátit ke kořenům – evangeliu. Kasper vyzývá k jakémusi formulování evangelia o rodině. V první části je to Bible, Starý zákon se svou představou o rodině, kultura antické tradice. Druhá část je zaměřena na *struktury hříchu v životě rodiny*. Dnešní rodina je daleko od biblického ideálu. Část třetí vtahuje rodinu do celku ekonomie spásy. Rodina se stává jakýmsi lékem lidské porušenosti. Její christologické zakotvení chápe se současnou teologií „jako reálně symbolické vyjádření tajemství trojičního communio“.⁴⁴⁹ Čtvrtá část *rodina jako domácí církve* rozvíjí toto patristické téma. „Chápání církve jako domácí církve je proto zásadní pro budoucnost církve a pro novou evangelizaci. Rodiny jsou prvními a

⁴⁴⁶ Citace z Mimořádná biskupská synoda o rodině. <https://www.bcb.cz/clanky/Mimoradna-biskupska-synoda-o-rodine.html> /30.7.2017/

⁴⁴⁷ Něm. originál KASPER, Walter. *Evangelium von den Familie: Die Rede vor dem Konsistorium*. Freiburg im Breisgau : Herder 2014. ISBN 3-451-31245-X, 978-3-451-31245-8. Česky: KASPER, Walter. *Evangelium o rodině. Úvodní projev k připravované synodě o rodině*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakl. 2014. ISBN 978-80-7195-832-1

⁴⁴⁸ AMBROS, Pavel. *Rodina – světlo v temnotě světa. Eschatologická východiska k četbě současné diskuse o manželství*. Olomouc : Refugium Velehrad-Roma 2015, s. 22.

⁴⁴⁹ KASPER, Walter. *Evangelium o rodině*, s. 27.

nejlepšími hlasateli evangelia o rodině. Jsou cestou církve.⁴⁵⁰ Pátá kapitola *K problému znovu sezdaných rozvedených* je „explozivní materiál“.⁴⁵¹ Kardinál nechce opustit Ježíšova slova o nerozlučitelnosti manželství a předkládá určité návrhy na řešení ožehavých otázek, které vycházejí z obsáhlého teologického bádání.⁴⁵² První návrh se vztahuje ke kanonickému právu a anulaci manželství, druhý se týká možnosti přijímání eucharistie katolíků, kteří jsou rozvedení a znovu civilně sezdaní. Jde o ty věřící, „kteří mají o svátosti opravdový zájem“,⁴⁵³ tedy ne o všeobecný princip. Předpokladem je vědomí selhání a lítost, přičemž návrat do prvního manželství je nemožný, člověk žije v druhém civilním sňatku s rodinnými závazky, které nemůže zrušit, aniž by se dopustil další viny, snaží se v druhém manželství dobře křesťansky žít a vychovávat děti a touží po svátostech. V takovém případě se Kasper ptá: „Musíme nebo můžeme mu po nějaké době, kdy se zorientuje v nové situaci, odepřít svátost smíření a komunie?“⁴⁵⁴ V závěru kardinál Kasper zdůrazňuje důležitý moment, že „diskusi nesmíme redukovat na situaci znovu sezdaných rozvedených ... musíme vykročit pozitivně a znovu odhalit a hlásat evangelium o rodině v celé jeho kráse“.⁴⁵⁵

Z bohatého textu jen několik ukázek, které odrážejí onu krásu evangelia o rodině. „Co je tímto evangeliem? Předně jím není žádný kodex práva. Je jím světlo a síla života, Ježíš Kristus, který dává, co požaduje.“⁴⁵⁶ Kasper připomíná slova Tomáše Akvinského, že „není zákonem Nové smlouvy žádná *lex scripta*, nýbrž *gratia Spiritus Sancti quae datur per fidem Christi*“.⁴⁵⁷ Evangelium o rodině nesmí být břemenem, ale světlem a silou pro život v rodině. Pokud jde o odpovědné rodičovství, zdůrazňuje Kasper právě odpovědnost rodičů za počet dětí v rodině. Původní Boží plán s rodinou byl prvotním hříchem narušen. Toto narušení kardinál nahlíží prismatem odcizení, které má své bolestné konkrétní dopady, a právě v tomto bolestném odcizení se rodina stává jakýmsi lazaretem, kde se rány a bolest léčí. „I rodiny jsou jako polní lazaret, kde se obvazují mnohé rány, otírají mnohé slzy a znovu a znovu bojují o smíření a pokoj.“⁴⁵⁸

Naším úkolem, který jsme si vytýčili, je sledovat inspiraci církevních otců. V *Evangelium o rodině*⁴⁵⁹ se ozve Augustin (*De nuptiis et concupiscentia* I, 10-11; *De adulterinis coniugiis*;

---

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 35.

⁴⁵¹ AMBROS, Pavel. *Rodina – světlo v temnotě světa. Eschatologická východiska k četbě současné diskuse o manželství*, s. 26.

⁴⁵² Srov. tamtéž, s. 27, pozn. 45.

⁴⁵³ KASPER, Walter. *Evangelium o rodině*, s. 43.

⁴⁵⁴ Tamtéž.

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 45.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 10.

⁴⁵⁷ Tamtéž.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 22.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 25, pozn. 13.

Sermo 392,2) a jeho důraz na nezrušitelné pouto manželství i po jeho rozpadu. Jan Zlatoušský (*In Genesim Sermo* VI, 2; VII, 1), citovaný již v *Lumen gentium*, podporuje myšlenku „domácí církve“. Domácí církev neztratila nic na své aktuálnosti. „Zvláště v situaci menšiny, diaspory nebo pronásledování jsou domácí společenství pro církve otázkou přežití.“⁴⁶⁰ V páté kapitole *k problému znovu sezdáných rozvedených* se objevují Origenes, Basil Veliký, Řehoř Naziánský a Augustin. Ti drží jasnou pozici evangelia o nerozlučitelnosti manželství a při tom mají pochopení pro lidskou slabost i v případech manželských nezdarů. Kasper připomíná, že „raná církev poskytuje inspiraci pro východisko z dilematu“ (myslí se tím otázka páté kapitoly), zmiňuje studii profesora Josepha Ratzingera na toto téma⁴⁶¹ a pokračuje: „Odpověď církevních otců na tento problém nebyla jednotná. Jedno je však jisté: v jednotlivých místních církvích existovalo zvykové právo, podle kterého byla křesťanům, kteří ještě za života původního partnera vstoupili do druhého životního svazku, po uplynutí stanovené doby pokání, nabídnuta nikoli další loď, žádné druhé manželství, ale aspoň záchranný člun v podobě účasti na svatém přijímání.“ Zde odkaz na Origena, který tuto praxi považuje za „nikoliv nerozumnou“, a podobně uvažují také Basil Veliký, Řehoř Naziánský a překvapivě i Augustin.⁴⁶² Z těchto odkazů vyvozuje Walter Kasper: „Tito otcové chtěli z pastoračních důvodů – ‚aby zabránili horšímu‘ – strpět, co je samo o sobě nemožné. Existovala tedy pastore strpění, mírnosti a shovívavosti a existují dobré důvody myslet si, že tato praxe proti novaciánskému rigorizmu byla potvrzena nicejským koncilem (325).“⁴⁶³ Odkaz je na starocírkevní praxi *discretio* a hledání správné míry či středu. Ve dvou exkurzech připojených k textu je odkaz též na Klementa Alexandrijského, Ireneje z Lyonu a na již zmíněné Origena, Basila Velikého, Řehoře Naziánského a Augustina. Je tedy zřejmé, že církevní otcové jsou pro Kaspera inspirací k odvážným a svobodným úvahám, z nichž je jasná věrnost Písmu, tradici církve a zároveň otevřené srdce novým výzvám. Z této patristické inspirace Kasper vyvozuje impulzy k „obnovené pastorační spiritualitě, která se rozloučí s úzkoprsým legalistickým uvažováním a nekřesťanským rigorismem, který lidem ukládá nesnesitelná břemena, která my kněží sami neneseme a která bychom ani neunesli“.⁴⁶⁴ K patristické

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 31.

⁴⁶¹ Srov. RATZINGER, Joseph. Zur Frage der Unauflöslichkeit der Ehe... In *Ehe und Ehescheidung*. München 1972, s. 35–56.

⁴⁶² ORIGENES. *Comm. In evangelium secundum Matth XIV, 23-25* PG 3, 1244–1252; BASIL. *Ep. 188,4 a 199, 18*. PG 32, 674. 717–720. GREGORIOS NAZ. *Oratio 37* PG 36, 281–308. AURELIUS AUGUSTINUS *De fide et operibus 19,35*. PL 40, 220–221.

⁴⁶³ KASPER, Walter. *Evangelium o rodině*, s. 42.

⁴⁶⁴ Tamtéž. Doslov, s. 58.

inspiraci také patří pohled na praxi východních církví „se svým principem *oikonomia*, cestu mimo rigorismus a laxismus, ze které bychom se ekumenicky mohli poučit“.⁴⁶⁵

Je pochopitelné, že kritika na sebe nenechala dlouho čekat. Významné kardinálské osobnosti daly dohromady své příspěvky, které vyšly knižně jako *Eleven Cardinals Speak on Marriage and the Family. Essays from a Pastoral Viewpoint*.⁴⁶⁶ Jde spíše o osobní reflexe, které se soustřeďují především na otázku přijímání eucharistie znovusezdaných rozvedených. Propracovanější teologickou a historickou reflexi nacházíme snad jen u kardinála Paula Josefa Cordese v příspěvku *Bez přerušení a diskontinuity*“ (*Without Rupture or Discontinuity*). Jasně odmítá možnost takového přijímání a navrhuje podobně jako Benedikt XVI. tzv. duchovní přijímání.⁴⁶⁷ Další reakci na Kasperovy myšlenky přináší soubor příspěvků pěti kardinálů, opět se soustřeďujících na nemožnost tolerovat druhé manželství rozvedených a umožnit jim přijetí eucharistie.⁴⁶⁸

Jak je patrné z obou publikací a široké diskuse v teologických i laických kruzích zasedání, řádné biskupské synody o rodině nemělo lehkou úlohu vše zvážit a zpracovat.

5.3 Řádná biskupská synoda o rodině

Řádná biskupská synoda o rodině proběhla ve dnech 4.–25. října 2015. Zúčastnilo se jí 270 biskupů z celého světa, asi stovka dalších odborníků a zástupců jiných církví. Témata byla dána předcházející mimořádnou synodou a diskusí, která posléze probíhala na různých úrovních. Na konec zasedání proběhlo hlasování o závěrečné zprávě (tzv. *Relatio finalis*), jež shrnovala výsledky synody. Byla schválena dvoutřetinovou většinou. Hned v úvodu jsou připomenuta inspirující slova papeže Františka: „Bůh nestvořil lidskou bytost k životu ve smutku nebo k setrvávání v samotě, nýbrž ke štěstí, k tomu, aby sdílela cestu s jiným člověkem, s nímž by se doplňovala ... Jde o týž plán, který Ježíš ... shrnuje slovy: ‚Na začátku při stvoření (Bůh) učinil (lidi) jako muže a ženu. Proto opustí muž otce i matku, připojí se ke své ženě, a ti dva budou jeden člověk. Už tedy nejsou dva, ale jeden‘ (Mk 10,6–8; srov. Gn 1,27; 2,24) ... Bůh spojuje srdce muže a ženy, kteří se milují, a spojuje je v jednotě a nerozlučitelnosti. Znamená to, že cílem manželského života není pouze zůstat spolu

---

⁴⁶⁵ Tamtéž.

⁴⁶⁶ *Eleven cardinals speak on marriage and the family : essays from a pastoral viewpoint* San Francisco : Ignatius Press 2015. ISBN 9781621640875 1621640876

⁴⁶⁷ LORMAN, Jaroslav. *Jedenáct kardinálů hovoří o manželství a rodině*.
http://www.christnet.eu/clanky/5594/jedenact_kardinalu_hovori_o_manzelstvi_a_rodine.url/4.8.2017/

⁴⁶⁸ *Setrvat v pravdě Kristově. Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi* (ed. Robert Dodaro). Brno: Kartuziánské nakladatelství : 2015. ISBN: 978-80-87864-33-3

navždy, nýbrž navždy se milovat! Ježíš tak obnovuje původní a ustavující řád ... Jedině ve světle bláznovství Ježíšovy nezištné velikonoční lásky se totiž jeví jako srozumitelné bláznovství nezištné manželské lásky, která je výlučná a je *usque ad mortem* (až do smrti).⁴⁶⁹ Je také připomenuta návaznost evangelia o rodině na „učení Otců, duchovních učitelů a církevního magisteria“.⁴⁷⁰

Dokument má tři části. V první nazvané „*Církev naslouchá rodině*“ jsou analyzovány situace, v nichž rodiny žijí a s nimiž se potýkají. Je zde představen antropologický a kulturní kontext současné společnosti, rodina ve společenském a ekonomickém kontextu, její začlenění a společenství a nejsou opomenuty ani otázky citového života. V textu jsou nastíněny problémy jako např. změny v chápání role rodiny, gendrová ideologie, konflikty, v nichž se rodinný život nachází, samota a vyloučení, ekonomické otázky, chudoba a otázky spravedlnosti, funkce různých generací v rodině, vdovství a vdovectví, lidé se specifickými potřebami a ti, kteří žijí bez manželství. Silný důraz je také položen na úlohu církve v současné migrační krizi, která bolestně zasahuje rodinný život.

Druhá část, *Rodina v Božím plánu*, se zabývá rodinou v dějinách spásy, trojičním charakterem rodinného života. Bible je tu zdrojem úvah a především pak příklad samotného Krista. „Ježíšův příklad je pro církev příznačný. Boží Syn přišel na svět do rodiny. Během třiceti let svého skrytého života v Nazaretě – společenské, náboženské i kulturní periférii říše (srov. J 1,46) – viděl Ježíš u Marie a Josefa věrnost prožívanou v lásce. Svůj veřejný život zahájil znamením v Káni, které vykonal na svatební hostině (srov. J 2,1–11). Hlásal evangelium manželství jako plnost zjevení, jímž se obnovuje původní Boží plán.“⁴⁷¹ Od Bible, Nového zákona je učiněn dlouhý skok k *rodině v církevním magisteriu v nauce Druhého vatikánského koncilu* a ke čtyřem z posledních papežům. Odkazy na bohatou tradici církevních otců se nevyskytují. Teologickým souvislostem manželství je věnována předposlední kapitola druhé části, která otevírá milosrdný pohled na tíživé situace dnešních rodin. „Církev jako osvědčená učitelka a starostlivá matka sice uznává, že mezi pokřtěnými neexistuje jiné manželské pouto než svátostné a že každé jeho porušení je proti Boží vůli, ale rovněž si uvědomuje křehkost mnoha svých synů a dcer, kteří po cestě víry kráčejí s námahou. „Proto aniž by se snižovala hodnota evangelního ideálu, je zapotřebí doprovázet milosrdenstvím a trpělivostí možné etapy růstu jednotlivých lidí, jež se utvářejí den po dni ...

⁴⁶⁹ *Závěrečná zpráva biskupské synody pro Svatého otce Františka*, vypracovaná na závěr 24. Řádného všeobecného shromáždění (4.–25. října 2015) na téma „Povolání a poslání rodiny v církvi a v současném světě“. https://www.bcb.cz/_dl/165 (6.8.2017). Jedná se o homilii pronesenou při mši zahajující synodu dne 4. října 2015).

⁴⁷⁰ Tamtéž.

⁴⁷¹ Tamtéž, 41.

Malý krůček uprostřed velkých lidských omezení může být Bohu milejší než zvnějšku korektní život toho, který prožívá své dny, aniž by čelil vážným těžkostem. Všem se musí dostat útěchy a povzbuzení spásonosné Boží lásky, která tajemně působí v každém člověku, navzdory jeho nedostatkům a pádům' (EG 44). Tuto pravdu a krásu je třeba chránit ... je potřebné být pozorný vůči tomu, jak lidé z důvodu svého postavení žijí a trpí.⁴⁷² Závěr druhé části *Směrem k naplňování života rodiny v církvi* se zabývá mimo jiné vztahem k těm, jejichž manželství je ve vážné krizi nebo se rozpadlo. „Situace věřících, kteří vstoupili do nového svazku, vyžaduje zvláštní pastorační péči: V posledních desetiletích ... velmi vzrostlo vědomí, že je potřeba bratrského a pozorného přijetí v lásce a v pravdě těch pokřtěných, kteří uzavřeli nový sňatek po selhání jejich svátostného manželství; tyto osoby ve skutečnosti vůbec nejsou exkomunikovány (František, Generální audience, 5. srpna 2015).⁴⁷³ Základem takového přístupu je pochopení Božího milosrdenství. „Církev vychází z konkrétních situací dnešních rodin, jež všechny potřebují milosrdenství, počínaje rodinami nejvíce trpícími. Církev s Ježíšovým milosrdným Srdcem má doprovázet své zranitelné děti, poznačené zraněnou a ztracenou láskou, a navracet důvěru a naději jako světlo přístavního majáku nebo jako pochodně, aby svítila těm, kdo sešli z cesty anebo se nacházejí uprostřed bouře. Milosrdenství je ‚jádro zjevení Ježíše Krista‘ (MV 25).⁴⁷⁴

Závěrečná, třetí část, *Poslání rodiny*, je zaměřena na konkrétní problémy rodiny, pastore a evangelizace rodin. Hned v úvodu si otcové uvědomují, jak je důležitá srozumitelnost církevního zvěstování a konverze v tomto smyslu. „Tato práce vyžaduje ‚konverzi v pastoračním a misijním působení, jež nemůže nechat věci takovými, jaké jsou‘ (EG 25). Konverze se hluboce dotýká stylu a slovníku. Je třeba upravit slovník tak, aby byl výmluvný. Hlásání musí dávat zakoušet, že evangelium rodiny je odpovědí na největší očekávání lidské osoby – na její důstojnost a na plnou vzájemnou seberealizaci ve sdílení a v plodnosti. Nejde jen o představení nějakých normativů, ale o hlásání milosti, která dává schopnost žít dobra rodiny. Předávání víry vytváří dnes více než kdy jindy potřebu používat jazyk, který by byl schopen oslovit všechny, zvláště mladé, sděloval krásu lásky v rodině a dával pochopit význam takových termínů, jako je darování, manželská láska, věrnost, plodnost, plození.⁴⁷⁵ Pozornost je nutno věnovat přípravě na manželství, samotným liturgickým souvislostem svatby, pastoračnímu doprovázení v prvních letech manželství, přípravě kněží a ostatních, kteří se na formaci manželů podílejí.

---

⁴⁷² Tamtéž, 51.

⁴⁷³ Tamtéž, 54.

⁴⁷⁴ Tamtéž, 55.

⁴⁷⁵ Tamtéž, 56.

Druhá kapitola je věnována odpovědnému předávání života, adopci, osvojení a výchově. Otcové si uvědomují komplexnost současné situace a nabízejí pozitivní přístup k dobrým hodnotám manželství, které se nacházejí třeba v nesvátostném manželství (třetí kapitola). „Za mnohých okolností je rozhodnutí žít spolu znamením vztahu, který se chce zaměřit na skutečnou perspektivu a stabilitu. Takovou vůli, která se vyjadřuje v trvalém a spolehlivém svazku otevřeném pro život, lze považovat za závazek, na němž je možno nastoupit cestu směřující ke svátostnému manželství ... má se povzbuzovat tím, že se uznávají znaky velkorysé a trvalé lásky: touha usilovat o dobro druhého před vlastním; zkušenost s odpuštěním, o něž žádáme a sami ho dáváme; přání vytvářet rodinu, která není uzavřená do sebe, ale je otevřená pro dobro církevního společenství i celé společnosti. Průběžně lze na této cestě zdůrazňovat hodnotu oněch znaků lásky, které ve skutečnosti odpovídají odrazu Boží lásky obsažené v záměru autentického manželství.“⁴⁷⁶ Tento pozitivní přístup se týká také smíšených manželství a manželství partnerů různých náboženství. Taková manželství „mohou být znamením naděje, především tam, kde existuje napětí ... rozdílná náboženská příslušnost se díky takovéto otevřenosti proměňuje v šanci obohacovat duchovní kvalitu vztahu“.⁴⁷⁷ Svá specifika mají manželství, kdy jeden z partnerů je nevěřící. Dokument nezapomíná ani na rodiny, kde žije člověk s homosexuální orientací. „Ve vztahu k rodinám, které prožívají tu zkušenost, že mají ve svém nitru osoby s homosexuální tendencí, církve zdůrazňuje, že každého člověka bez ohledu na jeho sexuální tendenci je třeba respektovat v jeho důstojnosti, přijímat ho s úctou a přitom se pečlivě vyhýbat „jakémukoli náznaku nespravedlivé diskriminace““,⁴⁷⁸ aniž by ovšem církve ustupovala od svého důrazu na nemožnost sňatků osob stejného pohlaví. Další paragrafy mapují nejrůznější těžké situace, v nichž se manželství mohou ocitnout a vyzývá k citlivému a vnímavému přístupu. To platí zejména o situaci rozvedených a znovu civilně sezdaných, kde je třeba dobře rozlišovat a začleňovat do života společenství: „Ty pokřtěné, kteří jsou rozvedení a znova civilně sezdaní, je třeba všemi možnými způsoby více začleňovat do křesťanských společenství a vyhýbat se přitom každé příležitosti k pohoršení. Logika jejich začleňování je klíčem k jejich pastoračnímu doprovázení, aby věděli, nejen že patří ke Kristovu tělu, jímž je církve, ale aby v něm mohli prožívat radostnou a plodnou zkušenost. Jsou pokřtění, jsou to bratři a sestry a Duch svatý do nich vlévá dary a charismata pro dobro všech.“⁴⁷⁹

---

⁴⁷⁶ Tamtéž, 71.

⁴⁷⁷ Tamtéž, 73.

⁴⁷⁸ Tamtéž, 76.

⁴⁷⁹ Tamtéž, 84.

Poslední kapitola třetí části, *Rodina a evangelizace*, vyzývá k prohlubování rodinné spirituality, pastorační odpovědnosti. „Nauka papežů vyzývá k prohloubení duchovního rozměru rodinného života, počínaje znovuobjevením modlitby v rodině a společným nasloucháním Božímu slovu, odkud pramení úsilí o lásku.“⁴⁸⁰ Je také nutné, aby rodiny byly respektovány společenskými institucemi a zároveň se aktivně podílely na rozvíjení kultur. Rodiny mají také svoje nezadatelné místo v misijním poslání církve. „Rodina se utváří jako činitel pastorační práce tím, že výslovně hlásá evangelium a přináší různé formy svědectví: solidaritu s chudými, otevřenost k jinakosti lidí, ochranu stvoření, morální a materiální solidaritu s jinými rodinami, především nejchudšími, práci pro šíření obecného dobra i skrze proměnu nespravedlivých společenských struktur, počínaje územím, kde žije, a žitím skutků tělesného a duchovního milosrdenství.“⁴⁸¹ V *Závěru* dokumentu otcové žádají papeže o dokument, který by církvi poskytl nové světlo v pochopení rodiny.

---

⁴⁸⁰ Tamtéž, 87.

⁴⁸¹ Tamtéž, 93.

6. Papež František

Jorge Mario Bergoglio se narodil 17. prosince 1936 v Buenos Aires. Vystudoval na střední škole chemii a stal se jezuitou (1958). Jako všichni jezuité i on prošel důkladným vzdělávacím procesem. K oborům, kterým se věnoval, patří kromě teologie i filosofie a sociální vědy. Při svých studiích se seznámil i s teologií osvobození. Po studiích se věnoval akademické činnosti na jezuitské filosofické a teologické fakultě v San Miguel. Nějaký čas byl provinciálem jezuitů v Argentině (1973–1979), poté se vrátil k akademické práci. V 80. letech krátce pobýval v Německu na jezuitské *Philosophisch-Theologische Hochschule Sankt Georgen*. Konsultuje svou disertaci, jež se měla věnovat Romanu Guardinimu. Biskupem se stal roku 1992, arcibiskupem koadjutorem roku 1997 a naplno arcibiskupem Buenos Aires roku 1998. V roce 2001 jej Jan Pavel II. jmenoval kardinálem a papežem byl zvolen v roce 2013. Od počátku jeho pontifikátu je zřejmý nový tón jeho vystoupení i přenesení důrazů. Výzvy doby projevující se v aktuálních problémech se u něj týkají především sociálních otázek, chudoby, spravedlnosti, svobody. Velké téma je laskavá či milosrdná tvář Boha a jeho snoubenky církve. S těmito důrazy harmonicky souzní i jeho zájem o rodinu a manželství, jež se dostaly do nových kontextů a problémů. Věnoval jim sérii promluv při generálních audiencích a velkou energii při přípravě obou synod o rodině. Plodem této jeho aktivity je posynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině *Radost z lásky – Amoris laetitia*.

6.1 Amoris laetitia

6.1.1 Představení

Papež František přání otců, vyjádřenému v závěru *relatio finalis* řádné biskupské synody, vyhověl. Dne 19. března o slavnosti svatého Josefa zveřejnil posynodální apoštolskou exhortaci o lásce v rodině *Amoris laetitia – Radost z lásky*.⁴⁸² Pokusme se ve stručnosti předložit obsah textu.

První kapitola, *Ve světle Slova*, vrhá na problematiku manželství a rodin biblické světlo, neboť „Bible je plná rodin, narození, milostných příběhů a rodinných krizí, a to už od první

⁴⁸² FRANTIŠEK. *Amoris laetitia. Radost z lásky*. Posynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině. Praha : Paulínky 2016.

stránky, kde vstupuje na scénu rodina Adama a Evy s břemenem násilí, ale také s trvajícím životní silou (srov. Gn 4), až do poslední stránky, kde se odehrává svatba Nevěsty s Beránkem (srov. Zj 21,2.9).⁴⁸³ Druhá kapitola se věnuje současné realitě rodin a životním výzvám, které jsou s touto realitou spojeny. Třetí kapitola, *Pohled zaměřený k Ježíši: povolání rodiny*, představuje a rozvíjí nauku církve o manželství a rodině. Jsou zde inspirativní myšlenky o „semenech Slova“. „Rozpoznávání přítomnosti *semina Verbi* (semen Slova) v jiných kulturách (srov. AG 11) lze aplikovat i na manželství a rodinu.“⁴⁸⁴ Je zde řeč také o „nedokonalých situacích“ života rodin, které je nutno brát pastoračně citlivě. Čtvrtá a pátá kapitola, *Láska v manželství* a *Láska, která se stává plodnou*, jsou nejpodstatnější částí exhortace. Ve čtvrté papež rozebírá Pavlův dopis Korintským (1K 13,4–7), v dalších odstavcích se věnuje jádru manželské lásky (*caritas*) a jejím charakteristickým rysům, vášnivě lásce, jejímu erotickému rozměru i patologickým podobám lásky. V duchu celé církevní tradice nechybějí ani úvahy o vztahu manželství a panenství/panictví a proměnách lásky v průběhu lidského života. V páté kapitole je pozornost věnována přijetí nového života, těhotenství, lásce mateřské a otcovské. Je zde řeč o rozšířené plodnosti v adopci a o životě v širší rodině (staří, sourozenci apod.) ve společnosti. Šestá kapitola se zaměřuje některé pastorační perspektivy (příprava na manželství, doprovázení manželů v prvních letech manželského života. Je zde řeč i o krizích, strachu a těžkostech, které život přináší. S citlivostí je pozornost soustředěna i na doprovázení po ztroskotání a rozvodu, na manželství, kde jen jeden z partnerů je pokřtěný katolík, a v závěru kapitoly emotivně připomíná situaci, *kdy smrt zasáhne svým bodcem*. Sedmá kapitola je výzvou k *posílení výchovy dětí*, hovoří o úloze rodiny ve výchově a předávání víry, nechybí ani odstavce zabývající etickou a sexuální výchovou. Osmá kapitola s názvem *Doprovázet, rozlišovat a integrovat lidskou slabost*, která vzbudila takový mediální zájem, nastiňuje pro pastorační složité a naléhavé problémy „neregulérních“ situací jako např. případy těch, kteří uzavřeli pouze občanský sňatek, jsou rozvedení a znovu sezdaní či kteří prostě žijí spolu. Papež klade naléhavý důraz na pečlivé rozlišování, na snahu integrovat tyto manžele do společenství církve a na pastorační milosrdenství. Devátá a závěrečná kapitola je věnována *manželské a rodinné spiritualitě* a je zakončena modlitbou k svaté Rodině.

---

⁴⁸³ *Amoris laetitia* (AL) 8.

⁴⁸⁴ AL 77.

6.1.2 Hlavní myšlenky

Hned v úvodu je řečeno, že církev plně sdílí vše, co rodiny prožívají: „Radost z lásky zakoušené v rodině je také radostí církve.“⁴⁸⁵ Papež si je vědom komplexnosti problematiky a různosti možných přístupů. „Ne všechny věroučné, morální nebo pastorační diskuse musejí být vyřešeny zásahem magisteria. V církvi je přirozeně nezbytná jednota nauky a praxe, ale to nebrání, aby existovaly různé způsoby interpretace některých hledisek nauky nebo některých důsledků z ní plynoucích. Tak tomu bude až do doby, kdy nás Duch dovede k plnosti pravdy.“⁴⁸⁶ Diskuse musí počítat s kulturní pluralitou, nutností inkulturace a citlivým přístupem k těmto různostem. První kapitola *Ve světle Slova* otevírá širokou a hlubokou biblickou inspiraci. V lásce manželů a v rodině, v příběhu manželské lásky se uskutečňuje prvotní Boží plán.⁴⁸⁷ „Dvojice, která miluje a plodí život, je skutečným živým ‚uměleckým dílem‘ (a ne modlou z kamene nebo ze zlata, kterou zapovídá Dekalog), schopným zjevovat Boha stvořitele a spasitele. Proto se plodná láska stává symbolem hlubokých Božích skutečností.“⁴⁸⁸ Díky plození se skrze rodinu „rozvíjejí dějiny spásy ... V tomto světle se plodný vztah páru stává obrazem, v němž se odhaluje a popisuje tajemství Boha, podstatná křesťanská vize Trojice, vize, která kontemplanuje v Bohu Otce, Syna a Ducha lásky. Bůh jako Trojice je společenství lásky a rodina je jeho živým odleskem ... Rodina tedy není bez vztahu k samotné božské podstatě.“⁴⁸⁹ Hned na počátku je rodina prostorem, kde se léčí samota a rodí se život. Vzniká hluboká jednota na všech úrovních lidského bytí (fyzické i duchovní). Rozbory dalších biblických míst jen potvrzují, že rodina, děti a manželská láska jsou v úzkém vztahu k Bohu. Exhortace originálním způsobem evokuje biblický a tradiční obraz rodiny jako domácí církve. „Životní prostor rodiny se mohl proměnit v domácí církev, v místo slavení Eucharistie, přítomnosti Krista sedícího u téhož stolu.“⁴⁹⁰ To má i své eschatologické kontury (srov. Zj 3,20). Rodina má své nezastupitelné katechetické a výchovné působení, a pokračuje tak v starozákonní haggadě. Děti dává Ježíš jako vzor, který odkazuje k Božímu království. V odstavcích *Cesta utrpení a krve* papež připomíná tragické a bolestné momenty rodinných vztahů a problémů, které jsou v Písmu popisovány od samého začátku a které se nevyhnou ani rodině Ježíšově. „V tomto krátkém přehledu <biblických příkladů> můžeme vidět, že Boží slovo není nějakým výčtem abstraktních tezí, ale společníkem na cestě také

---

⁴⁸⁵ AL 1.

⁴⁸⁶ AL 3.

⁴⁸⁷ Srov. AL 9.

⁴⁸⁸ AL 11.

⁴⁸⁹ Tamtéž.

⁴⁹⁰ AL 15.

těch rodin, které jsou v krizi nebo procházejí nějakou bolestí, a ukazuje jim cíl cesty, kde Bůh „jim setře každou slzu z očí: nebude už smrt ani zármutek, nárek ani bolest“ (Zj 21,4).⁴⁹¹ V životě rodin, jak popisuje Bible, hraje také práce klíčovou roli. Dalšími důležitými hodnotami rodinného života, které exhortace připomíná, jsou milosrdenství, odpuštění, něha a objetí. Vrcholným vzorem je pak rodina nazaretská.

Druhá kapitola, *Realita rodin a životní výzvy*, představuje mimo jiné interpretační klíč. V nových dějinných událostech a výzvách zaznívají impulzy Ducha, a tak „může být církev přiváděna k hlubšímu poznání nevyčerpatelného tajemství manželství a rodiny“.⁴⁹² Antropologické a kulturní změny se dotýkají mnoha faktorů rodinného života. Mezi tyto změny patří např. větší prostor svobody v rodinných vztazích, na druhou stranu je rodina ohrožována extrémním individualismem, je patrný odklon od manželství k volnému soužití, vrůstá strach z omezení, které manželské soužití přináší... Církev ne vždy adekvátním způsobem na tyto změny reagovala a někdy předkládala strnulý obraz zidealizované, abstraktní rodiny. „Nedaří se nám představovat manželství spíše jako dynamickou cestu růstu a realizace než jako břemeno, které je nutné nést celý život. Nesnadno také dáváme prostor svědomí věřících, kteří v mnoha případech odpovídají co možná nejlepším způsobem na evangelium v rámci svých omezení a mohou růst ve svém osobním rozlišování v situacích, ve kterých selhávají všechna schémata. Jsme povoláni svědomí vychovávat, a ne je nahrazovat.“⁴⁹³ Moralismus, který se velmi často objevoval/objevuje v rétorice církevních výstupů (kázání, texty atd.) byl/je daleko od toho, že máme spíše „ukazovat cestu ke štěstí ... Mnoho lidí cítí, že poselství církve o manželství a rodině neodráží jasně kázání a postoje Ježíše, který předkládal náročný ideál, ale současně neměl nikdy daleko k soucitu se slabými lidmi, jako se Samařankou nebo s cizoložnou ženou.“⁴⁹⁴ To samozřejmě neruší oprávněnou kritiku kulturního úpadku, který degeneruje lásku na zvěčnělé vztahy, narcistické tendence a odmítnutí starosti o druhého. Kritika se nevyhýbá ani dalším negativním jevům, rozvodům, protiporodní mentalitě, nezájmu institucí o rodiny a problémy bydlení, ekonomickým tlakům, bídě, zneužívání dětí, drogám, polygamií, gamblerství, alkoholismu. Nové aspekty rodinného soužití jsou spojeny i s migrací a generačními otázkami. Problematické skutečnosti by neměly zastínit naději. Jsou spíše výzvami k „hledání nových forem misijní tvořivosti“.⁴⁹⁵ Papež na závěr kapitoly cituje v této souvislosti kolumbijské biskupy: „Jestliže se setkáváme s mnoha

---

⁴⁹¹ AL 22.

⁴⁹² AL 31.

⁴⁹³ AL 37.

⁴⁹⁴ AL 38.

⁴⁹⁵ AL 57.

obtížemi, jsou ony pro nás – jak prohlásili kolumbijští biskupové – pozváním, „abychom oživilí naši naději a učinili z ní pramen prorockých vizí, proměňujících činností a tvořivých forem lásky“.⁴⁹⁶

Pohled zaměřený k Ježíši: povolání rodiny je titul třetí kapitoly. Učení o manželství a rodině musí být prostupováno evangelijní zvěstí o lásce a něžnosti. Papež píše o živém Kristu, „mnoha přibězích lásky“,⁴⁹⁷ o tom, že manželství je vzácný dar, zahrnující i sexualitu, o tom, že v manželství se obnovuje Boží plán, že je to Ježíš, kdo „přivádí manželství a rodinu k jejich původní formě... (srov. Mk 10,1–12). Rodina a manželství byly vykoupeny Kristem (srov. Ef 5,21–32), obnoveny k obrazu Nejsvětější Trojice, tajemství, z něhož pramení každá pravá láska. Manželská smlouva, uzavřená při stvoření a zjevovaná v dějinách spásy, dosahuje plného zjevení svého smyslu v Kristu a v jeho církvi.“⁴⁹⁸ A vše se naplňuje v eschatologické vizi Beránkovy svatby (srov. Zj 19,9). Manželství a rodina jsou rozhodujícím událostí pro dějiny: „Vtělení Slova do lidské rodiny v Nazaretě svou novostí pohne dějinami světa.“⁴⁹⁹ Díky tomuto zakotvení se každá rodina může stát „světlem v temnotě světa“.⁵⁰⁰ V odstavcích 67–70 papež František odkazuje na nauku církve od Druhého vatikánského koncilu k současnosti. Zde se nabízí otázka, zda by tu nebyl prostor pro odkazy na nauku předchozích autorů, středověkých scholastiků a zejména církevních otců. Manželství jakožto svátost je znamením Trojice, znamením Kristovy lásky k církvi. Kristus „zpřítomňuje tuto <svou> lásku ve společenství manželů“.⁵⁰¹ Pokud jde o intimní život manželů, je pro ně cestou k posvěcení: „Sexuální spojení zakoušené jako lidská láska a posvěcené svátostí je pro manžele cestou růstu v životě milosti. Je to ‚snubní tajemství‘.“⁵⁰² Pro západní chápání svátosti je podstatný vzájemný slib.

Kapitola *Semena Slova a nedokonalé situace* zjevně odkazuje na starou patristickou tradici, zejména svatého Justina. V přirozených vlastnostech manželství je možné nacházet působení či stopy Slova–Krista, a to ve všech kulturních i náboženských rovinách. „Můžeme tvrdit, že „každý člověk, který touží založit na tomto světě rodinu, která bude učit děti radovat se z každé činnosti, jejímž záměrem je přemoci zlo – rodinu, která ukazuje, že Duch je živý a

---

⁴⁹⁶ Tamtéž.

⁴⁹⁷ AL 59.

⁴⁹⁸ AL 63.

⁴⁹⁹ AL 65.

⁵⁰⁰ AL 66.

⁵⁰¹ AL 73.

⁵⁰² AL 74.

působí –, si zaslouží vděčnost a uznání, ať je příslušníkem jakéhokoli národa, náboženství nebo země“.⁵⁰³ Další odstavce jsou věnovány nestandardním situacím manželství, pro něž papež vyzývá k laskavému a pastoračně otevřenému přístupu, založenému na citlivém rozlišování. Neméně závažné jsou úvahy o plodnosti, která ovšem není nezbytnou podmínkou manželského soužití. „Žádný pohlavní akt manželů tedy nemůže popírat tento význam <plodnost>, i když z různých důvodů nemusí pokaždé zplodit nový život.“⁵⁰⁴ Adopce, pěstounství, přijetí postižených dětí do rodiny, integrální výchova, budování domácí církve jakožto základní buňky Kristova těla, to jsou závěrečná témata třetí kapitoly.

Čtvrtá kapitola *Láska v manželství* je jakousi exegetickou homilií na Pavlovu epištolu Korintským (1K 13,4–7). Papež s psychologickou citlivostí aktualizuje charakteristické rysy lásky, o nichž Pavel píše: shovívavost (trpělivost), dobrosrdečnost, odkazuje na nutnost léčit závist a žárlivost, nevychloubat se a nenadýmat, dále zmiňuje vlídnost, velkorysost, potřebu žít bez vnitřního násilí, odpuštění, empatický přístup, důvěru, naději a neodmyslitelný rys lásky – všechno vydržet. Jako ukázkou aktualizace uvedme například papežův výklad trpělivé lásky: „Moje trpělivost se posílí, když uznám, že také druhý má právo žít se mnou na této zemi takový, jaký je. Nezáleží na tom, že je mi obtížný, že mění mé plány, že je mi nepříjemný svým způsobem bytí a svými idejemi, že všechno není takové, jak jsem očekával. Láska s sebou nese vždycky hluboký smysl pro soucítění, s nímž přijímáme druhého jako součást tohoto světa, a to i když se chová jinak, než jak bych si přál.“⁵⁰⁵ Originálním způsobem, když píše o žárlivosti, dotahuje svou úvahu do sociální roviny: „Láska nás vede k tomu, abychom si upřímně vážili každého člověka a uznávali jeho právo na štěstí. Miluji toho člověka, dívám se na něj pohledem Boha Otce, který nám ‚všechno hojně poskytuje k užívání‘ (1 Tim 6,17), a tudíž rád ve svém nitru přijímám, že se mu daří dobře. Tato hluboce zakořeněná láska mě také vede k tomu, že odmítám nespravedlnost, když někteří mají hodně a jiní nemají nic. Podněcuje mě k tomu, abych nacházel způsoby, jak vyloučeným ze společnosti pomáhat dosáhnout alespoň trošku radosti. To ale není závist, nýbrž touha po rovnosti.“⁵⁰⁶ Ptáme-li se, jak to souvisí s manželskou láskou, pak to ukazuje na nutnost žít tuto lásku v otevřenosti vůči druhým, zvláště chudým a bezmocným. V této otevřenosti manželská láska dozrává do své plnosti (*agapé*). Tvář pokorné lásky se musí projevat také v rodinách, kde je určité křesťanské sebevědomí. „Ti, kdo si myslí, že jsou ve víře zralí, se ve

---

⁵⁰³ AL 77.

⁵⁰⁴ AL 80.

⁵⁰⁵ AL 92.

⁵⁰⁶ AL 96.

své rodině projevují arogantně a nesnesitelně. Ale láska se naopak vyznačuje pokorou; abychom mohli chápat druhé, odpouštět jim a ze srdce jim sloužit, je nezbytné se uzdravovat z pýchy a růst v pokoře. Ježíš svým učedníkům připomínal, že ve světě mocných se každý snaží ovládat druhého, a proto jim říká: „Mezi vámi tomu tak nebude“ (Mt 20,26)... V rodinném životě nemůže vládnout logika ovládnání jedněch druhými nebo soupeření o to, kdo je inteligentnější nebo silnější, protože taková logika ničí lásku.⁵⁰⁷ Láska také „vyžaduje úctu ke svobodě a schopnost čekat, až druhý otevře dveře svého srdce.“⁵⁰⁸

Výklad Pavlova slovo o tom, že láska všechno omlouvá, vede papeže k závěru, který se dotýká podstaty manželského a konec konců i společenského života: „Láska žije s nedokonalostí, omlouvá ji a umí mlčet ohledně limitů milované osoby.“⁵⁰⁹ Charakter důvěry v lásku má také svoji aktuální a se znalostí lidské podstaty vykreslenou podobu. „<Naděje> stále doufá, že je možné zranění, překvapivé rozkvetení do krásy, že ty nejskrytější možnosti jeho bytí jednoho dne začnou klíčit. To ale neznamená, že všechno se změní v tomto životě. Tento výraz zahrnuje přijetí toho, že určité věci se nestanou tak, jak by si člověk přál, ale že Bůh píše rovně na křivých rádcích onoho člověka a že vytěží nějaké dobro ze špatných věcí, které dotyčný nedokáže na této zemi překonat.“⁵¹⁰ Téměř jako z bohatství patristické tradice nám zaznívá papežova eschatologická vize budoucnosti křehkého a slabého člověka: „Onen člověk se všemi svými slabostmi je povolán k plnosti nebe. Tam, po úplné proměně Kristovým vzkříšením, už nebudou existovat jeho křehkosti, jeho temné stránky ani jeho patologie. Tam bude jeho autentické bytí zářit s celou svou potencií dobra a krásy. To nám také uprostřed nesnází této země umožňuje kontemplantovat onoho člověka nadpřirozeným pohledem, ve světle naděje, a očekávat onu plnost, kterou jednoho dne přijme v nebeském Království, třebaže teď není viditelná.“⁵¹¹ Láska, „která všechno vydrží“, není jen tolerance, ale umí jít proti vší logice událostí, je svým způsobem hrdinstvím, které dokáže navzdory zlu vidět vždy dobré a nadějně, navzdory nenávisti volit lásku. Papež v této souvislosti cituje Martina Luthera Kinga, který vybízí k přetnutí koloběhu nenávisti a vložení „do samotné struktury světa silný a mocný základ lásky.“⁵¹² A to platí nejen ve velkém světě, ale i v rodinném životě. Jde i zde o „lásku všemu navzdory“⁵¹³.

---

⁵⁰⁷ AL 98.

⁵⁰⁸ AL 99.

⁵⁰⁹ AL 113.

⁵¹⁰ AL 116.

⁵¹¹ AL 117.

⁵¹² AL 118.

⁵¹³ AL 119.

Exegeze Pavlova textu jsou základem pro úvahy o manželské lásce (*caritas*). „Tato láska, posvěcená, obohacená a osvícená milostí svátosti manželství, spojuje manžele. Je to ‚afektivní‘, duchovní a obětní, ‚darující‘ spojení, které ale také v sobě zahrnuje něžnost přátelství a erotickou vášeň, je však schopno přetrvat i tehdy, když emoce a vášeň ochabnou.“⁵¹⁴ Manželský rozměr lásky (*amor*) se naplňuje ve ‚snubní lásce‘ (*caritas*).

V dalších úvahách se znovu objevují již načrtnutá témata: manželství ikona Boží lásky, obraz Trojice, obraz lásky Krista a církve; Tomáše Akvinského chápání manželství jako „největšího přátelství“, definitivnost manželské lásky. Další nový podnět se ukazuje v tom, co se v textu nazývá „kontemplativní láska“.⁵¹⁵ Míni se tím schopnost dívat se na druhého, vidět jeho krásu a důstojnost. „Láska k druhému zahrnuje tuto chuť kontemplotvat a oceňovat to, co je na jeho osobním bytí krásné a posvátné, co existuje nezávisle na mých potřebách. To mi dovoluje hledat jeho dobro, i když vím, že ho nemohu vlastnit, nebo když se mi stane fyzicky nepříjemný, agresivní nebo obtížný.“⁵¹⁶ Může jít i o nemocné, staré lidi apod. Odstavce 129–132 jsou výzvou především pro mladé lidi, aby se nezříkali uzavřít manželství jakožto sociální realitu; vyjadřují tím, že stavějí vlastní hnízdo, že berou odpovědnost za svůj vlastní život, je to spojení dvou cest v jednu, vytvoření jakési stability a jistoty. Pro udržení a rozvoj manželské lásky papež s citlivostí pastýře doporučuje konkrétní gesta a kroky, které k tomuto rozvíjení napomáhají, především jde o kouzelná slůvka, vyjadřující vděčnost a otevřenost. „Vhodná slova, řečená ve správnou chvíli, chrání a živí lásku každý den.“⁵¹⁷ Růst manželské lásky je otevřený do nekonečna, protože jejím základem je Duch svatý. A to platí v konkrétní, nezidealizované a reálné lásce, která počítá s lidskou omezeností a slabostí. Podmínkou vztahu v lásce je dialog, který napomáhá obohacující syntéze a jednotě v různosti či smířené různosti.⁵¹⁸ Inspirativní a z hlediska církevní tradice novátorské jsou následující úvahy o vášnivé lásce, emocích a sexualitě. To všechno je nedílnou součástí lidské existence. Pokud jde o sexuální život, dokument uvádí: „Sexualitu stvořil sám Bůh a ona je podivuhodným darem jeho tvorům. Když ji člověk zušlechtuje a zamezuje jejím bezuzdným projevům, brání tak tomu, aby došlo ‚k ochuzení její autentické hodnoty‘.“⁵¹⁹ Papež František se v duchu sv. Jana Pavla II. staví za kladné hodnocení sexuality v manželském životě. Jana Pavla II. cituje: „pohlavní tělesnost ‚není jen pramenem plodnosti a plození života‘, nýbrž má také ‚schopnost vyjádřit lásku: právě tu lásku, kterou se člověk jako osoba stává darem‘. Nejzdravější podoba

---

⁵¹⁴ AL 120.

⁵¹⁵ Srov. AL 129.

⁵¹⁶ AL 127.

⁵¹⁷ AL 133.

⁵¹⁸ Srov. AL 139.

⁵¹⁹ AL 150.

erotiky, byť je spojená s touhou po rozkoši, predpokladá uctívý úžas, a proto může humanizovat pudy.⁵²⁰ Sexualita tedy není připuštěné zlo nebo břemeno, ale Boží dar. Další citát ze sv. Jana Pavla II. jen zvýrazňuje již řečené: „Plodivý význam sexuality, jazyk těla a živá gesta lásky v dějinách jednoho manželství se stávají ‚nepřerušenu plynulostí liturgické řeči‘, a tak ‚se manželský život stává v jistém smyslu liturgií“.⁵²¹ To se zdá v příkrém rozporu se závěry některých autorů starokřesťanské tradice. Papež chápe sexualitu jako „vášeň zušlechtěnou láskou, která obdivuje důstojnost druhého“⁵²² a odkazuje k smyslu lidské existence. Sexualitu je třeba chránit před jejím znehodnocením v násilí a manipulacích, nenasytosti a nedůstojné podřízenosti. V církevní tradici byly velmi často úvahy o panictví/panenství spojovány; zde je opačná cesta, úvahy o manželství jsou spojeny s myšlenkami o panictví/panenství, jehož hodnota je podtržena. Zcela nově je jasně řečeno: „V tom smyslu svatý Jan Pavel II. potvrdil, že biblické texty ‚neposkytují důvod, abychom zastávali jak »podřadnost« manželství, tak »nadřazenost« panenství nebo celibátu‘ kvůli sexuální zdrženlivosti. Místo abychom mluvili o nadřazenosti panenství v každém ohledu, jeví se vhodné ukázat, že různé životní stavy se vzájemně doplňují, takže jeden může být dokonalejší v jednom hledisku a druhý v hledisku jiném.“⁵²³ Neexistuje důvod pro umenšování hodnoty manželství vzhledem k panictví/panenství.⁵²⁴ Neexistuje mezi nimi žádný protiklad. Dokument opět využívá výroky Jana Pavla II., který zdá se koriguje jistou silně zakotvenou tradici. „Jestliže se podle jisté teologické tradice hovoří o stavu dokonalosti (*status perfectionis*), pak se tak nečiní kvůli pouhé zdrženlivosti, nýbrž vzhledem k celému životu založenému na evangelijních radách... Pak dospívá „k dokonalosti, jež vyvěrá z lásky, prostřednictvím *věrnosti duchu těchto <evangelijních> rad*. Taková dokonalost je možná a přístupná pro každého člověka.“⁵²⁵ Vrcholné dokonalosti lze tedy dojít i v manželství. Panenství je výrazem „svobody nebeského Království“,⁵²⁶ „eschatologickým znamením vzkříšeného Krista“.⁵²⁷ Manželství pak je „znamení pozemského Krista“.⁵²⁸ Oba stavy jsou různé podoby jedné lásky. Papež nezapomíná ani na manžele, kteří v důsledku nejrůznějších těžkostí, nemoci, disfunkce apod. vytrvávají ve věrnosti, a mohou tak být pro žijící v celibátu vzorem věrnosti. Závěrečná slova čtvrté kapitoly jsou věnována *proměně lásky*, k níž dochází

---

⁵²⁰ AL 151.

⁵²¹ AL 215.

⁵²² AL 152.

⁵²³ AL 159.

⁵²⁴ Srov. AL 160.

⁵²⁵ AL 160.

⁵²⁶ AL 161.

⁵²⁷ Tamtéž.

⁵²⁸ Tamtéž.

během celoživotní pouti manželů. S touto proměnou je třeba počítat. „Člověk se zamiluje do celé osoby s její identitou, a ne jen do jejího těla, i když toto tělo – nezávisle na opotřebenosti časem – nikdy nepřestává jistým způsobem vyjadřovat osobní identitu, která si jednou získala srdce. Když ostatní lidé už nedokážou poznat krásu této osobnosti, milující manželský partner je dál schopen ji vnímat instinktem lásky.“⁵²⁹ K takovému uchopení a prožívání lásky je ovšem třeba modlitby a síly Duch svatého.

Pátá kapitola, *Láska, která se stává plodnou*, ukazuje rodinu jako prostředí, kde se přijímá v dětech Boží dar, kde se žije nezištná láska. S tím není v rozporu odpovědné rodičovství to ovšem, opět citát z sv. Jana Pavla II. „není ‚neomezené plození nebo neznalost toho, co znamená vychovávat děti, ale možnost daná manželským párům používat svoji nedotknutelnou svobodu moudře a odpovědně, s ohledem na společenské a demografické danosti a na svou vlastní situaci a oprávněná přání“.⁵³⁰ V odstavcích věnovaných těhotenství je řeč o tom, že „Každá žena má účast na ‚tajemství stvoření, které se obnovuje v lidském plození“⁵³¹ každé v lůně vyvíjející se dítě je „je věčným plánem Boha Otce a jeho věčné lásky... je od věků v Božím srdci a v okamžiku, kdy je počato, se naplňuje Stvořitelův věčný sen“.⁵³² To všechno a mnohé jiné je důvodem přijmout dítě s bezvýhradnou láskou. Papežův text zde mluví ve druhé osobě singuláru, je to osobní výzva k těhotné ženě. Tento jazykový styl silně připomíná řeč církevních otců, zvláště starců a zpovědníků. A jako těhotenství, tak i mateřství a otcovství odrážejí Boží lásku a vytvářejí základ existence rodiny. „Nejde jen o lásku otce a matky každou zvlášť, ale o lásku mezi nimi, která je zakoušena jako pramen vlastní existence, jako útulné hnízdo a jako základ rodiny.“⁵³³ Mateřství a otcovství jsou nezastupitelné základy a role rodinného života. Mateřství a otcovství však nemusí mít jen ryze biologickou formu, i neplodná manželství mají v Božím plánu své místo. Adopce a pěstounství jsou „projevem zvláštní plodnosti“.⁵³⁴ S tím souvisí i potřeba, aby rodiny byly otevřené pro potřeby lidí ve světě, hlavně chudých, opuštěných a prožívajících nespravedlnost. „Otevřené a solidární rodiny vytvářejí prostor pro chudé, jsou schopny navazovat přátelství s těmi, kterým se daří hůř než jim.“⁵³⁵ Papež také varuje před rádobou křesťanským sebevědomím některých zbožných rodin: „Mnohdy ale dochází k tomu, že křesťanské rodiny kvůli jazyku, který používají, kvůli způsobu vyjadřování, kvůli stylu, s

---

⁵²⁹ AI 164.

⁵³⁰ AL 167.

⁵³¹ AL 168.

⁵³² Tamtéž.

⁵³³ AL 172.

⁵³⁴ AL 180.

⁵³⁵ AL 183.

jakým přistupují k druhým, kvůli ustavičnému opakování dvou nebo tří témat, jsou pokládány za cizí, oddělené od společnosti.⁵³⁶ Do úvah o rodině dokument zařazuje i tzv. širší rodinu. Dobré vztahy musí existovat i mezigeneračně a ostatními členy širší rodiny čteně přátel.

Některé pastorační perspektivy (šestá kapitola) nastiňuje některé nové pastorační metody. V nich nepůjde jen o stanovování právních a morálních norem, ale o hodnoty, a tím „odpovídat na touhu po hodnotách, kterou dnes lidé pociťují“.⁵³⁷ Evangelizace rodin „musí jednoznačně odsoudit ty kulturní, společenské, politické a ekonomické podmínky, jako třeba přehnaný důraz na logiku trhu, které znemožňují autentický rodinný život a vedou k diskriminaci, chudobě, vylučování a násilí“.⁵³⁸ Svou velkou roli v pastoraaci rodin hraje farnost, jež je „rodinou rodin“,⁵³⁹ je nutná také náležitá příprava ordinovaných služebníků a dalších pastoračních pracovníků, kteří jsou velmi často nepřipraveni rodinám pomáhat. Papež zde mimo jiné odkazuje na pozitivní praxi východních ženatých kněží. „V tom smyslu může být užitečná také zkušenost dlouhodobé východní tradice ženatých kněží.“⁵⁴⁰ I v přípravě na kněžství je nutné seminaristy konfrontovat s životem ve farnosti, rodinách a ve vztahu k ženám. Zvláštní pozornost je třeba věnovat přípravě snoubenců na manželství. Je třeba se zaměřit na podstatné. „Podstatná jsou osobní setkání, protože hlavním cílem je pomoci každému v tom, aby se naučil milovat tuto konkrétní osobu, s kterou touží sdílet celý svůj život. Když se člověk učí někoho milovat, nemůže improvizovat ani to nemůže být záležitost nějakého krátkého kurzu těsně před svatební slavností.“⁵⁴¹ Příprava na manželství totiž probíhá od narození a je to zejména vlastní rodina, v níž snoubenci vyrůstali. Své místo v přípravě na svatbu a pak pastoraaci rodin má i pomoc odborníků, zejména psychologů. Svoji roli hraje i příprava na samotný obřad, který se stává také pastorační příležitostí oslovit všechny přítomné. Dokument v duchu závěrečné relace připomíná nutnost doprovázení novomanželů, pomáhat jim pochopit proměny lásky, pomáhat jim „odložit iluze a přijmout ho <partnera> takového, jaký je: nedokonalý, povoláný k růstu, na cestě“,⁵⁴² to znamená ukazovat na nutnost odložit iluze, trpělivosti, tolerance, učit se dialogu, vyjednávání. K pastoraaci manželů také patří, co již bylo zdůrazněno, tj. vedení k odpovědnému plození. Inspirující jsou i praktické impulzy a rady pro praktický a duchovní život.⁵⁴³ K tomu patří

---

⁵³⁶ AL 182.

⁵³⁷ AL 201.

⁵³⁸ Tamtéž.

⁵³⁹ AL 202.

⁵⁴⁰ Tamtéž.

⁵⁴¹ AL 208.

⁵⁴² AL 218.

⁵⁴³ Srov. AL 223–230.

společná modlitba, ale také modlitba o samotě, protože „každý má své skryté kříže“.⁵⁴⁴ Celá manželská spiritualita má vyvěrat z četby a rozjímání Písma.

Dalšími významnými chvílemi manželského života jsou klíčové okamžiky v životě dětí (křest, první přijímání apod.). To všechno musí být vnořeno do reality života. „Pastorace rodin musí dnes být podstatně misijní, proto je třeba jít ven, tam, kde jsou lidé. Už nemůžeme být pouze továrnou na kurzy, které navštěvuje jen pár lidí.“⁵⁴⁵ Až poeticky dojemné pasáže jsou obráceny k těm, u nichž „víno zkušeností společné životní cesty uzraje, pak zazáří věrnost v drobných chvílích života a rozkvetne v celé své plnosti“,⁵⁴⁶ to je často ovocem přestálých krizí. Ty se snaží papež nahlížet pozitivním pohledem. „Dějiny rodiny jsou rozbrázděny krizemi všeho druhu, jež jsou zároveň součástí jejich dramatické krásy. Je třeba pomáhat objevovat, že překonaná krize nevede k méně intenzivnímu vztahu, ale zlepšuje víno manželského spojení, ustaluje ho a přivádí ke zralosti... Každá krize v sobě skrývá radostnou zvěst, které musí umět člověk naslouchat, a proto potřebuje zjemňovat sluch srdce.“⁵⁴⁷ Pastore má vzít krizové situace vážně a s pochopením, a to jak krize „přirozené“, související s vývojem vztahu, tak i krize osobní. Krize mohou lásku obrodit, posílit a proměnit. Je také nutné počítat se *starými ranami*, zátěžemi, fixacemi a nevyřešenými problémy z minulosti, které je třeba uzdravit. Jsou situace, kdy je rozchod z mnoha důvodů nutný. Tady „je zapotřebí zvláštního rozlišování při pastoračním doprovázení odloučených, rozvedených a opuštěných manželů“,⁵⁴⁸ vnímat i jejich sociální těžkosti. Také je nutné se postarat o rozvedené, kteří žijí v novém svazku: „je třeba dát <jim> pocítit, že jsou součástí církve, že ‚nejsou exkomunikováni‘ a že se s nimi tak nezachází, protože jsou stále součástí církevního společenství“.⁵⁴⁹

Papež František, jak v dokumentu připomíná, také zjednodušil proces pro případné prohlášení nulity manželství. Do rozchodu manželství nesmějí nikdy vstoupit děti, které tím vším nesmírně trpí, jako rukojmí jednoho z partnerů. Církevní společenství musí umět v těchto situacích pomáhat. „Pomáhat uzdravovat zranění rodičů a duchovně je přijímat je také dobro pro děti, které se potřebují setkávat s rodinnou tváří církve, jež je v této traumatické situaci přijímá. Rozvod je zlo a rostoucí počet rozvedených manželství je velmi zneklidňující. Naším nepochybně nejdůležitějším pastoračním úkolem vzhledem k rodinám je proto posilovat lásku a pomáhat hojit rány, abychom předcházeli šíření tohoto dramatu naší

---

⁵⁴⁴ AL 227.

⁵⁴⁵ AL 230.

⁵⁴⁶ AL 231.

⁵⁴⁷ AL 232.

⁵⁴⁸ AL 242.

⁵⁴⁹ AL 243.

doby.⁵⁵⁰ Velkou výzvou jsou smíšená manželství, „mají být podporována at' pro svou vnitřní hodnotu, nebo pro svůj značný přínos k ekumenickému hnutí“.⁵⁵¹ Tito manželé žijí ze společného svátostného křtu a manželství, za určitých normami stanovených podmínek, není vyloučena ani společná účast na eucharistii. Podobně je potřeba pozitivně přistoupit i k manželství katolíka s nepokřtěnou osobou, i ta „představují přednostní místo mezináboženského dialogu“,⁵⁵² i když jsou spojena s nemalými nesnázemi. Výzvou jsou i sňatky s nevěřícími. V současných aktuálních diskuzích o registrovaném partnerství je stanovisko katolické církve jasné, ale zároveň platí, „že každého člověka, nezávisle na jeho sexuální orientaci, je třeba respektovat v jeho důstojnosti a přijímat ho s úctou a pečlivě se vyhýbat „jakémukoli náznaku nespravedlivé diskriminace, a zejména každé formě agrese a násilí“.⁵⁵³ Citlivou pastorační péči mají mít i rodiny s pouze jedním rodičem a rodinám, které zasáhla smrt jednoho z partnerů. Vdovství a vdovectví má své fáze, kterým musí doprovázející porozumět a vnášet do nich světlo víry ve Vzkříšeného a vzkříšení.

Sedmá kapitola, *Posílit výchovu dětí*, soustřeďuje pozornost na nezastupitelnou roli rodičů a celé rodiny na výchovu dětí. „Záleží především na tom, aby se v dítěti s velkou láskou navozovaly procesy zrání jeho svobody, schopností, celistvého růstu a péče o pravou samostatnost.“⁵⁵⁴ K výchově v rodině patří také afektivní a etická výchova, výchova příkladem. „Mravní výchova je zušlechťování svobody prostřednictvím návrhů, motivací, praktických aplikací, podnětů, odměňování, příkladů, vzorů, symbolů, úvah, napomínání, přezkoumávání způsobů jednání a rozhovorů, které člověku pomáhají rozvíjet pevné vnitřní principy, které ho mohou pohnout k spontánnímu konání dobra.“⁵⁵⁵ K výchově patří i kázeň, která nemá mrzačit touhu, ale povzbuzovat. Patří k ní také *trpělivý realismus*, který počítá s danou úrovní možností dítěte. Zajímavá etická úvaha je v dokumentu vedena o *dobrovolném* a zároveň *nesvobodném* jednání. Je to patrné např. při drogové závislosti. „Když baží po droze, dělá to se vši svou žádostivostí, ale je tak závislý, že není v té chvíli schopen rozhodnout se jinak.“⁵⁵⁶ Tady je nutná podpora a pomoc druhých při výchovném procesu. Hlavním a nezastupitelným prostředím výchovy je rodina. Právě tam se dítě učí lidským hodnotám, „správně užívat svobodu“,⁵⁵⁷ kriticky rozlišovat, být trpělivý a odpovědný a respektovat svobodu druhých. V rodině se také rodí sociální hodnoty, „být s druhým,

---

⁵⁵⁰ AL 246.

⁵⁵¹ AL 247.

⁵⁵² AL 248.

⁵⁵³ AL 250.

⁵⁵⁴ AL 261.

⁵⁵⁵ AL 267.

⁵⁵⁶ AL 273.

⁵⁵⁷ AL 274.

naslouchat, sdílet, podporovat druhého a vážit si ho, pomáhat a žít s ostatními“⁵⁵⁸ vnímat svět a společnost jako „rodinné prostředí“.⁵⁵⁹ Také těžké chvíle, jako je např. nemoc v rodině, ovlivňují výchovu dětí. Rodina také může pozitivně působit na děti ohrožené moderními technologiemi. O tomto ohrožení se v dokumentu píše jako o „technologickém autismu“.⁵⁶⁰ Pozitivní význam mezi rodinnou a křesťanským společenstvím má i kooperace. Svě místo ve výchově musí mít též sexuální výchova, zarámovaná do reálných možností dítěte a probíhat „jen v širším rámci výchovy k lásce, k vzájemnému darování se“.⁵⁶¹ Závěrečné myšlenky sedmé kapitoly směřují k úloze rodiny při předávání víry. Ta musí být přizpůsobená dnešnímu způsobu myšlení a života a počítat i s postupným zráním u dítěte. „Rodiče, kteří chtějí své děti doprovázet ve víře, jsou pozorní na jejich změny, protože vědí, že duchovní zkušenost se nevnucuje, nýbrž se jim svobodně nabízí. Podstatné je, aby děti konkrétně viděly, že pro jejich rodiče je skutečně důležitá modlitba. Proto chvíle modlitby v rodině a úkony lidové zbožnosti mohou mít větší evangelizační sílu než všechny katecheze a proslovy.“⁵⁶² Život z víry prožívaný reálně a otevřeně v dnešní situaci a ovlivňovaný příklady Krista a apoštolů nepovede k izolaci, ale naopak povede rodiny k apoštolské práci pro druhé. „Apoštolové, kteří nijak neopovrhovali druhými, nestahovali se do malých skupinek vyvolenců a nestranili se života svého lidu. Zatímco mocnými byli pronásledováni, u lidí „se těšili všeobecné oblibě“ (Sk 2,47; srov. 4,21.33; 5,13).“⁵⁶³ Rodina tedy působí pastoračně, vydává svědectví evangeliu, vede také děti k solidaritě s chudými, ochraně stvoření, k překonávání nespravedlivých společenských struktur a ke konání skutků milosrdenství.⁵⁶⁴

Osmá kapitola, Doprovázet, rozlišovat a integrovat lidskou slabost, je věnována především těm, kteří mají jen neúplnou účast na životě církve, kteří „trpí zraněním a ztrátou lásky, aby jim vrátila důvěru a naději“.⁵⁶⁵ V dokumentu se při této příležitosti objevuje papežův obraz polní nemocnice: „Nezapomínejme, že činnost církve se často podobá práci v polní nemocnici.“⁵⁶⁶ Je zde jasně a jednoznačně vyslovena katolická nauka o křesťanském manželství. Při tom je vzata vážně i situace lidí, kteří této nauce neodpovídají (pouze civilní manželství, faktické soužití apod.). V těchto situacích jsou pastýři vyzýváni k citlivému rozlišování, nacházet v takových svazcích „známky lásky, které nějakým způsobem odrážejí

---

⁵⁵⁸ AL 276.

⁵⁵⁹ Tamtéž.

⁵⁶⁰ AL 278.

⁵⁶¹ AL 280.

⁵⁶² AL 288.

⁵⁶³ AL 289.

⁵⁶⁴ Srov. 290.

⁵⁶⁵ AL 291.

⁵⁶⁶ Tamtéž.

lásku Boží“⁵⁶⁷ rozumět jejich psychologickým, sociálním a kulturním důvodům, které se nestaví proti svátosti manželství. „A tak ,ke všem těmto situacím je třeba přistupovat konstruktivním způsobem a snažit se je proměnit v příležitosti, jak otevřít cestu k plnému manželství a rodině ve světle evangelia. Znamená to přijímat je a doprovázet s trpělivostí a taktem“⁵⁶⁸, jako jednal Ježíš se Samařankou (srov. J 4,1–26). Dokument připomíná sv. Janem Pavlem II. zdůrazňovaný „zákon postupnosti“, to znamená že „lidská bytost ,poznává, miluje a uvádí ve skutek mravní dobro podle stupně svého vlastního růstu“⁵⁶⁹. Jde tedy o dynamický proces, pozvolná cesta po stupních, tak jak je to v tradici církve zakotveno: „Celé dějiny církve prostupují dva způsoby myšlení: vyloučit a znovu začlenit ... Už od jeruzalémského koncilu byla cesta církve vždycky cestou Ježíšovou: milosrdenství a začlenění ... Cestou církve je nikoho nezavrhnout navěky; vylévat Boží milosrdenství na všechny lidi, kteří o ně s upřímným srdcem prosí ... Neboť skutečná láska je vždycky nezasloužená, bezpodmínečná a nezištná! Proto ,je třeba se varovat soudů, které neberou v úvahu složitost různých situací, a je nezbytné být pozorní na to, jak lidé žijí a trpí kvůli své situaci“⁵⁷⁰. Odsoudit někoho navždy není v logice evangelia. Papež souhlasí se závěry synodních otců, že je třeba pečlivě rozlišovat jednotlivé situace: Např. druhý sňatek je dlouhodobý, jsou v něm nové děti, manželé žijí věrně a usilují o křesťanský život a v jiném případě jde o rozvedené nedávno nebo o ty, kteří jsou přesvědčeni, že jejich první manželství nebylo uzavřeno platně, nebo ti, kteří byli nespravedlivě opuštěni. Stále platí, že je třeba diferencovaně rozlišovat různé situace a neexistují „jednoduché recepty“⁵⁷¹. Existuje mezi synodními otců shoda, že je třeba tyto rozvedené a znovu civilně sezdané více začleňovat do církevních společenství. Patří k církvi, jsou to bratři a sestry a mají charismata Ducha. „Oni se nejen nesmí cítit exkomunikováni, ale mají mít možnost žít a růst ke zralosti jako živé údy církve, vnímat ji jako matku, která je stále přijímá, stará se o ně s láskou a povzbuzuje je na cestě života a evangelia. Tato integrace je nezbytná také kvůli péči a křesťanské výchově jejich dětí, které je třeba považovat za ty nejdůležitější.“⁵⁷² Papež připomíná, že od synodu nelze očekávat nějaké změny kanonické povahy, ale „je pouze možné nově povzbudit k odpovědnému osobnímu a pastoračnímu rozlišování v jednotlivých případech, které by si mělo být vědomo toho, že – jelikož ,stupeň odpovědnosti není ve všech případech stejný‘ – důsledky nebo účinky jedné

---

⁵⁶⁷ AL 294.

⁵⁶⁸ Tamtéž

⁵⁶⁹ AL 295.

⁵⁷⁰ AL 296.

⁵⁷¹ AL 298.

⁵⁷² AL 299.

normy nemusejí být nutně vždycky stejné“.⁵⁷³ Doprovázet takové páry by s sebou mělo nést poctivé zpytování svědomí, analýzu, proč se první manželství rozpadlo, zájem o to, v jaké situaci je opuštěný partner, apod. Zpytování má provázet kající smýšlení, jasný pohled na svou situaci ve světle evangelia a církevní nauky, že jejich situace vůbec není jednoduchá a že neexistuje laciné řešení. Velmi závažné jsou odstavce o polehčujících okolnostech při hodnocení „neregulérních“ situací. Na prvním místě platí, že „nikdy nejde o snahu snižovat nároky evangelia“,⁵⁷⁴ nelze ovšem všechny ty, kteří se v takových neregulérních situacích nacházejí, považovat za ty, kdo žijí ve stavu smrtelného hříchu a ztratili milost Boží. Nejde jen o neznalost norem, ale také o subjektivní či objektivní nemožnost je uskutečnit, nebo odvrátit novou vinu při realizaci těchto norem. „Mohou existovat faktory, které omezují schopnost rozhodování“,⁵⁷⁵ přičitatelnost a odpovědnost za jednání může být ovlivněna, snížena nebo potlačena „neznalostí, roztržitostí, násilím, strachem, návyky, bezuzdnými vášněmi a jinými psychickými nebo sociálními činiteli“,⁵⁷⁶ někdo prostě v dané situaci nemůže jednat jinak a pastorec to vše musí vzít odpovědně a vážně. „Svědomí jednotlivců musí být lépe začleněno do praxe církve v některých situacích, které objektivně neuskutečňují naše pojetí manželství.“⁵⁷⁷ V některých konkrétních situacích se to, co ještě neodpovídá obecnému požadavku evangelia, může stát velkodušnou odpovědí člověka, i když to neodpovídá objektivnímu ideálu.⁵⁷⁸ „V každém případě pamatujme, že toto rozlišování je dynamické a že musí být vždycky otevřené novým fázím růstu a novým rozhodnutím, která umožní uskutečnit ideál plnějším způsobem.“⁵⁷⁹ Shoda s normami a zákonem nemusí být vždy kritériem věrnosti Bohu v konkrétní situaci. Obecné normy samozřejmě platí, ale ony nemohou obsáhnout všechny jednotlivosti. Kazuistiky by mohly ohrozit vzácné hodnoty. „Proto se pastýř u těch, kdo žijí v ‚neregulérních‘ situacích, nemůže spokojit jenom s aplikováním morálních zákonů, jako by to byly kameny, které je možno házet na život lidí. To je případ zavřených srdcí lidí, kteří si navykli skrývat se dokonce za učení církve, aby se posadili na Mojžíšův stolec a odtud někdy povýšenecky a povrchně posuzovali obtížné případy a zraněné rodiny“.⁵⁸⁰ Je nutné přijmout situaci: něco je objektivně hřích, subjektivně není přičitatelný, v této situaci člověk může „žít v milosti Boží, může milovat a může také

---

⁵⁷³ AL 300.

⁵⁷⁴ AL 301.

⁵⁷⁵ Tamtéž

⁵⁷⁶ AL 302, je citován KKC 1735.

⁵⁷⁷ AL 303.

⁵⁷⁸ Srov. AL 303.

⁵⁷⁹ AL 303.

⁵⁸⁰ AL 305.

růst v životě milosti a lásky a dostávat k tomu pomoc církve“.⁵⁸¹ Tím, o co jde zásadně a co platí pro všechny ve všech možných situacích, je život lásky, která přikrývá či hasí plameny hříchu. Zde přichází ke slovu svatý Augustin, který mluví o vodě – skutku milosrdenství, který hasí tyto plameny.⁵⁸² Ideál evangelia platí, ale platí také potřeba doprovázet s trpělivostí, milosrdně, s rizikem ušpinit se, soucítit se slabými a vyhýbat se tvrdosti. Papež nabádá k odvážnému vstupu do lidského dramatu, konkrétních vztahů, a to s sebou nese „úžasné komplikace“.⁵⁸³ Zvlášť je to zřejmé v roce milosrdenství. Církev jako nevěsta a matka „si osvojuje jednání Božího Syna, který vychází vstříc všem a nevylučuje nikoho... Církev ale není celnice, je otcovským domem, kde je místo pro každého i s jeho úmorným životem“.⁵⁸⁴ Milosrdenství neodporuje spravedlnosti, je její plností.⁵⁸⁵ Takovému přístupu a pohledu se musí přizpůsobit i morální teologie.

Závěrečná kapitola exhortace je soustředěna na manželskou a rodinnou spiritualitu. Manželský život patří do duchovního života. Manželská spiritualita, jak již bylo několikrát podtrhnuto, má svůj trinitární charakter, manželství je prostor, kde „přebývá božská láska“,⁵⁸⁶ je to také cesta „posvěcování a mystického růstu v běžném životě, prostředkem hlubokého spojení s Bohem, ... <cesta,> kterou Pán používá k tomu, aby je vedl k vrcholům mystického spojení“.⁵⁸⁷ Není tedy zdržováním od duchovního růstu. Zjevná je polemika v duchu některých církevních otců, např. Klementa Alexandrijského, s exegezí apoštola Pavla v 1K 7. Manželský život má své chvíle blízkosti Kristovu kříži, ale i chvíle blízkosti Vzkříšenému. „Na druhé straně okamžiky radosti, odpočinku nebo svátečního slavení, a také sexualita, jsou zakoušeny jako účast na plném životě vzkříšení. Manželé různými každodenními gesty dávají formu tomuto „teologickému prostoru, v němž každý může zakoušet mystickou přítomnost zmrtvýchvstalého Pána““.⁵⁸⁸ Společná modlitba rodiny a účast na eucharistii jsou významné chvíle, které rodina sdílí s přítomným Ježíšem, který je posiluje v životě a vytváří z rodiny domácí církev. Ze spirituálního pohledu je v exhortaci hezky podtržen charakter věrnosti manželů, která je odrazem Boží věrnosti, jejich vztah je znamením blízkosti Krista, manželská láska je výlučná, ale nemajetnická. Manželé jsou spolupracovníci Boží milosti, rodina je, jak

---

⁵⁸¹ Tamtéž.

⁵⁸² AL 306; AURELIUS AUGUSTINUS. *De catechizandis rudibus*, I, 14, 22: PL 40, 327; český překlad: *O náboženském vyučování katechumenů*. In: *Katechetické spisy*, Praha: Krystal OP, 2005, s. 35.

⁵⁸³ Srov. AL 308.

⁵⁸⁴ AL 309–310.

⁵⁸⁵ Srov. 311.

⁵⁸⁶ AL 315.

⁵⁸⁷ Tamtéž.

⁵⁸⁸ AL 317 s citací Jana Pavla II. *Vita consecrata* (25. března 1996), 42: *AAS* 88 (1996), 416.

zní oblíbený obraz papeže Františka, „nejbližší nemocníci“⁵⁸⁹ a vzájemné podporování, péče a povzbuzení je součástí rodinné spirituality. V jejich lásce se projevuje Boží láska, ve zkušenosti vzájemného vztahu mohou prožívat kontemplaci, vidět druhého Božíma očima, vidět v něm samotného Krista. K rodinné spiritualitě patří také otevřenost vůči druhým, pohostinnost, zájem především o opuštěné a chudé. „Rodina žije svou zvláštní spiritualitu tím, že je domácí církví a současně živoucí buňkou k proměně světa.“⁵⁹⁰

Hledáme-li v exhortaci přímé citace církevních otců, případně středověkých svědků tradice, zjišťujeme následující: Když papež píše o sexualitě jako lidské lásce (AL 74), cituje sv. Lva Velikého a Hinkmara z Remeše, kteří označují tento vztah jako snubní tajemství.⁵⁹¹ Při exegezi Pavlova textu 1K 13, konkrétně když píše o vlídnosti (AL 99) jako charakteristice lásky, je citován Tomáš Akvinský.⁵⁹² Tomáš je citován ještě jednou při charakteristice lásky, která hodnotí více to, když milujeme, než že jsme milováni (AL 102).⁵⁹³ V analýze manželské lásky (*caritas*) a jejím afektivním rysu se objeví opět a s ním i Dionysios Areopagita (AL 120): Sv. Tomáš Akvinský chápe lásku jako „*vis unitiva*“⁵⁹⁴ v návaznosti na výraz Dionysia Pseudo-Areopagity.⁵⁹⁵ Manželská láska jakožto přátelství (AL 123) je okomentována také Tomášem.⁵⁹⁶ Když je v exhortaci řeč o radostném charakteru lásky (AL 126), zaznívají opět slova Tomášova;⁵⁹⁷ a znovu v pasáži o charakteru *caritas* (AL 127).⁵⁹⁸ Při slovech o bolesti, jež je s radostí spjata (AL 130), dokumentuje myšlenku sv. Augustin.⁵⁹⁹ O bezmeznosti lásky (*caritas*) v AL 13 je citován 4 opět Tomáš Akvinský,⁶⁰⁰ podobně v pojednání o mravním charakteru emocí (AL 145 a 148).⁶⁰¹ Alexander Halský je využit v pasáži o vztahu panictví/panenství (AL 159).⁶⁰² Nechybí ani citát z Ignácových Duchovních cvičení o nutnosti nejen znát, ale zakoušet (AL 207).⁶⁰³ Když papež píše o starých manželích a jejich lásce (AL

⁵⁸⁹ AL 321.

⁵⁹⁰ AL 324.

⁵⁹¹ Lev Veliký, *Epistula Rustico Narbonensi Episcopo*, inquis. IV: PL 54, 1205A; srov. HINKMAR Z REMEŠE, *Epist.* 22: PL 126, 142.

⁵⁹² TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa Theologiae* II-II, q. 114, a. 2, ad 1.

⁵⁹³ Tamtéž II-II, q. 27, a. 1, ad 2.

⁵⁹⁴ Tamtéž I, q. 20, a. 1, ad 3.

⁵⁹⁵ *De divinis nominibus*, IV, 12: PG 3, 709; TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa Theologiae* II-II, q. 27, a. 2.

⁵⁹⁶ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa contra Gentiles*, III, 123; srov. Aristoteles, *Etica Nic.*, 8, 12 (ed. Bywater, Oxford 1984, 174).

⁵⁹⁷ TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Summa Theologiae* I-II, q. 31, a. 3, ad 3.

⁵⁹⁸ Tamtéž I-II, q. 26, a. 3.; q. 110, a. 1.

⁵⁹⁹ AURELIUS AUGUSTINUS. *Vyznání*, VIII, 3, 7: PL 32, 752 (česky: Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2015).

⁶⁰⁰ TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Summa Theologiae* II-II, q. 24, a. 7.

⁶⁰¹ Tamtéž I-II, q. 24, a. 1.; q. 59, a. 5.; *Summa Theologiae* I-II, q. 32, a. 7.

⁶⁰² ALEXANDER HALSKÝ. *Glossa in quattuor libros sententiarum Petri Lombardi*, IV, XXVI, 2 (Quaracchi 1957, 446).

⁶⁰³ IGNÁC Z LOYOLY. *Duchovní cvičení*, poznámka 2. Cf. Český překlad R. Kunerta. Řím-Praha 1990, s. 7-8.

231), cituje Jana z Kříže.⁶⁰⁴ O úloze matek při křtu (AL 287) pomáhá sv. Augustin.⁶⁰⁵ V pasáži o polehčujících okolnostech při pastoračním rozhodování (AL 301) dostává slovo opět sv. Tomáš Akvinský.⁶⁰⁶ Konečně při úvaze o normě a rozlišování (AL 304) je to opět Tomáš.⁶⁰⁷ O milosrdenství, které hasí hřích (AL 306), je to citát ze sv. Augustina.⁶⁰⁸ Na první pohled citací a odkazů na církevní otce v klasickém slova smyslu, tedy otce křesťanského starověku, není mnoho. Tomáš Akvinský, který je jakousi retranslační stanicí otců, však nechybí. Pokusíme se však později prokázat, že metoda a duch církevních otců v exhortaci a především v celkovém přístupu papeže je.

6.1.3 Některé reakce na *Amoris laetitia*

Nyní jen velice stručně k rozbourané diskusi, kterou posynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině vyvolala. Nebudeme se zabývat explozí novinářských reakcí, zastavíme se však u kritické reakce čtyř kardinálů Brandmüllera, Burka, Caffarry a Meisnera. Ve svém dopise z 14. listopadu 2016 adresovaném papeži jej vybízejí, aby řekl jasné slovo k několika otázkám nauky o manželství a rodině. Otázky se týkají především 8. kapitoly *Amoris laetitia*. Kardinálové se odvolávají na ducha synodality a zpravují papeže o obavě, kterou, jak se domnívají, některé myšlenky u věřících vyvolávají. Jejich obavy, kritika a pochybnosti (*dubia*) se vztahují k pěti otázkám: 1. Je nyní možné udělit ve svátosti smíření rozhřešení, a tedy účast na eucharistii osobě, která uzavřela platný manželský svazek a žije v civilním manželství s jinou osobou, aniž by byly splněny podmínky uvedené v exhortaci *Familiaris consortio* č. 84 a znovu potvrzené v exhortaci *Reconciliatio et paenitentia* č. 34 a *Sacramentum caritatis* č. 29? Lze výraz „v některých případech“ použitý v poznámce 351 (č. 305) exhortace *Amoris laetitia* aplikovat na rozvedené osoby žijící v novém svazku, které nadále žijí „*more uxorio*“ (manželským způsobem)? 2. Je po vydání *Amoris laetitia* (srov. č. 304) platné učení sv. Jana Pavla II. v encyklice *Veritatis splendor* č. 79, týkající se absolutních mravních norem, které zakazují vnitřně špatné skutky a jsou závazné bez výjimky? 3. Je po vydání exhortace *Amoris laetitia* (č. 301) možné nadále tvrdit, že osoba žijící trvale v rozporu s některým přikázáním Božího zákona, například přikázáním zakazujícím cizoložství (srov. Mt 19,3–9), se nachází v objektivní situaci přetrvávajícího

⁶⁰⁴ JAN Z KŘÍŽE. *Duchovní píseň B*, XXV, 11. (český překlad Vojtěch Kohut, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 169).

⁶⁰⁵ AURELIUS AUGUSTINUS. *De sancta virginitate*, 7, 7: PL 40, 400.

⁶⁰⁶ TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Summa Theologiae* I-II, q. 65, a. 3 ad 2; *De Malo*, q. 2; a. 2.

⁶⁰⁷ Tamtéž I-II, q. 94, a. 4.

⁶⁰⁸ AURELIUS AUGUSTINUS. *De catechizandis rudibus*, I, 14, 22: PL 40, 327.

těžkého hříchu (srov. Papežská rada pro výklad legislativních textů, Prohlášení z 24. června 2000)? 4. Je po vyjádřeních v exhortaci *Amoris laetitia* (č. 302) týkajících se „okolností umenšujících morální odpovědnost“ stále třeba pokládat za platné učení sv. Jana Pavla II. v encyklice *Veritatis splendor* č. 81, podle něhož „okolnosti či úmysly nebudou nikdy moci přeměnit skutek, který je svým předmětem vnitřně hanebný, ve skutek ‚subjektivně‘ čestný a obhajitelný pro svou volbu“? 5. Je po vydání exhortace *Amoris laetitia* (č. 303) i nadále třeba považovat za platné učení sv. Jana Pavla II. v encyklice *Veritatis splendor* č. 56, založené na Písmu svatém a Tradici Církve, které vylučuje tvůrčí výklad role svědomí a zdůrazňuje, že svědomí nemůže nikdy oprávněně ospravedlnit výjimky z absolutních mravních norem, které zakazují vnitřně špatné skutky na základě jejich předmětu?⁶⁰⁹

Vatikán v prvním sledu na dopis nereagoval, později prefekt papežské Kongregace pro nauku víry kardinál Gerhard Ludwig Müller se ke zveřejněnému dopisu vyjádřil v lednu 2017 odmítavě. „Žádná korekce papeže ve vztahu k rozvedeným a znovu sezdaným nebude.“⁶¹⁰ Sám papež se v rozhovoru pro italský deník *Avvenire* řekl, že kritikové jeho nejnovější exhortace trpí „jistým legalismem, který může být ideologický“.⁶¹¹ Reakce čtyř kardinálů nebyla však osamocená, významně se zapojilo šest odborníků z laické veřejnosti. Sešli se v hotelu Columbus v Římě 22. dubna 2017. Cílem bylo vyjasnění některých otázek vyvolaných *Amoris laetitia*. Byli mezi nimi zástupci z několika kontinentů: Anna M. Silvas z Austrálie, Claudio Pierantoni z Čile, Jürgen Liminsky z Německa, Douglas Farrow z Kanady, Jean-Paul Messina z Kamerunu a Thibaud Collin z Francie. Společným jmenovatelem je kritický pohled na text exhortace a výzva k jasnému stanovisku založenému na bezvýhradné nerozlučitelnosti manželství do všech důsledků. Z vystoupení je také cítit nedůvěra k nauce papeže Františka. Tyto úvahy, nejenom zmíněných odborníků, odmítl prefekt Kongregace pro nauku víry kardinál Müller. Jasně prohlásil, že pokud jde o nauku *Amoris laetitia*, „zde není žádné riziko ohrožení víry“.⁶¹² Také devět papežových nejbližších poradců, devět kardinálů z pěti kontinentů, vyjádřilo podporu papeže a jeho učení.⁶¹³

⁶⁰⁹ Text dopisu dostupný na: <http://www.ncregister.com/blog/edward-pentin/full-text-and-explanatory-notes-of-cardinals-questions-on-amoris-laetitia>; použité termíny z překladu in: <https://zasebep.signal.cz/1611/co-ctyri-kardinalove-napsali-papezi/24.8.2017/>.

⁶¹⁰ Cit. z *Katolický týdeník* 28, 2017, 2, s. 16.

⁶¹¹ Dostupné na:

http://www.christnet.eu/clanky/5816/papez_reaguje_na_verejnou_kritiku_ctyr_kardinalu_v_proudu_zivota_je_n_utne_rozlisovat.url/24.8.2017/.

⁶¹² Rozhovor pro italskou televizi Tgcom 24. Cit. z *Podle kardinála Müllera veřejný dopis čtyř kardinálů vytváří na papeže zbytečný nátlak*. Christnet, dostupné na: http://www.christnet.eu/zpravy/28389/podle_kardinala_mullera_poskozuje_verejny_dopis_ctyr_kardinalu_papezi_cirkev.url/25.8.2017/.

⁶¹³ Srov. *Katolický týdeník* 28, 2017, 8, s. 16.

Zajímavé jsou také některé kroky biskupů. Např. Německá biskupská konference vydala 1. 2. 2017 dokument, ve kterém představuje a konkretizuje některé myšlenky *Amoris laetitia*. Pokud jde o osmou kapitolu *Amoris laetitia*, jsou němečtí biskupové pro diferencovaný a pastoračně citlivý přístup, aniž by se měnila nauka církve o manželství. „*Amoris Laetitia* nezůstává u kategorického a neodvolatelného vyloučení z přístupu ke svátostem. Poznámka 336 (k AL č. 300) jasně říká, že rozlišování ... musí vést k různým závěrům také ve věci přístupu ke svátostem. Poznámka 351 (k AL č. 305) navíc poukazuje na to, že člověk i v situaci, která objektivně je neregulární, nemusí nutně být vinen, přinejmenším vědomě, a že „může žít v milosti Boží, může milovat a také může v životě milosti a lásky růst“ (AL č. 305), když se mu dostane pomoci od církve, a v některých případech také pomoci svátostí. I toto hovoří ve prospěch možnosti přístupu ke svátostem v těchto situacích.“⁶¹⁴ Zajímavé a k podobnému diferencovanému a otevřenému pastoračnímu přístupu vyzývají i argentínští biskupové.⁶¹⁵ V této souvislosti je zajímavý i vstřícný postoj kardinála Schönborna v jeho prezentaci exhortace.⁶¹⁶ Katolický týdeník přináší také informaci o tom, že „v římské diecézi je podle instrukcí kardinála vikáře Agostina Valliniho, zástupce římského biskupa, už několik měsíců možné, aby zpovědník rozhodl o způsobilosti rozvedených a znovu sezdaných přistupovat ke svátostem“.⁶¹⁷ Předpokladem ovšem je, že církevní soud nemůže první manželství anulovat; poté zpovědník ve vícero pastoračních rozhovorech posuzuje duchovní zralost penitenta.

Je zřejmé, že exhortace vzbudila všeobecný zájem jak v teologických, tak i světských kruzích. Analýza reakcí by si zasloužila podrobnější studii. Naším úkolem je však sledovat kontinuitu nauky o manželství, především s církevními otci. Přesto se ještě kratičce zmiňme o ekumenickém kontextu problematiky rozvedených a znovu sezdaných. Protestantské hledisko, reprezentované u nás Českobratrskou církví evangelickou, neudiví. Drží se zásady nerozlučitelnosti a zároveň neuzavírá možnost druhého sňatku: „Manželství je darem, v němž dva lidé mohou zakusit zvláštní požehnání a radost nejužšího osobního vztahu, společné víry a společného založení rodiny. V zásadě je manželství nerozlučné. I do tohoto vztahu však

---

⁶¹⁴ Die Freude der Liebe, die in den Familien gelebt wird, ist auch die Freude der Kirche“ Einladung zu einer erneuerten Ehe- und Familienpastoral im Licht von *Amoris laetitia* Wort der deutschen Bischöfe; dostupné na: http://www.dbk.de/fileadmin/redaktion/diverse_downloads/presse_2017/2017-015a-Wortlaut-Wort-der-Bischoefe-Amoris-laetitia.pdf; český překlad: <https://udoli.wordpress.com/tag/nemecka-biskupska-konference/> /1. 12, 2017/

⁶¹⁵ Srov. RINDOŠ, Jaroslav. Exhortace *Amoris laetitia* a její recepce. *Christnet* 22. 2. 2017. <http://www.christnet.eu/clanky/5858/amoris-laetitia-podporil-jako-prvni-slovensky-biskup-bezak.url/30.8.2017/>.

⁶¹⁶ http://www.teoforum.sk/?id=47&view_more=1465/30.8.2017/

⁶¹⁷ Katolický týdeník 28, 2017, 8, s. 16.

vstupuje lidská křehkost a slabost, Bible ji nazývá ‚hřích‘. S lítostí je potom třeba přijmout i skutečnost rozpadu manželství. I rozvedení lidé mohou být v evangelické církvi znovu oddáni. Věříme, že je možné přemýšlet o příčinách a důsledcích ztroskotání minulého vztahu, prosit o odpuštění i o požehnání pro nový svazek.⁶¹⁸

Pohled pravoslavných reprezentovaných Ruskou pravoslavnou církví je neméně zajímavý. Je to přeci teologie opřená o starobylou tradici Otců. „Pravoslavní trvají na doživotní věrnosti a nerozlučitelnost manželství a rozvod chápou jako hřích, který s sebou nese utrpení. Přesto na rozdíl od katolické tradice je za určitých okolností možný včetně druhého či třetího sňatku. Souhlas s rozvodem církevního manželství nelze udělit kvůli uspokojení chlípnosti nebo jako ‚potvrzení‘ občanského rozvodu. Ovšem pokud je rozpad manželství neodvratitelným faktem – zejména při odděleném životě manželů – a obnovení rodiny je nemožné, podle pastýřské shovívavosti lze připustit církevní rozvod. Církev pak nepodporuje uzavření druhého sňatku. Nicméně po zákonném církevním rozvodu podle kanonického práva se druhý sňatek dovoluje nevinnému manželovi. Těm, z jejichž viny se první manželství rozpadlo, se uzavření dalšího sňatku dovoluje pouze pod podmínkou pokání a vyplnění epitimie, uložené podle odpovídajících kanonických pravidel. V případech, kdy se dovoluje třetí manželství, se délka epitimie podle pravidel svatého Basila Velikého zvětšuje.“⁶¹⁹

---

⁶¹⁸ Jak se Českobratrská církev evangelická dívá na rozvod? Stanovisko Synodu ČCE. <https://www.e-cirkev.cz/rubrika/9-FAQ/index.htm/15.8.2017/>.

⁶¹⁹ *Základy sociální koncepce Ruské pravoslavné církve*. Praha: P. Mervart 2009, s. 84–85.

7. Papež František a církevní otcové

Z biografických dat se jen těžko dá něco vyčíst o vztahu papeže Františka s církevními otcí. Jako jezuita však prošel duchovní formací, při níž kontakt s církevními otcí nechybí. Tento předpoklad lze s velkou jistotou přijmout. Zajímavou otázkou by bylo vnést dotaz, do jaké míry četl a znal svého kolegu Tomáše Špidlíka. Když Tomáš Špidlík dával kardinálskému sboru duchovní cvičení v roce 1995,⁶²⁰ nebyl ještě kardinálem. Je ale nepravděpodobné, že by tak významného jezuitu, jako byl Tomáš Špidlík, neznal. To jsou ovšem hypotetické úvahy.

Co však jasně dokumentuje studium církevních otců, jsou jeho úvahy a citace vycházející z díla Dorothea z Gazy.⁶²¹ Tento drobný spisek vychází z Bergogliových promluv k mladým jezuitům někdy ze sedmdesátých let minulého století. Je zajímavé, že se k němu vrátil jako arcibiskup v Buenos Aires při otevírání arcidiecézní synody. Dorotheos z Gazy (cca 505 – cca 560/580) byl palestinským mnichem a jeho *Poučení* jsou stále čtenou duchovní inspirací.⁶²² Témata jsou klasicky mnišská: boj s vášněmi, modlitba, kontemplace, pokora a poslušnost. V jeho zkušenosti je také silný prožitek Božího milosrdenství, jež úzce s pokorou souvisí.⁶²³ Možná, že právě zde se rodil akcent milosrdenství, který papeže Františka charakterizuje.

V předchozí kapitole jsme provedli výčet přímých citací církevních otců v *Amoris laetitia*. Zjištění ukázalo, že jich není mnoho a na první pohled na nich není text postaven. To se ostatně týká i všech ostatních dokumentů magisteria, které jsme procházeli. Přesto lze ve Františkových přístupech spatřovat výrazné „patristické“ rysy. Všimneme si několika z nich: homiletický charakter papežovy teologie, důraz na sociální otázky, zejména chudobu, odvážná kritičnost do vlastních řad církve i do nespravedlivých struktur světa a důraz na diakrisis – rozlišování.

---

⁶²⁰ ŠPIDLÍK, Tomáš. *Duchovní cvičení s Janem Pavlem II*. Olomouc : Refugium 2007. ISBN 978-80-86715-79-7.

⁶²¹ Česky: FRANTIŠEK (BERGOLIO, Jorge Mario). *Pokora, cesta k Bohu. Dorotheos z Gazy. O obviňování sebe sama*. Praha : Paulínky 2013.

⁶²² Srov. VENTURA, V. *Spiritualita křesťanského mnišství II-III*, s. 27-55.

⁶²³ Srov. FAURE, Emmanuel. La miséricorde selon Dorothee de Gaza. *Nouvelle revue théologique* 138, 2016, 2, s. 241–256. ISSN 0029-4845. MENDELOVÁ, Edita Miriam. *Duchovní život podle učení Abba Dorothea z Gazy*. Diplomová práce. Praha : Husitská teologická fakulta UK 2016.

7.1 Homilie

K tomu na první pohled viditelnému rysu patří jeho teologie a pastorece založená na homilii. Pravidelně káže při mších v Domu sv. Marty, jeho generální audience mají povahu homilií. V homiliích spontánně, od srdce oslovuje v duchu otců své posluchače. Kazatelský tón je slyšitelný i v jeho encyklikách a exhortacích. K homiliím otců patřila rétorika a vzletné obrazy, a papež též rád užívá poetické obrazy. Homilie otců i papeže Františka se snaží držet textu i ducha Písma. Otcové, mám na mysli např. Jana Zlatoústého, i papež František se nebojí odvážně a kriticky vstoupit do aktuálních ekonomických i politických problémů nevyjímaje ani konflikty s církevními oponenty, jakými byl pro Jana např. alexandrijský biskup Theofilos. Ukázkou velice frapantní Františkova „patristického“ ducha je jeho homilie *Kdo důvěřuje ukřižovanému Ježíši, dostává se mu Božího milosrdenství*.⁶²⁴ Papež se nechává vést prvním biblickým čtením (Nu 21) a připodobňuje cestu manželského života putování Izraelců pouští. „Pomysleme na tyto putující lidi, vedené Mojžíšem. Byly to především rodiny: otcové, matky, děti, prarodiče; muži a ženy každého věku, mnoho dětí i utrmácených starých lidí... Tento lid připomíná církev putující pouští dnešního světa, připomíná Boží lid, který se skládá především z rodin. To nám umožňuje zamyslet se nad rodinami, našimi rodinami putujícími životem v každodenních dějinách.“ Zájem věnuje také těm manželům, kteří „jsou unavení, nedostává se jim vody, k jídlu mají pouze ‚manu‘ – zázračný pokrm, který daroval Bůh, ale který se uprostřed krize jeví jako příliš skrovný. Stěžují si proto a mluví proti Bohu a Mojžíšovi: ‚Proč jste nás odvedli...‘ (srov. Nu 21,5). Přichází pokušení vrátit se zpět, opustit cestu.“ Hadi a lék na jejich ušknutí je další podobnost mezi otcí a Františkem. Téma putování Izraelců pouští a aktualizace na život současníků je exegetický nápad Origenův⁶²⁵ a Řehoře z Nyssy.⁶²⁶ Také oni si všímají těžkostí a pokušení, které Boží lid na poušti prožíval, a hledají paralely v životě svých současníků.

7.2 Chudí a odvaha

Zůstaneme chvíli u jednoho rysu, který evidentně spojuje papeže Františka a Jana Zlatoústého. Je to soustředěný zájem o sociální otázky, a zejména pak o chudé. Papež František několikrát vzpomenu na slova svého kolegy kardinála Humese: „Nezapomínej na

---

⁶²⁴ FRANTIŠEK. *Kdo důvěřuje ukřižovanému Ježíši, dostává se mu Božího milosrdenství Homilie papeže Františka při mši spojené s udělováním svátosti manželství v bazilice sv. Petra* 14. 9. 2014. /30.8.2017/

⁶²⁵ ORIGENES. *Numeri 26 a 27*. PG 12, 771–801.

⁶²⁶ GREGORIOS z Nyssy. *De vita Moysis*. PG 44, 309nn.

chudé!“ V exhortaci *Amoris laetitia* se o chudobě a chudých zmiňuje devatenáctkrát. Samostatnou katechezi na generální audienci 3. června 2015 věnuje přímo tématu „*rodina a chudoba*“. Tato citlivost je spojená s odvážnou kritikou bohatých a nespravedlivých struktur. „Co nám zůstane, podlehneme-li vyděračství císaře a mamonu, násilí a peněz, a zřekneme se také rodinných citů? Nová občanská etika nastane jedině tehdy, když zodpovědní činitelé veřejného života zreorganizují sociální vazby a začnou bojovat proti zvrhlé spirále, která spoutává rodinu s chudobou a vede nás do záhuby.“⁶²⁷ Kritika směřuje i do vlastních řad: „Církev je matka a nesmí na toto drama svých dětí zapomínat. Také ona musí být chudá, aby byla plodná a dávala odpověď na tolikerou bídu. Chudá je taková církev, která praktikuje dobrovolnou jednoduchost ve svém životě, ve svých institucích a v životním stylu svých členů, aby byla zbořena přehrada každého rozdělení, zejména od chudých. Je třeba modlitby a činu.“⁶²⁸ A opět jako u otců je celá katecheze vystavěná na Písmu (Sir 4,1–5). U Jana Zlatoústého už jsme viděli, že sociální otázky a konkrétně jednoduchý a skromný život vidí jako dobrý základ manželského soužití. Jeho kritiky mocných a bohatých jsou časté. Jako příklad uveďme úryvek z homilie na Matoušovo evangelium. „Církev není zlatnictví, kde se taví zlato. Je to shromáždění andělů. Chcete uctívat tělo Kristovo? Nepohrdejte jím, když je nahé... Nepohrdejte jím ani mimo chrám, když kráčí prokřehlý zimou a bez oděvu. Ten, který řekl: ‚Toto je moje tělo‘ a garantoval to svým slovem, řekl také: ‚Viděli jste mne trpět hladem a nedali jste mi najíst...‘ Jaký užitek z toho, že na oltáři jsou ke cti Kristově zlaté kalichy, když on sám umírá hladu? Nejprve mu přispějte v jeho chudobě a pak z toho, co zbude, ozdobte jeho stůl... Když <Krista> uctíváte v Božím domě, nepřehlédněte svého bratra, který je v tísní, je to chrám daleko důležitější, než ten první.“⁶²⁹ Podobné myšlenky zazní i v dalších homiliích, např. v homilii 34 na 1. list Korintským. Posluchačům představuje dvě města, v jednom žijí sami bohatí a v druhém chudí, a pokračuje: „Pohledme na město chudých. Když je potřeba stavět, není potřeba zlata ani stříbra ani perel, ale práce rukou a ne ledajakých. Je třeba rukou mozolnatých a tvrdých, mnohého úsilí, dříví a kamení... A když je třeba obdělat pole, potřebujeme boháče nebo chudé? Jasně, že chudé! ... Namítnete mi ale: proč nám tedy Bůh dal bohaté, jsou-li neužiteční. Kde však berete, že to byl Bůh, kdo nám dal bohaté? ... Dovolte, abych se tomu zasmál... Spíše vidím, že jsou to krádeže, násilí, zpronevěry a další zločiny téhož druhu, kde se často kumulují velké bohatství...“⁶³⁰ Jan Zlatoústý si hned od

---

⁶²⁷ *Rodina a chudoba*. Katecheze papeže na gen. audienci, nám. sv. Petra 3. 6. 2015.
<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php?id=21948/30.8.2017/>

⁶²⁸ Tamtéž.

⁶²⁹ JOANNES CHRYSOSTOMOS. In *Matth, Hom. 50, 3-4*, PG 58, 508–509.

⁶³⁰ JOANNES CHRYSOSTOMOS. In *epist. 1 ad Cor. Hom. 34, 5-6*. PG 61, 292–296.

samého začátku své biskupské funkce, tím, že chtěl zreformovat a ukáznit klérus, získal silnou opozici. K té se přidal z církevní strany Theofil Alexandrijský a řada nejvyšších politiků v čele s císařovnou Eudoxií, které nemilosrdně kritizoval, když docházelo k zneužívání moci a nespravedlnostem, zejména vůči slabým. Tato otevřená kritika a svobodná odvaha, to mohou být další „patristické“ rysy papeže Františka. Pravděpodobně jsou přefiltrovány přes jeho jezuitské kořeny a teologii osvobození, kterou byl ovlivněn.⁶³¹ Ve své analýze těchto vlivů jezuita Stefan Kiechle připomíná Františkovy kritiky kurie, kléru a církve. „Pranýřují především – smíme-li to shrnout – chorobný narcismus hodnostářů: jejich ješitnost, snahu získat moc, to, jak se točí kolem interních otázek církve, posedlost krásou, oblibou, kariérou, blahobytem.“⁶³² Autor připomíná také papežovu samotu, kterou v našem srovnávání může vidět i u opuštěného a v exilu strádajícího Jana Chrysostoma.

7.3 Rozlišování

Rozlišování patří k osobnostnímu profilu papeže Františka.⁶³³ Patrné je to také z námi studované exhortace *Amoris laetitia*. Termíny jako „rozlišování“ či „rozlišovat“ se v ní ozvou sedmačtyřicetkrát. Je jisté, že rozlišování patří k ignaciánské spiritualitě. Pro svatého Ignáce šlo při rozlišování na prvním místě vytvořit rovnováhu v asketickém životě a nedávat přehnaný důraz na vnější asketické praktiky. Ty nemají oslabovat apoštolskou činnost. Askeze musí být „*juxta mensuram discretionis*“.⁶³⁴ Druhou rovinou rozlišování u Ignáce, ale samozřejmě v celých předchozích i následujících periodách, je „rozlišování duchů“. Ignác věnuje ve svých exerciciích dvě řady pravidel k rozlišování duchů.⁶³⁵ Exerciciemi byl Bergoglio jistě bytostně ovlivněn, vepsaly se do jeho myšlení i slovníku. Jako papež tuto zkušenost aplikuje na závažné ekonomické a politické rozhodování.⁶³⁶ Mnohé možná udivuje, že papež rád mluví o pokušiteli – zlém duchu, nepříteli, ďáblu. V Latinské Americe je tento slovník běžný. Ale je to běžný slovník Ignácův a církevních otců. Jde přeci o silné rozkladné síly, které působí jak v lidské psyché, tak ve struktuře politických a ekonomických systémů, síly, které mají za cíl poškozovat život a destruovat stvoření. Jde o Bibli popsané

⁶³¹ Srov. Kiechle, Stefan. *Papež František a jeho jezuitské kořeny*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 2017.

⁶³² Tamtéž, s. 55.

⁶³³ Srov. KIECHLE, Stefan. *Papež František a jeho jezuitské kořeny*, s. 22–24; 54–56.

⁶³⁴ AQUAVIVA, C. *Epitulae praepositorum generalium ad Patres et Fratres Societatis Jesu*. Toulouse 1609. Cit. z *Dictionnaire de Spiritualité*, sv. 3, sl. 1326n.

⁶³⁵ IGNÁC z Loyoly. *Duchovní cvičení* 313–336. Přel. R.Kunert SJ. Řím-Praha : Křesťanská akademie 1990, s. 121–129.

⁶³⁶ Srov. KIECHLE, Stefan. *Papež František a jeho jezuitské kořeny*, s. 23.

kosmokratory, proti nimž vede křesťanství duchovní zápas. Rozlišit působení těchto sil, identifikovat je, a tedy vytvořit možnost se proti nim postavit, je velké téma v Bibli a starokřesťanské literatuře církevních otců.⁶³⁷ Zajímavé myšlenky nacházíme už v *Hermově pastýři*, výrazně se ozývají u Origena a v celé raně mnišské literatuře od Antonína počínaje přes Apoftegmata, Evagria, Jana Kasiána a vlastně pak v celých dějinách mnišství.⁶³⁸ V tom je vazba mezi otcí a Františkem zřejmá. Vraťme se však k aktualizaci zkušenosti rozlišování v *Amoris laetitia*. Hned na začátku zve papež „k milosrdenství a pastoračnímu rozlišování v situacích, které úplně neodpovídají tomu, co od nás žádá Pán“,⁶³⁹ antropologické a kulturní změny dnes vyžadují „analytický a rozlišující přístup“,⁶⁴⁰ rozlišování patří k odpovědnému svědomí a zvažování v nestandardních situacích,⁶⁴¹ rozlišování je také nutné v rozhodování o volbě partnera, je součástí moudré pastore v složitých situacích manželství,⁶⁴² rozlišovat je také nutné mezi úkonem dobrovolným a svobodným, kde hrají roli nejrůznější závislosti, které svobodu omezují.⁶⁴³ Rozlišovat je také nutné v síti nejrůznějších komunikačních možností.⁶⁴⁴ Své místo pak má rozlišování v případech těch manželství, která ztroskotala, a otevřel se před nimi život v jiném svazku. Toto rozlišování má umožnit pastorační možnosti a podpořit duchovní a lidský růst.⁶⁴⁵ Proces rozhodování je popsán v následující pasáži: „Přirozeně je třeba vybízet ke zrání osvětleného svědomí, utvářeného a vedeného odpovědným a poctivým rozlišováním pastýře, a povzbuzovat ke stále větší důvěře v milost. Ale toto svědomí může poznat nejen to, že nějaká situace objektivně neodpovídá obecnému požadavku evangelia. Může také upřímně a poctivě poznat to, co je v dané chvíli tou velkodušnou odpovědí, kterou může člověk Bohu dát, a s určitou morální jistotou objevit, že to je ten dar, který Bůh v konkrétních složitých omezených podmínkách žádá, i když to ještě není plně objektivní ideál. V každém případě pamatujme, že toto rozlišování je dynamické a že musí být vždycky otevřené novým fázím růstu a novým rozhodnutím, která umožní uskutečnit ideál plnějším způsobem.“⁶⁴⁶ To, co je důležité: ideál, k němuž se dorůstá, a rozlišování, je tudíž dynamickou a otevřenou záležitostí. Zákon a obecná norma „nestačí k rozlišení a zajištění plné věrnosti Bohu v konkrétním životě nějakého člověka“.⁶⁴⁷ Existují podmíněnosti,

---

⁶³⁷ Srov. *Dictionnaire de Spiritualité*, sv. 3, sl. 1222nn.

⁶³⁸ Srov. VENTURA, V. *Spiritualita křesťanského mnišství I*, s. 211 n.

⁶³⁹ AL 6.

⁶⁴⁰ AL 32.

⁶⁴¹ Srov. AL 37.

⁶⁴² Srov. AL 242.

⁶⁴³ Srov. AL 273.

⁶⁴⁴ Srov. AL 274.

⁶⁴⁵ Srov. AL 293.

⁶⁴⁶ AL 303.

⁶⁴⁷ AL 304.

polehčující faktory, může existovat situace objektivního hříchu, který není subjektivně přičitatelný a člověk v takové situaci může žít v Boží milosti. A právě v této situaci má rozlišování svou nezastupitelnou roli: pomáhat nacházet odpovědi a otevírat cestu k Bohu.⁶⁴⁸ Závěr této aktualizace rozlišování je v *Amoris laetitia* jasný: „To nám poskytuje rámec a klima, které nám brání při pojednání o velmi citlivých tématech rozvíjet chladnou byrokratickou morálku, ale spíš nás uvádí do kontextu pastoračního rozlišování naplněného milosrdnou láskou, které se vždycky snaží o pochopení, odpuštění, doprovázení, naději a především o integrování. To je logika, která musí v církvi převládat, abychom získali zkušenost otevřenosti srdce vůči těm, kdo žijí na nejbezpečnějších existenciálních periferiích“.⁶⁴⁹ Je tu také jistá podobnost s Augustinovými úvahami o manželství. V páté kapitole O manželském dobru⁶⁵⁰ píše o muži a ženě, kteří spolu žijí a nejsou manželé, navíc spolu žijí „ne kvůli plození potomků, ale pro svou nezdrženlivost, jen kvůli souloži při vzájemné dohodě, že ani on to nebude dělat s jinou ani ona s jiným“.⁶⁵¹ Augustin připouští, že tento vztah lze „v nějakém smyslu“ nazvat manželstvím za předpokladu, že spolu chtějí žít do smrti a nevyklučují v budoucnosti narození potomstva. Dále je řeč o dočasném soužití. O tom jsme ostatně pojednali v kapitole o Augustinovi. Jistě bychom mohli dále rozebírat další texty. Tato ukázka chce jen dokumentovat, že fenomén rozlišování je kontinuálním fenoménem, že s sebou nese důraz na svobodu a důstojnost jednotlivce, který se rozhoduje ve svém svědomí tváří v tvář Bohu, počítá s ideálem normy, ví však i o své slabosti a omezeních. Přesto se snaží milovat Boha a žít životem věrnosti a lásky. Rozlišování pak má i své konkrétní dopady, jak papež František naznačil v exhortaci *Radost evangelia*: „Církev ve svém neustálém rozlišování může také rozeznat, že její vlastní zvyklosti, které nesouvisejí přímo s jádrem evangelia, ale jsou velmi zakořeněny v dějinách, dnes už nejsou interpretovány stejně a jejich poselství zpravidla není vnímáno odpovídajícím způsobem. Mohou být krásné, ale při předávání evangelia neposkytují nyní stejnou službu. Nemějme strach je zrevidovat.“⁶⁵² To se ukazuje aktuálně zejména v pastorační oblasti.⁶⁵³

---

⁶⁴⁸ Srov. AL 305.

⁶⁴⁹ AL 312.

⁶⁵⁰ AURELIUS AUGUSTINUS. *O manželském dobru* V. 5, s. 268.

⁶⁵¹ Tamtéž.

⁶⁵² EG 43.

⁶⁵³ O tom pojednává zajímavá studie Pavla Ambroze, která zároveň mapuje i další styčné body mezi papežem Františkem a církevními otci pokud jde o vztah křesťanství ke světu. AMBROS, Pavel. Pastorační rozlišování – reformní vize papeže Františka pro církev 21. století v kontextu recepce pojmu *znamení doby*. *Studia theologica* 19, 1, 2017 s. 1–20. <https://www.studiatheologica.eu/pdfs/sth/2017/01/01.pdf>.

Závěr

Sledovali jsme kontinuální vývoj nauky o manželství od biblických základů, přes rozhodující období krystalizace nauky církve a teologie v období církevních otců, přes monumentální most středověku v osobě Tomáše Akvinského k současnosti, a to až k žhavé současnosti. V průběhu analýz, a to hned v samém počátku, se vynořila zřetelná ambivalence v přístupu k manželství. Biblický pozitivní pohled na manželství jakožto prvotní plán Stvořitelův a Boží požehnání, manželský vztah Hospodina s lidem Izraele, lyrická biblická píseň na snoubeneckou a manželskou lásku, která nese zárodek mystické dimenze (Starý zákon), Ježíšova přítomnost na svatbě v Káně Galilejské, jeho první mocný čin v průběhu svatby, Pavlovy jasné deklarace o legitimitě manželství, opět jako ve Starém zákoně mystické analogie mezi manželskou láskou a vztahem Krista a církve, toto všechno je od biblických kořenů spojeno s jasným kontrastem, který zvýrazňuje roli sexuální abstinence a celibátu. Ať už jsou to ve Starém zákoně Bohu zasvěcení nazírové, někteří proroci, pro něž celibát byl prorockým úkolem, dočasné abstinence manželského styku pro velká setkání s Hospodinem a pro celibátní hnutí esénů, a poté novozákonních procelibátních důrazů je celá řada. Tím klíčovým je samotný příklad Krista, který ženatý nebyl a v jeho slovech se jasně ukazuje jeho ocenění těch, kdo se manželství zřikají pro Boží království. Pavel a ostatní jen tento důraz aktualizují a zkonkrétnují. Tato ambivalence pokračuje v dalším vývoji křesťanského života a myšlení. Církevní otcové musejí čelit gnostickým dualistickým proudům, které často sexualitu a manželství považují za temnou skutečnost, již demiurgos a hmota zotročují člověka, musejí čelit enkratickým proudům, které na podobných principech považují manželství za hřích, a v mírnější podobě, zejména v syrské církevní oblasti, je manželství jen pro katechumeny a s přijetím křtu se zároveň přijímal závazek celibátu. Navíc je tu celá helénistická filosofická, literární i lidová tradice mající zálibu v ukazování negativních jevů manželského života. Navíc u některých filosofických škol je manželství překážkou kontemplativního života. Proti tomu všemu říká většina starokřesťanských autorů jasně ano legitimitě manželství. Výjimečně se najdou i takoví, jakými byl např. Klement Alexandrijský a Jan Zlatoústý a koneckonců i Augustin, kteří půjdou ještě dál a zdůrazní i hlubší roviny manželství, jak jsme se pokusili ukázat v kapitolách jim věnovaných. Ale v souladu s biblickou kontinuitou je od samého počátku křesťanství zřejmý velmi silný pro celibátní trend. Ten se zformuje postupným vývojem v mnišském hnutí, které pak zpětně bude udávat

tón křesťanské spiritualitě jako celku. Tón bude tak silný, že se pod jeho silou jemný tón manželské lásky jaksí ztrácí. V katolické i v pravoslavných církvích je veliká většina vzorů křesťanského života – světců ze světa celibátních. Pokud se někdo do ranku světců dostane z druhého břehu, jde buď o vysoce postavenou šlechtu, ale i tam jsou to většinou vdovy, které se nějakým způsobem zasvětily Bohu. Výjimka samozřejmě potvrzuje pravidlo. Užili jsme přirovnání kyvadla hodin. Ano, jde o jedny hodiny, jeden stroj, jehož kyvadlo je na dlouho vybočeno do celibátního směru. Nic neruší kontinuitu stroje, vybočí-li směrem opačným. K tomu, jak se zdá, došlo pomalým pohybem ve 20. století. Encyklika *Casti connubii*, byť ještě pod silovým tahem minulosti, přeci jen naznačuje pohyb k pozitivnějšímu přístupu k manželství. A na rozdíl od všeobecného odkazu na otce je v encyklice citován několikrát Augustin a Řehoř Veliký. Právě z tohoto zdroje se dostává ke slovu živější a líbeznější tón. Podobná tónina se klube i z některých promluv Pia XII., a opět nechybí odkazy na patristické zdroje. Tato příprava na druhý vatikánský koncil pak přinese v jeho dokumentech a v celém jeho odkazu své plody. Manželství je chápáno jako charisma, jako cesta ke svatosti, jako rodinná církev. Manželská láska „vytryskla z božského zdroje lásky“,⁶⁵⁴ odráží jednotu mezi Kristem a církví; „Opravdová manželská láska je pozdvižena k účasti na božské lásce“,⁶⁵⁵ manželství je v konstituci stavěno analogicky na roveň svěcení. „Proto jsou křesťanští manželé posilováni a jakoby svěceni k povinnostem a důstojnosti svého stavu zvláštní svátostí.“⁶⁵⁶ Manželé jdou spolu a se svými dětmi cestou vzájemného posvěcování k dokonalosti života a oslavě Boha. Ve vyjádřeních o podstatě manželské lásky je zřetelně řečeno, že manželská láska i se všemi lidskými projevy má božský charakter. Přechýlení kyvadla je zřejmé. Jan Pavel II. ve své teologii těla pak nechává tuto kinetickou sílu dále rozvíjet. A tomuto rozvoji dávají inspirace myšlenky Augustina, Anselma, Richarda od sv. Viktora a scholastických otců Alexandra Halského, Bonaventury a Tomáše Akvinského. Dále to jsou Irenej, nechybí ani Klement Římský či Pseudoklement (jeho 2. list Korintským) a Justin, Ignác z Antiochie, Meliton, Tertullian, Isidor ze Sevilly a Tomáš Akvinský. Katecheze tohoto pátého cyklu Teologie těla nazvaná „Řeč těla‘ podle Písňe písni“ z 2. května 1984 je z velké části ovlivněna předchozí exegetickou tradicí a odkazy směřují k Hippolytovi Římskému, Origenovi, Řehořovi z Nyssy, Ambrožovi, Teodorovi z Mopsuestie, pozdějším vykladačům Richardu od sv. Viktora, Bernardovi z Clairvaux, Janu od Kříže. Z podaného výčtu je patrné, že v katechezích sv. Jana Pavla II. se odkazy na církevní otce a scholastické

---

⁶⁵⁴ GS 48.

⁶⁵⁵ Tamtéž.

⁶⁵⁶ Tamtéž.

autory objevují ve větší míře a zcela jistě nejde jen o mechanické odkazování, ale o živou teologickou a spirituální inspiraci.

Synody o rodině a celá diskuse kolem tohoto tématu také neopominula církevní otce. Jasně zaznívá jejich slovo o dobru manželském včetně nerozlučitelnosti manželství a zároveň se ukazuje, že otcové reflektovali nejrůznější potíže a problémy. O tom psal především kardinál Kasper, který upozornil na nestandardní řešení rozvedených, o nichž se někteří církevní autoři starověku zmiňují.⁶⁵⁷ Otcové jej vedou k závěru, že lze dojít k „obnovené pastorační spiritualitě, která se rozloučí s úzkoprsým legalistickým uvažováním a nekřesťanským rigorismem, který lidem ukládá nesnesitelná břemena, která my kněží sami neneseme a která bychom ani neunesli“.⁶⁵⁸ K patristické inspiraci také patří pohled na praxi východních církví „se svým principem *oikonomia*, cestu mimo rigorismus a laxismus, ze které bychom se ekumenicky mohli poučit“.⁶⁵⁹

Ani samotný text apoštolské exhortace *Amoris laetitia* nepominul církevní otce (odkazů výčet je uveden za její analýzou). Jejich vliv se projevuje zejména v odkazu na dynamický rozvoj porozumění nauky církve, na pluralitu jejích interpretací, která neruší jednotu, na otevřenost pro působení Ducha, který nás uvádí do plnosti pravdy, na nutnost počítat s kulturní pluralitou, a na naléhavou potřebu inkulturace a srozumitelné řeči, kterou církev promlouvá. Patristickým dědictvím je také důraz na to, abychom vzali vážně hluboké změny, ke kterým došlo, a jim přizpůsobili své postoje a svá slova. V duchu otců je také akcent na svobodu a svědomí člověka, na realistické vidění rozdílu mezi ideálem a skutečností, jež je poznamenána lidskou slabostí. To se výrazně týká manželství a rodiny. V kapitole „Semena Slova a nedokonalé situace“ papež zjevně odkazuje na starou patristickou tradici, zejména svatého Justina a jeho teorii o „*logos spermatikos*“, teorie, která nahlíží působení Logu-Krista ve filosofických a kulturních fenoménech pohanského světa. Nutnost žít manželskou lásku v otevřenosti vůči druhým, zvláště chudým a bezmocným, to je jistě to, o čem často kázával Jan Zlatoústý. Vůbec onen sociální aspekt křesťanství má svou patristickou inspiraci. Z tohoto pramene vyvěrá také silné zdůraznění milosrdného přístupu a potřeba vnímavého „dynamického rozlišování“. „V každém případě pamatujme, že toto rozlišování je dynamické a že musí být vždycky otevřené novým fázím růstu a novým rozhodnutím, která umožní uskutečnit ideál plnějším způsobem.“⁶⁶⁰

---

⁶⁵⁷ Odkazují na svou podkapitolu o W. Kasperovi, s. 92.

⁶⁵⁸ KASPER, Walter. *Evangelium o rodině*, Doslov, s. 58.

⁶⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁶⁰ AL 303.

K přímým citacím či odkazům a patristickým základním tématům připojuji ještě patristický styl papeže Františka. Ten spatřuji v homiletickém charakteru jeho prezentací a textů. U otců to byla také dobová rétorika, u papeže Františka je to moderní řečnický projev a často lyrické obrazy, jež mají blízko k některým figurám alegorického výkladu otců, např. obraz církve jako nemocnice,⁶⁶¹ uzrálé víno lásky,⁶⁶² kroky tance lásky,⁶⁶³ vymalovávání šedi veřejného prostoru barvami bratrství⁶⁶⁴ a mnoho dalších nejen v exhortaci, ale také v homiliích. Problematice rodiny a manželství věnoval sérii pětaticeti katechezí při generálních audiencích od 10. prosince 2014 do 18. listopadu 2015.

Práce je u konce a je třeba potvrdit či vyvrátit tezi o kontinuitě současných oficiálních vyjádření magisteria a papežů, zejména papeže Františka, s učením církevních otců v nauce o manželství. Myslím, že z rigorózní práce vyplývá důkaz existence takové kontinuity. Nazval bych ji vyvažující kontinuita, kterou jsem přirovnal ke kyvadlu hodin. Uchycení jednoho kyvadla v jednom bodě hodinového stroje, to je jednotící základ. Pohyb kyvadla z jedné na druhou stranu, v našem případě z polohy zvýrazněného postavení panictví/panenství a postupný přesun na stranu manželské lásky jen svědčí o dynamice a životnosti křesťanského pojetí života, a tedy i života manželského. Totéž lze říci i o jiném úhlu pohledu na manželství, totiž o závěrech osmé kapitoly *Amoris laetitia*. Pokud se mluví o zlomu či rozchodu s tradicí, pak to svědčí o neadekvátním pojetí tradice. „Ve skutečnosti se argumentace exhortace AL ‚obrací zády‘ jen k neoscholasticky zúženému segmentu tradice 19. století a snaží se znovu navázat na daleko širší proud morálně teologického myšlení, který byl v době neoscholastické knižní morálky opuštěn v návaznosti na matematický vědecký ideál osvícenství (*more geometrico*)“.⁶⁶⁵

Tradice v pojetí otců není nehybný monolit, je to živá tradice plná dynamiky, „ukazuje jednotu v různosti a kontinuitu vývoje“,⁶⁶⁶ zná vzepjetí i pády, riskantní řešení a svobodný přístup. „Tradice, jak ji znali Otcové, není nějaký nehybný a zkostnatělý útvar, ale organismus pulzující různorodostí života. V něm obsažená životní zkušenost a nauka poznala jak nejistoty, pnutí a tápavé hledání, tak i odvážná rozhodnutí, učiněná v pravou chvíli, která se ukázala jako velmi originální a rozhodujícím způsobem důležitá. Následování živé tradice Otců neznamená ulpět na minulosti jako takové, ale s pocitem jistoty a svobody přilnout

---

⁶⁶¹ Tamtéž.

⁶⁶² AL 231.

⁶⁶³ AL 219.

⁶⁶⁴ AL 184.

⁶⁶⁵ SCHOCKENDORFF, Ebenhard. Dvojitý způsob četby exhortace *Amoris laetitia*. *Amoris laetitia – zlom v dosavadní tradici církve, nebo její nevyhnutelné pokračování*. *Universum 2*, 2017, s. 24.

⁶⁶⁶ KONGREGACE PRO KATOLICKOU VÝCHOVU, *De patrum ecclesiae studio in sacerdotali institutione* 21.

k hlavní ose víry a zachovat si trvalé směřování k základu: k tomu, co je podstatné, co zůstává a co se nemění. Jde o absolutní věrnost dogmatům a morálním principům, prokázanou v mnoha případech *usque ad effusionem sanguinis* (až k prolití krve)⁶⁶⁷. V tomto duchu se také námi sledovaná kontinuita rozvíjí.

---

⁶⁶⁷ Tamtéž 22.

Použitá literatura

Prameny

AURELIUS AUGUSTINUS. „O dobru manželském“. In Aurelius Augustinus: Říman, člověk, světec. Praha : Vyšehrad, 2000. Přel. Radislav Hošek, str. 264-293.

AURELIUS AUGUSTINUS. „O manželském dobru“. In Aurelius Augustinus O lži a jiné úvahy. Třebíč : Akcent, 2000. Přel. Ivan Nykel, str. 105-143.

BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*. Praha : Paulínky 2006. ISBN 80-86949-03-6; také dostupné na: <http://www.socialninauka.cz/files/files/deuscaritasest.pdf> /5.7.2017/

BENEDIKT XVI. *La communion dans le temps: la Tradition*. Generální audience 26. 4. 2006. Dostupné na: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/fr/audiences/2006/documents/hf_ben-xvi_aud_20060426.html /25.8.2017/

BISKUPSKÁ SYNODA. Pastorační výzvy pro rodinu v podmínkách evangelizace *Instrumentum laboris*. Dostupné na: <http://www.cirkev.cz/res/data/182/020522.pdf?seek=2> /27.7.2017/.

BISKUPSKÁ SYNODA. *Závěrečná zpráva biskupské synody pro Svatého otce Františka* (24. října 2015). Dostupné na: <http://tisk.cirkev.cz/ze-zahranici/zaverecna-zprava-biskupske-synody-v-cestine/> /27.7.2017/.

Dokumenty Tridentského koncilu. Přel. I.A.Hrdina. Praha : Krystal OP 2015. ISBN 978-80-87183-75-5.

Dokumenty Druhého vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.

PAPEŽ FRANTIŠEK. *Amoris laetitia. Radost z lásky*. Posynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině. Praha : Paulínky 2016. ISBN 978-80-7450-225-5.

PAPEŽ FRANTIŠEK *Evangelii gaudium, Radost evangelia* : apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě. Praha : Paulínky 2014. ISBN 978-80-7450-118-0.

PAPEŽ FRANTIŠEK (BERGOGLIO, Jorge Mario). *Pokora, cesta k Bohu. Dórotheos z Gazy. O obviňování sebe sama*. Praha : Paulínky 2013. ISBN 978-80-7450-095-4.

2. VATIKÁNSKÝ KONCIL. *Lumen gentium*. Dostupné na: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_cs.html /27.7.2017/.

2. Vatikánský koncil. *Gaudium et spes*. Dostupné na:
http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html

GREGORIOS Z NYSSY. *De vita Moysis*. PG 44, 398–430.

GRÉGOIRE DE NYSSE. *La vie de Moïse ou Traité de la perfection en matière de vertu*. Paris: Cerf, 1987.

PAPEŽSKÁ RADA PRO RODINU. *Příprava na svátost manželství* (13. května 1996). Praha: Sekretariát České biskupské konference, 2001.

IGNÁC Z LOYOLY. *Duchovní cvičení*. Přel. R. Kunert SJ. Řím, Praha : Křesťanská akademie, 1990.

JAN PAVEL II. *Dopis rodinám papeže Jana Pavla II*. Praha: Česká biskupská konference, 1994.

JAN PAVEL II. *Familiaris consortio: apoštolská adhortace Jana Pavla II. o úkolech křesťanské rodiny v současném světě z 22. listopadu 1981*. Překlad Terezie Brichtová. 1. vyd. Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-7113-067-2.

JAN PAVEL II. *Mulieris dignitatem: apoštolský list papeže Jana Pavla II. o důstojnosti a povolání ženy u příležitosti Mariánského roku*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-7113-053-2.

JAN PAVEL II., *Teologie těla: katecheze Jana Pavla II. o lidské lásce podle Božího plánu*. 4. vyd. Praha: Paulínky, 2012. ISBN 978-80-7450-041-1.

JAN ZLATÚSTÝ. *Výbor ze spisů svatého otce a učitele církve Jana Zlatoústa*. Praha : Dědictví sv. Prokopa, sv. 24.

JEAN CHRYSOSTOME. *La Virginité*. Sources chrétiennes 125. Paris : Cerf, 1976.

KALVÍN, Jan. *Institute učení křesťanského náboženství*. Překlad Kalvínovy *Institute* od F. M. Dobiáše. Praha: KEBF, 1951.

KALVÍN, Jan. *Vzdělání ve víře: Katechismus a Vyznání víry z r. 1537*. Praha : ÚCN 1953.

Katechismus Katolické církve. Praha : Zvon 1995. ISBN 80-7113-132-6.

KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Který boháč bude spasen?* Olomouc : Refugium Velehrad-Roma, 2008. ISBN: 978-80-7412-001-5.

KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Pobídka Řekům*. Praha : Herrmann & synové, 2001.

KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Stromata II-III*. Přel. V. Černušková a J. Plátová. Úvod a poznámky k textu M. Šedina. Praha : OIKOYMENH, 2006. ISBN 80-7298-149-8.

KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Stromata IV*. Přel. V. Černušková. Úvod a poznámky k textu M. Šedina. Praha : OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-80-7298-309-4.

KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Stromata VII*. Přel. a úvod napsala V. Černušková. Poznámky k textu J. Plátová. Praha : OIKOYMENH, 2011. ISBN 978-80-7298-471-8.

LUTHER, Martin. *Menší a Větší katechismus*. Praha : Kalich 2017. ISBN: 978-80-7017-237-7

LUTHER, Martin. *O manželském životě. Vom ehelichen Leben. Weimar Ausgabe 10 II 275–304*. Česky: *O manželském životě*. In Luther, Martin, *Kdybych měl nekonečně světů....: Výbor z díla I*. Praha : Lutherova společnost, 2008.

ID. *O babylónském zajetí církve*. Praha : Jan Štěpán 2015. ISBN 978-80-260 8625-3; *O svobodě křesťanské. Babylonské zajetí*, přeložili Bohumír Popelář a Rudolf Říčan Praha : Jan Laichter 1935. *Křesťanské šlechtě německého národa*.

PAVEL VI. *Humanae vitae: encyklika papeže Pavla VI.: o správném předávání lidského života*. 1. vyd. nového českého překladu. Brno: Cesta, 2014. ISBN 978-80-7295-175-8.

TERTULLIANUS. *Apologeticum*. Přeložil a poznámkami opatřil J. Novák. Praha : ČKCH, 1987.

TERTULLIANUS. *Manželce. Výzva k čistotě. O jediném manželství*. In: KOROTHÁLY, P. *Tertulián O manželství*. Praha : Krystal OP 2014, s. 49–121. ISBN 978-80-87183-72-4.

Corpus thomisticum S. Thomae de Aquino. Opera omnia. Dostupné na: <http://www.corpusthomicum.org/iopera.html> /6.7.2017/.

TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Summa proti pohanům I-IV*. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 1992–1993. Dostupné na: <http://www.cormierop.cz/Summa-proti-pohanum-3kniha.html> /13.7.2017/.

TOMÁŠ AKVINSKÝ. *Theologická summa*. Redigoval E. Soukup. Olomouc : Edice Krystal 1937–1940.

Sekundární literatura

AMBROS, Pavel. Pastorační rozlišování – reformní vize papeže Františka pro církev 21. století v kontextu recepce pojmu *znamení doby*. *Studia theologica* 19, 1, 2017 s. 1–20. Dostupné na: <https://www.studiatheologica.eu/pdfs/sth/2017/01/01.pdf> /13.7.2017/.

AMBROS, Pavel. *Rodina – světlo v temnotě světa. Eschatologická východiska k četbě současné diskuse o manželství*. Olomouc : Refugium Velehrad-Roma 2015. ISBN 978-80-7412-232-3.

BENEDIKT XVI. *O počátcích církve: promluvy o apoštolech a jejich spolupracovnících*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 9788071952183, 8071952184.

BENEDIKT XVI. *Otcové církve. Od Klementa Římského po Augustina*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-263.

BROWN, Peter. *Tělo a společnost : Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. ISBN 8085959720, 9788085959727.

DOIG, James Conroy. *Aquinas's philosophical commentary on the Ethics : a historical perspective*, Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 2001. ISBN 0792369548.

CROUZEL, Henri. *L'Église primitive face au divorce: du premier au cinquième siècle*. Paris : Beauchesne, 1971.

ČERNUŠKOVÁ, Veronika. *Interpretace Horského kázání v díle Klementa Alexandrijského* [online]. Disertace, Brno : FF MU 2012. Dostupné na: http://is.muni.cz/th/20327/ff_d/Cernuskova_-_disertace_ke_zverejneni.pdf /14. 7. 2017/.

DATTRINO, Lorenzo. *Patrologie*. Překlad a dodatky J. Polc. Praha : KTF UK, 1994.

DOLISTA, Josef. *Naděje vložená do manželství*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994.

DROBNER, Hubertus. R. *Patrologie. Úvod do studia starokřesťanské literatury*. Praha : OIKOYMENH, 2012 ISBN: 978-80-7298-4466-4.

ELDERS, Leo. *Filosofie přírody u sv. Tomáše Akvinského*. Praha : OIKOYMNH, 2003. ISBN 80-72-98-014-9.

Eleven cardinals speak on marriage and the family : essays from a pastoral viewpoint. San Francisco : Ignatius Press, 2015. ISBN 9781621640875, 1621640876.

EVDOKIMOV, Pavel. *Epochy duchovního života. Od pouštních otců do našich dnů*. Olomouc : Refugium, 2002. ISBN 80-86045-94-3.

FAURE, Emmanuel. *La miséricorde selon Dorothee de Gaza*. *Nouvelle revue théologique* 138, 2016, 2, s. 241–256. ISSN 0029-4845.

FIORES, Stefano de; Goffi Tulilo. *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství 1999. ISBN 80-7192-338-9.

FLOSS, Pavel. *Úvod do dějin středověkého myšlení*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 1994. ISBN 80-7067-353-2.

FOLTÁN, F. *Teologie manželství u Klementa Alexandrijského*, [online] Praha : KTF UK, 2009. Diplomová práce. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120045128/?lang=cs> /25.7.2017/.

GRÜN, Anselm. *Velepíseň na lásku*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-317-3.

- GRÜN, Anselm. *Svatost manželství*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7195-343-2.
- HEALYOVÁ, Mary. *Muži a ženy jsou z ráje: průvodce Teologií těla Jana Pavla II*. 1. vyd. Praha : Paulínky, 2009. ISBN 978-80-86949-70-3.
- CHADWICK, Henry „Aurelius Augustinus“. In *Zakladatelé myšlení*. [Platón, Aristoteles, Augustinus] Praha : Svoboda, 1994. ISBN 802050363.
- JAN PAVEL II. *Familiaris consortio: o úkolech křesťanské rodiny v současném světě: apoštolská adhortace Jana Pavla II. z 22. listopadu 1981*. 2. vyd. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-161-X.
- KASPER, Walter. *Evangelium von den Familie: Die Rede vor dem Konsistorium*. Freiburg im Breisgau : Herder, 2014. ISBN 3-451-31245-X, 978-3-451-31245-8.
- KASPER, Walter. *Evangelium o rodině. Úvodní projev k připravované synodě o rodině*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakl. 2014. ISBN 978-80-7195-832-1.
- KASPER, Walter. *Teologie křesťanského manželství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1997. ISBN 80-85959-28-3.
- KENNY, Anthony. *Tomáš Akvinský*. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 1993. ISBN 80-85241-25-0.
- KIECHLE, Stefan. *Papež František a jeho jezuitské kořeny*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2017. ISBN 978-80-7195-900-7.
- KITZLER, P. Tertullianus: Demytizace osobnosti a protipohanská polemika v De spectaculis. In *Tertullianus. O hrách*. Praha : OIKOYMENH, 2004, s. 7–87.
- KLUXEN, Wolfgang. Tomáš Akvinský: Základní stanoviska jeho etiky. In: *Křesťanství a filosofie : Postavy latinské tradice*. 1. vyd. Praha : Česká křesťanská akademie, 1994. ISBN 80-85795-08-6.
- KOCHAŃCZYK-BONIŃSKA, Karolina. Traktat Jana Chrysostoma O Wychowaniu dzieci i jego stosunek do traktatu O Wychowaniu dzieci Pseudo-Plutarcha. *Warszawa, UKSW Vox Patrum* 29, 2009, t. 53–54.
- Kongregace pro katolickou výchovu, *De patrum ecclesiae studio in sacerdotali institutione*. Český text in pracovní překlad J. Filky.
- KORONTHÁLY, Pavel. *Klement Alexandrijský a Tertullianus. Výzva k čistotě*. [online]. Praha: KTF 2013. Licenciátní práce. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/150016916/?lang=cs /14.9.2017/>.
- KRAFT, Heinrich. *Slovník starokřesťanské literatury*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2005. ISBN 80-7192-516-0.

LORMAN, Jaroslav. *Jedenáct kardinálů hovoří o manželství a rodině*. Dostupné na: http://www.christnet.eu/clanky/5594/jedenact_kardinalu_hovori_o_manzelstvi_a_rodine.url /4.8.2017/

MENDELOVÁ, Edita Miriam. *Duchovní život podle učení Abba Dorothea z Gazy*. Diplomová práce. Praha : Husitská teologická fakulta, 2016. Dostupné na: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131860/> /29.8.2017/.

MEYENDORFF, J. *Marriage. An Orthodox Perspective*. New York : St. Vladimir's Seminary Press, 2000.

MIRAS, Jorge – BAÑARES, Juan Ignacio. *Manželství a rodina*. Pardubice: Axis, 2014. ISBN 978-80-903864-9-5.

MOULARD, Anatole. *Jean Chrysostome le defenseur du mariage et l'apôtre de la virginité*. Paris : Victor Lecoffre, 1923.

NOVOTNÝ, Vojtěch. Ecclesia domestica: pojem domácí církve v dějinách 1-2. *Cesty katecheze. Časopis pro katechetiku a náboženskou pedagogiku* 2013,1. 2013, 2. Dostupné na: <http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2013-1/Ecclesia-domestica-pojem-domaci-cirkve-v-dejinach-1.html> a <http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2013-2/Ecclesia-domestica-pojem-domaci-cirkve-v-dejinach-2-cast.html> /29.8.2017/.

PAVELKA, Tomáš. Lék nezdrženlivosti. In Coena, dostupné na: <http://www.coena.cz/coena/svratouch2014/lek-nezdrzenlivosti/> /16.7.2017/.

PIEPER, Josef. *Scholastika: Osobnosti a náměty středověké filosofie*. vyd. Praha : Vyšehrad, 1993. ISBN 80-7021-131-8.

Revue církevního práva, 11 3/1998. ISSN 2336-5609 (elektronická verze) <http://spcp.prf.cuni.cz/11/tri.htm>

PIUS XII. Promluva k účastnicím Kongresu Italské unie katolických porodních asistentek 9. října 1951. AAS 43 (1951), 835–854. České vydání: *Adnotatio Iurisprudientiae XXVI*, 615-628. Dostupné na: http://teologietela.paulinky.cz/_d/Pius-XII.-1951-Promluva-k-porodnim-asistentkam.pdf /29.8.2017/.

RANKIN, D. *Tertullianus a cirkve*. Brno : CDK 2002. ISBN 80-85959-95-X.

Setrvat v pravdě Kristově. Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi (ed. Robert Dodaro). Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2015. ISBN 978-80-87864-33-3.

Slovník antické kultury. Sestavili spolupracovníci Antické knihovny. Praha : Svoboda, 1974.

Reforma manželského procesu podle papeže Františka. Průvodce pro každého. Redakce *Quaderni di diritto canonico*. Brno : Akademie kanonického práva 2016. ISBN 978-80-906025-4-0

SCHOCKENDORFF, Ebenhard. Dvojitý způsob četby exhortace Amoris laetitia. Amoris laetitia – zlom v dosavadní tradici církve, nebo její nevyhnutelné pokračování. *Universum* 2, 2017, s. 22–25. ISSN 0862-8238.

SCHULZ, Christian. Kdo můžeš pochopit, pochop“ (Mt 19,12). Zřeknutí se manželství v eschatologické naději v „teologii těla“ Jana Pavla II. *Teologické texty* 2014, 2. Dostupné na: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2014-2/Kdo-muzes-pochopit-pochop-Mt-19-12-Zreknuti-se-manzelstvi-v-eschatologicke-nadeji-v-teologii-tela-Jana-Pavla-II.html> /21.7.2017/.

TORRELL, J.-P. *Svatý Tomáš Akvinský, osoba a dílo*. Praha : Krystal, 2017. ISBN: 978-80-7575-010-5.

TUREK, Waldemar. Dlaczego studować pisma Ojców Kościoła: niektóre wskazania Magisterium. *Studia Płockie* 31, 2003, s. 15–26.

VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství I*. Praha : Arciopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty 2006. ISBN 80-86882-03-9.

VENTURA, V. *Spiritualita křesťanského mnišství II-III*. Praha : Arciopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty 2010. ISBN 978-80-86882-14-7.

VENTURA, V. Pravoslavná teologická etika – několik pohledů. *Acta Universitatis Carolinae Theologica*, 5, 2015, 2, s. 109–131. ISSN 2336-3398.

Základy sociální koncepce Ruské pravoslavné církve. Praha : P. Mervart 2009. ISBN 978-80-86818-91-7.

ZVELEBIL, Miroslav. Lutherovo manželství – vzor a symbol. *Getsemany* 269, 2015. <https://www.getsemany.cz/node/3209> / 15.8.2017/

Resumé rigorózní práce

Rigorózní práce *Ohlasy církevních otců v nauce o manželství v církevních dokumentech od Casti conubii k papeži Františkovi* se pokouší nalézat kontinuitu mezi naukou církevních Otců a současnými pozicemi magisteria, zejména pak papeže Františka. Z církevních otců jsou představeni ti, kteří se problematikou manželství zabývali a ve svém literárním odkazu zanechali díla problematice věnovaná: Klement Alexandrijský, Tertullian, Jan Chrysostomos a Augustin. Přemostění k současným vyjádřením magisteria a zejména papeže Františka tvoří pohled na nauku Tomáše Akvinského. Nejsou opomenuti ani reformační myslitel (Martin Luther a Jan Kalvín). Pro katolickou církev v nauce o manželství sehrál klíčovou roli Tridentický sněm. Navracení k pramenům, tedy církevním otcům, pomalu otevíralo nové přístupy. Ty jsou patrné v encyklice Pia XI. *Casti conubii* z roku 1930, v projevech Pia XII. a plně se artikuluje v textech Druhého vatikánského koncilu. Rozhodujícím způsobem vstoupil do teologie manželství Jan Pavel II. se svými katechezemi, jež byly souborně vydány pod názvem *Teologie těla*, a apoštolskou adhortací *Familiaris consortio*. I Benedikt XVI. se otázkám lásky a manželství věnoval. Hlavní kapitolou práce je rozbor textu posynodální apoštolské exhortace *Amoris laetitia*. Při této příležitosti se práce zabývá také předcházejícími (biskupské synody o rodině) a následnými diskusemi. Z analýzy textů i ducha přístupů papeže Františka (a samozřejmě i předchozích papežů, jimiž se zabývám) zřetelně vyplývá, že kontinuita živé, dynamické tradice, otevřené k aktuálním problémům současnosti existuje.

Klíčová slova: teologie manželství; kanonické právo; patristika; papež František.

Abstract

Rigorous thesis *Reflections of Church Fathers in the Teachings on Marriage in Church Documents From Casti Conubii to Pope Francis* tries to find continuity between teachings of Church Fathers and contemporary positions of magisterium, especially those of pope Francis. Selected Church Fathers are those, who dealt with the problematics of marriage and in whose literary legacy writings on the matter could be found: Clement of Alexandria, Tertullian, John Chrysostom and Augustine of Hippo. Reflection on teaching of Thomas Aquinas serves as a bridge between concerned Church Fathers and the current magisterium. The reformationist thinkers Martin Luther and Lean Calvin are included as well. The Council of Trent was crucial for Catholic Church concerning the teaching on marriage. Return to the roots, i.e. Church Fathers, slowly opened space for new approaches. These are apparent in the encyclical of Pius XI *Casti Conubii* from 1930, in speeches of Pius XII and are fully articulated in texts of the Second Vatican Council. John Paul II entered the theology of marriage decisively with his catechesises, collectively published under the title *Theology of The Body*, and apostolic exhortation *Familiaris Consortio*. Benedikt XVI also pursued the question of love and marriage. The main chapter of this thesis is analysis of the post-synodal apostolic exhortation *Amoris laetitia*. Given the opportunity the thesis deals with the previous (bishop synods about family) and following discussions as well. Based on the analysis of the texts and the spirit of approaches of pope Francis it is evident that continuity of live, dynamic, tradition open to the current problems of our times exists.

key words: theology of marriage, canon law, patristics, pope Francis